PLATONAS

DIALOGAI

PLATONAS

DIALOGAI

PLATONAS

DIALOGAI

Vertė
MERKELIS RAČKAUSKAS

VILNIUS 1968

PUOTA

APOLODORAS IR JO DRAUGAS

1. **Apolodoras.** — Rodos, esu neblogai pasiruošęs tam, ko klausiate. Štai užvakar ėjau iš namų, iš Falero[1], į miestą, vienas mano pažįstamas, ėjęs iš paskos, pamatė ir pašaukė iš tolo, juokais vadindamas mane kilmėvardžiu:

— Ei, falerieti,— tarė,— Apolodorai, ar nepalauksi?

Sustojęs lukterėjau. O tas sako:

— Kaip tik, Apolodorai, seniai ieškau tavęs, norėjau paklausti apie pokalbį per vaišes pas Agatoną tarp Sokrato, Alkibiado ir kitų svečių, kokia ten ėjo kalba apie meilę. Man pasakojo kažkas kitas, girdėjęs iš Feniko, Filipo sūnaus, ir sakė, jog ir tu žinai. O pats nieko nemokėjo dorai papasakoti. Taigi man viską papasakok tu; juk tau labiausiai tinka persakyti savo bičiulio kalbas. Bet pirma,— sako,— pasakyk man, ar tu pats buvai ten tų pokalbių metu, ar ne?

O aš atsakiau:

— Matyt, kalbėjusis su tavim iš tikrųjų nieko doro tau nepapasakojo, jei manai, kad pokalbis, apie kurį klausi, buvo taip neseniai, jog ir aš galėjau ten dalyvauti.

— Taip aš ir maniau,— atsakė tas.

— Kaipgi tai,— sakau,— Glaukonai[2]? Argi nežinai, kad jau daug metų, kaip Agatonas čia nebegyvena? O nuo to laiko, kai aš pradėjau bičiuliautis su Sokratu ir pasiryžau kasdien stebėti, ką jis kalba ir daro, dar nebus nė trejų metų. Iki tol aš basčiausi, kur pakliuvo, ir tariausi darąs šį tą dora, o iš tikrųjų buvau pasigailėjimo vertas, kaip kiekvienas mūsų, ne mažiau kaip tu dabar, jei manai, kad geriau užsiiminėti bet kuo kitu, tik ne filosofija.

— Nejuokauk,— atsakė jis,— verčiau pasakyk man, kada buvo tas pokalbis.

— Mūsų vaikystės dienomis,— atsakiau aš,— kai Agatonas laimėjo pergalę pirmąja savo tragedija[3], ant rytojaus po to, kai pergalės garbei sudėjo aukas drauge su choreutais.

— Seniai, pasirodo, būta. O kas tau pasakojo? Ar pats Sokratas?

— Dievaži, ne: tas pats, kas pasakojo ir Fenikui — Aristodemas[4], toks kidatėnietis, žemutis, visada basas; jis buvo to pokalbio metu, vienas didžiausių tada, kaip man rodos, Sokrato gerbėjų. O be to, vieno kito dalyko, kur buvau iš jo girdėjęs, paklausiau ir Sokratą, ir tas patvirtino man ano pasakojimą.

— Tai kodėl nepapasakotum man? Juk kelionėj į miestą patogu ir kalbėti, ir klausyti.

Taigi eidami tuomet apie tai ir kalbėjome. Dėl to, kaip sakiau pradžioje, esu neblogai pasiruošęs pasakoti. Ir jeigu norite, kad jums papasakočiau, tebūnie, kaip pageidaujate. Aš labai džiaugiuosi bet kokia proga ir pats dalyvauti pokalbiuose apie filosofiją, ir kitų klausytis, nekalbant jau apie tai, kad ir naudos tikiuosi turėti. O klausant kitokių, ypač jūsų, didžturčių ir prityrusių verteivų, kalbų, man darosi nesmagu ir gaila jūsų ir jūsų draugų: nieko nedarydami, tariatės kažką darą. Lygia dalia ir jūs laikote mane nelaimingu, ir aš manau — jūs teisūs. O kad jūs nelaimingi, aš nemanau, o tikrai žinau.

Draugas.— Amžinai tu toks pat, Apolodorai: amžinai vainoji ir save, ir kitus, ir, man rodos, visur visus, išskyrus vieną Sokratą, laikai pagailos vertais, pirmiausia gi save. Dėl ko pavadino tave velnių apsėstu, aš nežinau, tik savo kalbose tu tikrai visada toks: tūžti ir ant savęs, ir ant kitų, išskyrus Sokratą.

Apolodoras.— Aišku, mielasis, kaipgi nebūsiu apsėstas, kaip neisiu iš proto, būdamas tokios nuomonės apie save, ir apie jus.

Draugas.— Neverta, Apolodorai, ginčytis dabar dėl to. Verčiau, kaip prašėme tave, neatsisakyk papasakoti, kas tenai buvo kalbėta.

Apolodoras.— Taigi buvo kalbėta maždaug taip... Bet geriau pasistengsiu ir aš papasakoti jums visa iš pradžios, kaip tas man pasakojo.

2. Taigi, sako, sutikau Sokratą, išsipraususį ir apsiavusį kurpėmis,— kas retai su juo būdavo,— ir paklausiau jį, kur eina taip išsipustęs.

Sokratas atsakė:

— Pas Agatoną pietų. Vakar per epinikijas, pabūgęs žmonių daugybės, pabėgau nuo jo, bet pažadėjau šiandien ateiti. Ir štai išsidabinau, kad gražus nueičiau pas gražų. O tu,— pridūrė,— kaip tu,— ar nenorėtum nueiti pietų be kvietimo?

O aš, sako, atsakiau:

— Darysiu, kaip sakysi.

— Tad eime,— tarė Sokratas,— ir, iškreipdami patarlę, tarkime ją šitaip: „Gerieji eina puotauti pas gerąjį ir neprašyti."[5] Homeras, sakysim, ne tik iškreipė šitą patarlę, bet ir išniekino. Atvaizdavęs Agamemnoną itin narsiu karžygiu, o Menelają „menku kovotoju", jis privertė mažiau garbingą Menelają nekviestą ateiti į vaišes pas garbingesnį Agamemnoną, kai tas, auką sudėjęs, iškėlė puotą.

Tai išgirdęs, Aristodemas atsakė:

— Bijau, kad ir su manim atsitiks ne taip, kaip tu sakai, Sokratai, bet kaip Homeras: aš, menkas žmogelis, neprašytas eisiu į puotą pas išminčių. Taigi, nusivedęs mane, ar turėsi kuo pasiteisinti? Aš nesisakysiu atėjęs nekviestas: sakysiu, kad tu mane kvietei.

— Dviese draugėj eidami[6], — atsakė Sokratas,— nutarsime, ką pasakyti. Eikime!

Taip pasikalbėję, jie leidosi į kelią. Paskendęs mintyse, Sokratas pakeliui atsiliko; Aristo-

demas sustojo jo palaukti, bet šis liepė jam eiti toliau. Priėjęs Agatono namus, Aristodemas duris rado atdaras, ir čia, kaip jis sako, atsitiko juokingas dalykas. Jį tuojau pasitiko vienas iš tarnų ir nuvedė ten, kur visi jau buvo išsitiesę ir pasiruošę pietauti. Vos tik jį išvydęs, Agatonas pasakė:

— O! Aristodemas! Pačiu laiku ateini, papietausi su mumis. Jei kitu reikalu atėjai, atidėk jį kitam kartui. Aš ir vakar ieškojau tavęs, norėjau pakviesti, bet niekur neradau. O Sokrato mums kodėl neatvedei?

— O aš,— tęsė Aristodemas,— atsigręžiu, bet Sokrato paskui mane einant nematau. Todėl pasakiau, kad pats atėjau drauge su Sokratu, kuris čion pakvietė mane pietų.

— Gerai padarei,— sakė šeimininkas.— Bet kur Sokratas?

— Visą laiką ėjo paskui mane. Pats stebiuosi, kur jis prapuolė.

— Eik, pažiūrėki, berniuk,— tarė Agatonas vergui,— ar nerasi Sokrato. Atvesk jį čia. O tu, Aristodemai, tieskis šalia Eriksimacho.

3. Ir jam tarnas numazgojo kojas, kad galėtų atsigulti, o kitas tuo tarpu atėjo ir pranešė: Sokratas pasukęs atgal, stovįs kaimyno priebuty ir kviečiamas nenorįs eiti.

— Niekus plepi,— tarė Agatonas.— Kviesk jį ir nepaleisk.

Čia atsiliepė Aristodemas:

— Nereikia! Palikit jį. Toks jo įpratimas: sustos kitąsyk kur ir stovi. Aš manau, jis tuoj ateis. Tik nelieskite jo, palikite ramybėj.

— Jei taip manai, taip ir padarysime,— pasakęs Agatonas.— O mus, tarnai, visus vaišinkite. Duokite, ką tik norite, nes niekas nesėdi jums ant sprando. Bet aš niekuomet taip nedarau. Tarkitės jūs pakvietę mane ir kitus pietų, lepinkite mus, kad galėtume jus pagirti.

Po to,— pasakoja Aristodemas,— jie pradėjo pietauti, o Sokratas vis nesirodė. Agatonas kelis kartus buvo bešokąs ieškoti, bet Aristodemas jį sulaikė. Pagaliau Sokratas atsirado, užtrukęs ne taip ilgai, kaip buvo papratęs, pietums vos įpusėjus. Agatonas, gulėjęs vienas iš krašto, jam tarė:

— Čionai, Sokratai, išsitiesk šalia manęs, kad ir aš paragaučiau tos išminties, kurios tu priebuty prisisėmei. Aišku juk, kad radai ir ją dabar turi: antraip būtum ilgiau stovėjęs.

Sokratas sėsdamasis tarė:

— Gerai būtų, Agatonai, jei išmintis būtų toks daiktas, kuris, kai tik prisiliečiame vienas kito, galėtų tekėti iš pilnesnio į tuštesnį, lygiai kaip vanduo vilnoniu siūlu iš pilnesnio indo teka į tuštesnį. Jei ir su išmintimi taip yra, labai vertinu buvimą šalia tavęs: manau, pripildysi mane puikiausios išminties. Juk mano išmintis menkutė ir abejotina, kaip koks sapnas, o tavo — šviesi ir puikią sėkmę lemianti: jaunas esi, o kaip skaisčiai ji užvakar sužibėjo, kaip suspindo, regėjo daugiau nei trys dešimtys tūkstančių graikų[7].

— Pojuokas esi, Sokratai, — tarė Agatonas. — Netrukus pakalbėsime abu — aš ir tu — apie išmintį, pasikvietę teisėju Dionisą[8], katras iš mudviejų išmintingesnis. O dabar stverkis pietų.

4. Po to, — pasakoja Aristodemas, — Sokratas atsigulė ir drauge su visais pavalgė. Tuomet jie nuliejo auką, pagiedojo giesmę dievui pagarbinti, atliko visa, kas reikalinga[9], ir sėdo gerti. O Pausanijas prašneko taip:

— Gerai būtų, vyrai, rasti būdą, kaip mažiau nusigerti. Aš turiu pasakyti, kad visai blogai jaučiuos po vakarykščių išgertuvių ir esu reikalingas poilsio. Manau, kad daug kas ir iš jūsų jo privalo: ir jūs gi čia buvote vakar. Taigi pagalvokime, kaip saikingiau mums gerti.

Aristofanas jam atsakė:

— Teisybę kalbi, Pausanijau, visais būdais reikia ieškoti saiko išgertuvėms. Ir aš esu vienas iš per daug išsimaudžiusiųjų vakar vyne.

Jų žodžius išgirdęs, Akumeno sūnus Eriksimachas prabilo:

— Žinia, kad tiesą sakote. Tik aš norėčiau išgirsti dar vieną iš jūsų — Agatoną: ar dar pajėgus gerti jis, ar ne?

— Ne, nebepajėgsiu,— atsakė Agatonas.

— Mums, kaip matyti, pasisekė,— tarė Eriksimachas,— man, Aristodemui, Fedrui ir kitiems, jei jau jūs stipriausi gėrikai, šiandien atsisakote,— mes niekada nebuvome iš pakeliančių. Apie Sokratą aš nekalbu: jis gali gerti ir negerti; jam vis

viena, kaip mes darysim. O jeigu niekas, mano galva, iš čia esančių nelinkęs daug gerti, gal nė kiek nenusidėsiu, pasakydamas teisybę apie girtavimą, kas jis yra. Iš medicinos mokslo man aišku kaip dieną, kad girtavimas žmogui kenksmingas. Ir pats aš nesutikčiau: nenorėčiau gerti ir kitam nepatarčiau, ypač jei kas po vakarykščios dar neišsipagiriojo.

— Šventa teisybė, — įsiterpė Fedras iš Mirinunto[10]. Aš visuomet mielai tavęs klausau, ypač kai pradedi kalbą apie mediciną. O šiandien, jei gerai pagalvos, paklausys tavęs visi.

Tai išklausę, visi sutiko šios dienos pokyly nenusigerti, o gerti tiek, kad būtų malonu.

5. — Kadangi, — tarė Eriksimachas, — jau nutarta, kad kiekvienas gertų, kiek nori pats, be jokios prievartos, aš siūlau ką tik įėjusią fleitininkę atleisti: tegroja ji pati sau, arba, jei nori, moterims namų viduje. O mes šios dienos pobūvį pašvęskime pokalbiui. Kokiam — jei sutinkate, aš galiu pasiūlyti.

Visi pasisakė sutinką ir norį išgirsti tą pasiūlymą.

Ir Eriksimachas tarė:

— Pradėsiu kalbą taip, kaip pradeda Euripido Melanipė[11]: „Ne savo aš žodžius", o mūsų Fedro noriu pasakyti. Pasipiktinęs Fedras tolydžio kartoja man: „Ar ne gėda, sako, Eriksimachai,— kai kitiems dievams poetai kuria himnus ir peanus[12], Erotui tokiam didžiam ir galingam dievui, joks

dainius niekados — kiek jų yra! — nė pagiriamo žodžio nesudėjo. Arba, jei nori, pažvelk į garbiuosius sofistus, kurie, kaip štai dorasis Prodikas, proza rašo pagyrimus Herakliui[13] ir kitiems. Ir tai ne taip dar nuostabu. Kartą užtikau knygą, kurioje išgirtos naudingosios druskos savybės. Ir kitų panašių daiktų nemaža rastum išaukštintų. Taigi tokius niekniekius išgarbinti per daug stengiamasi, o tinkama giesme pagerbti Erotą dar niekas iki šiol nedrįso. Taip ir paliktas tokis galingas dievas be pagarbos!" Man rodos, Fedras sako tiesą. Todėl norėčiau, kaip pridera, jį įvertinti: padaryti jam smagumą. Be to, man rodos, mums, čia dabar susirinkusiems, reikia pagarbinti šį dievą. Jeigu jūs man pritariate, tai mes pokalby gražiai praleisime laiką. Todėl kiekvienas iš mūsų, pradedant iš dešinės, turi pasakyti gražiausią, kiek įstengs, kalbą Erotui pagirti, o pirmas tegu pradeda Fedras, nes jis ir guli pirmas, ir iš jo lūpų šis pasiūlymas.

— Niekas, Eriksimachai,— tarė Sokratas,— nekels balso prieš tavo pasiūlymą. Nepriештarausiu nei aš, kuris tvirtinu, be meilės dalykų, nieko nežinąs; neprieštaraus nei Agatonas, nei Pausanijas, nei, žinoma, Aristofanas, kurio visos mintys sukasi apie Dionisą ir Afroditę, nei kas kitas iš mūsų, kuriuos čia matau. Tiesa, mūsų, tįsančių paskutinėse vietose, padėtis blogesnė. Bet jei pirmesniųjų už mus kalbos bus tinkamos ir geros, užteks mums ir to. Na, tai geros kloties, teprade-da Fedras ir tegiria Erotą.

Visi kaip vienas jam pritarė ir pageidavo to paties, ko ir Sokratas. Žinoma, visko, ką kuris pasakė, gerai neatsiminė nei Aristodemas, nei aš neatsimenu visko, ką jisai man pasakojo. Bet tai, kas man pasirodė atsimintina, mėginsiu jums išdėstyti, atpasakodamas kiekvieno kalbą.

6. Taigi pirmas, kaip sakiau, ėmė kalbėti Fedras, ir jo kalbos pradžia buvo tokia: didis dievas esąs Erotas, daugeliu dalykų žavi jis žmones ir dievus, nepaskučiausias ir savo kilme: juk garbinga būti vienu iš seniausiųjų dievų. Štai ir įrodymas: Eroto gimdytojų nėra; apie juos nekalba nei poetai[14], nei šiaip žmonės, tik Hesiodas sako, kad pirma atsiradęs chaosas, o paskui

Plačiakrūtinė žemė, visų daiktų saugi ir amžina vieta,
Ir Erotas...

Tad jis teigia, kad po chaoso atsiradę tuodu abudu, žemė ir Erotas. O Parmenidas[15] sako apie gimdančią galią, kad ji

pirma kitų dievų į pasaulį leido Erotą.

Su Hesiodu sutinka ir Akusilajas[16]. Tokiu būdu daugelis sutaria, kad Erotas — vienas iš seniausių dievų. O būdamas seniausias, jis mums yra didžiausiųjų gėrybių šaltinis. Bent nežinau didesnės gėrybės jaunuoliui, kaip būti įsimylėjusiam, o įsimylėjėliui nėra didesnės laimės kaip būti my-

limam. Juk to, kuo turi vaduotis žmonės, besirengią gražiai praleisti gyvenimą, nei giminystė, nei garbė, nei turtai, nei kitas kas taip puikiai neišmokys, kaip meilė.

Ko gi ji turi mokyti? Iš vienos pusės — biaurėtis tuo, kas gėdinga, iš kitos — trokšti to, kas gražu: be šitų dalykų nei valstybė, nei atskiras žmogus nepadaro didžių bei gražių darbų. Todėl sakau: jei pasirodys, kad mylįs žmogus pasielgia gėdingai arba tą patį iš kito patiria ir pabūgęs nesigina, toks, pamačius tėvui ar draugui, ar kam kitam, nesielvartaus tiek, kiek savo mylėtojo pastebėtas. Lygiai ir mylėtojas: sugautas darąs ką nedora, nieko kito taip nesigėdys kaip mylimojo. Ir jeigu atsirastų koks būdas sudaryti valstybę ar kariuomenę vien iš mylimųjų ir mylinčiųjų, tai niekas kitas jos geriau nesutvarkytų, kaip jie patys, vengdami visų nedorybių ir savitarpy rungtyniaudami; o kovoje, petys į petį, tokie žmonės, nors ir maža jų būtų, nugalės, drįstu sakyti, visą žmoniją. Juk mylįs vyras, palikęs gretas ar metęs ginklus, aišku, mažiau kentėtų, jei tai matytų kas nors kitas, bet tik ne tas, kuris jį myli: jis kitą sykį verčiau mirtų, negu kęstų šitokią gėdą. O palikti mylėtoją ir nepadėti jam pavojaus valandą — neatsiras tokio bailio, kuriam neįkvėptų drąsos pats Erotas, kad tas narsiausios prigimties vyrui prilygtų. Ir jei Homeras sako, kad dievas ne vienam didvyriui drąsos įkvepia, tai tuos, kurie myli, drąsina kaip tik Erotas.

7. Ir mirti vienas už antrą nori tik tie, kas myli, ir ne vien vyrai, bet ir moterys. Graikams geriausias pavyzdys Pelijo duktė Alkestidė[17]: tik ji viena panorėjo mirti už savo vyrą, nors buvo gyvi ir jo tėvas, ir motina. Bet Alkestidė savo meile ir atsidavimu juos tiek pranoko, kad visiems parodė: tėvai svetimi savo sūnui, jų giminės tik iš vardo. Tas jos žygis ne tik žmonių, bet ir dievų akyse buvo toks kilnus, kad, stebėdamiesi juo, leido dievai jos sielai grįžti iš Hado; o iš mirtingųjų, atlikusių nuostabius darbus, tik nedaugeliui jie suteikė tokią garbingą teisę. Tad ir dievai ypačiai gerbia atsidavimą ir pasiaukojimą iš meilės. Tuo tarpu Ojagro sūnų Orfėją[18] dievai išprašė iš Hado nieko nepešusį: parodė jam žmonos, kurios jis atėjo, šešėlį, bet jos pačios neatidavė, nes nutarė, kad Orfėjas, kaip kitarodas, esąs per daug išlepęs, neišdrįsęs mirti dėl meilės kaip Alkestidė ir tik per gudrybes gyvas patekęs į Hadą. Todėl ir nubaudė Orfėją, leido jam mirti nuo moterų rankos. Antra vertus, Tetidės sūnų Achilą dievai labai pagerbė, siuntę į laimingųjų salas: jisai, sužinojęs iš motinos, kad jei nukaus Hektorą — mirs, o jei nenukaus, grįš namo ir sulauks senatvės, drąsiai pasirinko mirtį, kad tik pagelbėtų mylimam Patroklui, ir atkeršijęs žuvo, ne tiktai už jį, bet ir netrukus po jo. Būtent todėl dievai, labai sužavėti šio žygio, ypatingu būdu pagerbė Achilą, kad jis taip vertino tą, kuris jį mylėjo. O Eschilas niekus tauzija, sakydamas, kad Achilas buvo įsimylėjęs Patroklą[19]: Achilas buvo

gražesnis ne tik už Patroklą, bet ir už visus kitus herojus, be to, daug jaunesnis,— jam nė barzda dar neaugo, kaip sako Homeras.[20]

Iš tikrųjų, ypač gerbdami šitokį kilnumą meilėje, dievai vis dėlto stebisi, gėrisi ir teikia savo malonę greičiau tuo atveju, kada mylimasis atsidavęs savo mylėtojui, negu kada mylėtojas atsidavęs mylimajam. Juk mylėtojas dieviškesnis už mylimąjį: jis dievo įkvėptas. Štai kodėl dievai labiau už Alkestidę pagerbė Achilą, nusiųsdami jį į laimingųjų salas. Tad aš sakau, kad Erotas yra vyriausias dievų tarpe, labiausiai gerbtinas ir galingiausias teikdamas žmonėms narsumo bei vesdamas juos į laimę gyvenime ir po mirties.

8. Maždaug tokią kalbą pasakė Fedras. Po jo kalbėjo ir kiti, bet Aristodemas nelabai teprisiminė, todėl, juos praleidęs, ėmė pasakoti Pausanijo kalbą. O šis taip sakęs: — Man rodos, Fedrai, kad mūsų kalbų tikslas nėra tinkamai nusakytas: garbinti aplamai Erotą. Žinoma, jei Erotas būtų tik vienas, taip ir derėtų. Tačiau Erotas nėra vienas. Ir kadangi jis ne vienas, teisingiau būtų pirma sutarti, kurį Erotą reikia garbinti. Taigi mėginsiu dalyką atitaisyti ir iš pradžių nurodyti, kurį Erotą garbinti, o tik paskui pagerbsiu jį taip, kaip pridera dievui.

Visi žinome, kad be Eroto nėra Afroditės; vadinasi, jeigu ji būtų viena, ir Erotas būtų vienas. Bet yra dvi Afroditės, todėl turi būti ir du Erotai.

Iš tikrųjų, argi deivės ne dvi? Viena — vyresnioji, neturinti motinos, Urano duktė, kurią ir vadiname Uranija (Dangiškąja); antra — jaunesnioji, Dzeuso ir Dionos duktė, kurią vadiname Pandemos (Žemiškąja)[21]. Taigi dera, kad aną Erotą, kurs lydi antrąją deivę, teisingai vadintume Žemiškuoju, o pirmąjį — Dangiškuoju.

Garbinti reikia, žinoma, visus dievus, bet mėginsiu nusakyti ir tai, kas katro Eroto daliai teko. Kiekvieno veiksmo ypatybė ta, kad jis pats savaime nėra nei geras, nei blogas. Pavyzdžiui, kad ir tai, ką mes dabar darome — geriame, giedame, kalbame — visa tai gražu ne savaime, bet priklauso nuo to, kaip tatai darome: jei gražiai ir teisingai — pasidaro gražu, jei neteisingai — biauru. Tas pats ir su meilės sąvoka: gražus ir pagarbos vertas ne kiekvienas Erotas, bet tiktai tas, kurs skatina gražiai mylėti.

9. Žemiškosios Afroditės Erotas ir pats iš tiesų žemiškas ir veikia kur pakliuvo. Tatai yra ta meilė, kuria myli neišprusę žmonės. Tokie, visų pirma, myli ir moteris, ir jaunuolius; antra, mylėdami žiūri daugiau kūno, negu sielos; ir galiausiai, renkasi kuo kvailiausius, stengdamiesi vien greičiausiai patenkinti savo aistrą, nė kiek nesirūpindami, ar tai gražu, ar ne. Štai kodėl jiems ir atsitinka pasielgti taip, kaip pasitaikys,— kartais gerai, kartais blogai. Pareina tai ir nuo deivės, kuri už aną daug jaunesnė ir kurios atsiradime dalyvavo tiek moteriškas, tiek ir vyriškas pradas.

Priešingai, iš dangiškosios Afroditės gimstanti meilė pirmiausia, kaip ir ji pati, neturi nieko bendro su moteriškuoju pradu, o tik su vyriškuoju — tai ir yra jaunuolių meilė; antra, ji vyresnė ir neturi nusikalstamo įžūlumo. Todėl tokios meilės įkvėpti linksta prie vyriškosios lyties, vertindami tai, kas iš prigimties turi daugiau jėgos bei išminties. Bet tarp tų, kurie myli berniukus, galima atpažinti vien šio Eroto skatinamus: jie myli jaunuolius tiktai tada, kada šie jau pradeda gyventi protu, kitaip sakant, maždaug tada, kai ima kaltis barzda. Tie, kas pradeda mylėti šituo laikotarpiu, man rodos, yra pasiryžę nesiskirti su mylimuoju ir būti visą gyvenimą drauge su juo, o ne apgauti jauną žmogų, pasinaudodami jo neišmanymu, ir pasijuokę bėgti prie kito. Turėtų būti ir įstatymas, draudžiąs mylėti vaikus, kad daug jėgų neitų niekais: juk dar nežinia, kokia linkme nueis vaiko siela ir kūnas — į gera ar į bloga. Dori žmonės, aišku, patys gera valia nusistato šitą taisyklę, bet reikėtų taip suvaržyti ir visus vulgarius mylėtojus, lygiai kaip jiems draudžiame, kiek pajėgiame, meilautis su laisvomis moterimis[22]. Iš tikrųjų, jie taip iškoneveikia meilę, kad vienas kitas net drįsta sakyti, jog iš viso gėdinga pataikauti mylėtojams. Bet jie taip kalba tik nusižiūrėję į šitokius žmones, matydami jų nesusivaldymą bei neteisybę, nes visa, kas daroma nepadoriai ir neteisėtai, be abejo, verta teisingo pasmerkimo.

Kitose valstybėse galiojantį tokios meilės paprotį lengva suprasti, nes ten viskas aiškiai nusa-

kyta; bet čia ir Lakedemone papročiai keblesni. Sakysime, Elidoje, Bojotijoje ir visur, kur žmonės nėra tiek gudrūs kalbėti, paprotys tiesiai moko, kad gražu įtikti mylėtojams, ir niekas nepasakys — nei jaunas, nei senas — tai esant gėdinga; matyti, todėl, kad neturėtų vargo bergždžiomis kalbomis įtikinėti jaunuolius: juk tenai neįgudę kalbėti. Tačiau Jonijoje ir daugelyje kitų vietų paprotys tai smerkia — visur, kur valdo barbarai[23]. Juk tironiška barbarų santvarka laiko tai negarbingu dalyku, lygiai kaip filosofiją ir gimnastikos[24] pamėgimą. Aš manau, tenykščiams valdovams nenaudinga, kad valdiniams atsirastų kilnių minčių, bičiulystės ryšių bei tvirtų sąjungų, o visa tai, labiau, negu bet kas kita, skatina kaip tik šita meilė. Ant savo kailio tai patyrė ir čionykščiai tironai, nes jų valdymui padarė galą Aristogeitono meilė ir sutvirtėjęs Harmodijaus prisirišimas.[25]

Tokiu būdu, ten, kur laikoma gėda įtikti mylėtojams, dėl tokio papročio kalti tie, kurie jo laikosi,— valdovų geismas valdyti ir valdinių bailumas. O ten, kur tai pripažįsta gražiu dalyku, taip yra dėl paprotį sukūrusių žmonių dvasios atbukimo.

Tačiau mūsų papročiai daug gražesni, tik, kaip jau sakiau, ne taip jau lengva juos suprasti.

10. Jeigu atsiminsime, kad viešai mylėti, kaip visi pripažįsta, geriau negu slaptai, ypač mylėti kilniausius ir geriausius, nors jie būtų ir ne tokie

gražūs, kaip kiti; kad įsimylėjęs sutinka nuostabų visų pritarimą ir jo elgesyje niekas neįžiūri nieko peiktino; kad laikoma gėriu laimėti mylimąjį ir gėda — nelaimėti; kad paprotys mielai leidžia įsimylėjusiam visaip gudrauti ir be saiko girtis, kad tik laimėtų, net ir tokius dalykus, kurie ko kito siekiant, išskyrus meilę, užtrauktų gėdą ir panieką. Jei toks, pavyzdžiui, įsigeistų gauti iš ko nors pinigų, ar kokią tarnybą, arba įtakingas pareigas, ir elgtųsi taip, kaip elgiasi įsimylėję, sukdami galvą savo mylimiesiems — nužemintai maldaudami, priesaikaudami, šliaužiodami prie jų durų ir taip vergiškai pataikaudami, kad nė joks vergas nesutiktų,— tada taip elgtis jam neleistų nei jo draugai, nei priešai: vieni jį bartų ir patys dėl jo raustų, o kiti prikaišiotų jam pataikavimą ir vergiškumą, netinkamą laisvam žmogui. Ir priešingai, jei taip elgiasi įsimylėjęs, jam tai tik į gera, ir papročiai visiškai jo pusėje, tartum jo veiksmai būtų pats gražiausias žygis. Bet visų keisčiausia, kad — bent dauguma taip sako — jei įsimylėjęs prisieks ir netesės, dievai atleis tik jam vienam: mat, meilės priesaika — tai ne priesaika; vadinasi, mūsų krašto paprotys skelbia, kad ir dievai, ir žmonės įsimylėjusiam leidžia viską. Taigi, visa tai atsiminus, būtų galima daryti išvadą, kad štai šioje valstybėje ir mylėti, ir būti palankiam savo garbintojui laikoma itin gražiu dalyku.

Antra vertus, jei tėvai laiko savo sūnus pedagogų priežiūroje, kad tie neleistų mylimiesiems kalbėti su įsimylėjusiais, jei bendraamžiai ir drau-

gai pastebėję prikaišioja jaunuoliui už tokius pokalbius, o vyresnieji nedraudžia ir nebara jų už neteisingus priekaištus, tai iš viso šito galėtum padaryti priešingą išvadą, kad pas mus tokia meilė laikoma labai nepadoria. Tuo tarpu, mano išmanymu, štai kaip yra. Visa tai ne taip jau paprasta: pradžioje sakiau, kad niekas savaime nėra nei gražu, nei biauru, bet gražu, jei daroma gražiai, ir biauru — jei biauriai. Vadinasi, biauru nedorai pataikauti nedoram žmogui, bet gražu — garbingam ir gražiam. O vulgarus mylėtojas, mylįs labiau kūną, negu sielą, yra nedoras; be to, jis ir nepastovus, nes nepastovu tai, ką jis myli. Kada kūnas, kurį jis mylėjo, nustoja žydėjęs, jis plasnoja[26] kitur, begėdiškai pavertęs niekais visas savo kalbas ir pažadus. O tas, kuris myli už kilnias dorybes, lieka ištikimas visą gyvenimą, nes jis prisiriša prie pastovaus dalyko. Tokius mylėtojus mūsų paprotys liepia gerai kaip pridera išbandyti ir vieniems gerintis, o kitų — vengti. Štai kodėl mūsų paprotys reikalauja, kad vieni sekiotų, o kiti išsisukinėtų: per tokias rungtynes ir bandymus aiškėja, katrai žmonių rūšiai priklauso mylėtojas ir katrai mylimasis. Tad, visų pirma, dėl šios priežasties laikoma negarbinga greitai nusileisti: reikia, kad praeitų tam tikras laikas, nes didžiumai dalykų jis — geriausias išbandymas; antra, negarbinga nusileisti dėl pinigų ar dėl politinės mylėtojo įtakos,— vis tiek, ar tas nuolaidumas iš skurdo baimės, ar iš negalėjimo atsispirti turtams bei politinei karjerai. Juk tie dalykai

nepatikimi ir nepastovūs, nebekalbant apie tai, kad iš jų negali gimti kilni draugystė.

Taigi, mūsų papročiu tėra vienas būdas, kaip mylimasis galėtų gražiai įtikti mylėtojui. Paprotys sako: jeigu mylėtojo, nors jis savo noru tarnautų mylimajam kaip paskutinis vergas, niekas nepeikia už pataikavimą, tai lygiai ir kitai pusei lieka vienintelė nepeiktina tik savanoriškos vergystės rūšis, būtent — vergystė vardan tobulėjimo.

11. Iš tikrųjų, pas mus vyrauja tokia pažiūra, kad jei kas savo noru atsiduoda, tikėdamasis tokiu būdu pasidaryti tobulesnis išmintimi ar kuria nors kita dorybe, tai tokia savanoriška vergystė nei teršia, nei žemina. Štai ir reikia sujungti į vieną abi tas pažiūras — meilę jaunuoliams ir meilę filosofijai bei visoms kitoms dorybėms, jeigu manome, kad mylimojo dvasios turtėjimas yra jo palankumo mylėtojui vaisius.

Juk jei susieina mylėtojas ir mylimasis, kiekvienas turi savo įstatymą: pirmasis tiki, kad dera visokeriopai tarnauti jam įtikusiam mylimajam, antrasis tiki privaląs visu kuo priklausyti tam, kas jį daro išmintingą ir gerą; pirmasis, kaip galįs mokyti antrąjį išminties bei kitokių dorybių, antrasis, kaipo norįs lavėti ir augti išmintimi,— tada, jei šitie abu požiūriai sutampa, mylėtojui įtikti gražu, o visais kitais atvejais — ne. Šituo atveju ir nusivilti ne gėda, o visais kitais — ta pati gėda ir apsigavus, ir neapsigavus. Sakysime, jei kas, tikėdamas mylėtoją esant turtingą ir, atsida-

vęs jam, nusivils ir pinigų negaus, nes pasirodys, kad anas žmogus neturtingas, tai jaunuoliui vis tiek nešlovė, nes jis jau pasirodė, kad dėl pinigų darys bet kam ir bet ką, o tai negražu. Taip protaukime ir toliau: jei kas įsiteikė iš pažiūros doram žmogui, tikėdamasis ir pats pasidaryti geresnis bičiuliaudamasis su tokiu mylėtoju, bet ištyrus pasirodė, kad tas žmogus netikęs ir negarbingas,— šitoks nusivylimas irgi bus gražus. Juk jis įrodė dėl dorybių ir tobulumo esąs pasiryžęs daryti bet ką ir bet kam,— o nėra gražesnio dalyko kaip šitas. Tad stengtis įtikti vardan dorybės visada gražu.

Šitoks dangiškosios deivės Erotas; dangiškas ir pats, brangintinas ir valstybei, ir žmonėms, verčiąs ir mylėtoją, ir mylimąjį uoliai tobulėti. O visi kiti Erotai priklauso antrajai deivei, žemiškajai. Štai tiek, Fedrai,— baigė Pausanijas,— tegalėjau pridurti, deja, nesiruošęs, prie to, ką tu pasakei apie Erotą.

— Pausanijas padarė pauzę — kalbėti tokiais sąskambiais mane moko sofistai,— tarė Aristodemas,— dabar buvo Aristofano eilė, bet gal nuo persivalgymo ar gal nuo ko kito jį užpuolė žagsulys, ir negalėjo kalbėti; tada kreipėsi į Eriksimachą, gydytoją, kuris gulėjo gretimai:

— Tu, Eriksimachai, turėtum arba mano žagsulį suvaldyti, arba kalbėti vietoj manęs, kol nustosiu žagsėjęs.

O Eriksimachas atsakė:

— Ką gi, padarysiu ir viena, ir antra: aš kal-

bėsiu vietoj tavęs, o tu, kai žagsulys liausis, vietoj manęs. Kol aš kalbėsiu, tu gerokai pabūk nekvėpavęs, ir žagsulys praeis; o jei vis tiek nepraeis, praskalauk gerklę vandeniu. Jeigu ir taip nepadėtų, pakutenk kuo nors nosį ir nusičiaudėk; jei taip padarysi porą kartų, tikrai praeis, nors ir kaip būtum įsižagsėjęs.

— Na, tik negaišk, kalbėk, — tarė Aristofanas,— o aš padarysiu, kaip tu sakai.

12. Tada Eriksimachas prabilęs taip:

— Kadangi Pausanijas, pradėjęs savo kalbą gražiai, ne visai vykusiai pabaigė, man rodos, privalau pridurti, ko jai trūksta. Kad Erotas dvejopas, man rodosi, puikiai nusakyta. Tačiau kad jis gyvena ne tiktai žmonių sielose bei jų palinkime į gražius jaunuolius, bet ir daugely kitų jų siekimų ir dalykų, tikslų, ir visų gyvių kūnuose bei augaluose, ir geriau sakant, visame, kas tik yra pasauly,— šito, manau, aš išmokau iš medicinos, mūsų mokslo, kuris įrodo, koks tas dievas yra didis, koks nuostabus, kaip visur pasireiškia — tiek žmonių, tiek ir dievų dalykuose.

Pradėsiu savo kalbą nuo medicinos, kad tokiu būdu pagerbtume ir šitą meną.

Jau pati gyvųjų kūnų prigimtis turi šitą dvejopą Erotą. Juk sveikatos ir ligos pradai kūne, kaip visi pripažįsta, yra skirtingi ir nepanašūs, o kas nepanašu, trokšta savo nepanašumo ir myli jį. Vadinasi, sveikojo prado Erotas vienas, liguistojo — kitas. Ir jeigu, kaip ką tik sakė Pausanijas,

padoriems žmonėms įtikti gražu, o paleistuviams — negarbinga, tai lygiai ir su kūnais: geriems ir sveikiems pradams įtikti gražu ir privalu (šitas ir vadinama medicina), o blogiems ir nesveikiems — gėdinga ir, atvirkščiai, privalu juos slopinti, jeigu nori būti tikras gydytojas.[27]

Medicina, trumpai sakant, yra mokslas apie erotinius kūno palinkimus prisipildyti ir ištuštėti, ir tas, kas mokės atskirti tuose palinkimuose gražų Erotą nuo biauraus, bus išmanantis gydytojas, o tas, kuris sugebės tuos Erotus pakeisti, kad vietoj vieno Eroto žmogaus gautų kitą, ir įdiegs reikalingą meilę ten, kur jos nėra, bet kur ji turėtų būti, ir pašalins iš ten nereikalingąją, tas bus didis savo dalyko žinovas.[28] Iš tikrųjų, reikia mokėti priešingiausius kūno pradus padaryti draugingus ir priversti juos vienas antrą pamilti. O priešingiausi pradai yra patys kraštutinieji: šaltis ir karštis, kartumas ir saldumas, sausumas ir drėgnumas ir visi tolygūs dalykai. Mokėdamas įskiepyti šiems pradams meilę ir santaiką, mūsų pirmtakas Asklepijas, kaip sako poetai, matau jų ir čia,— o aš jiems tikiu,— ir tapo mūsų amato kūrėjas.[29]

Taigi, sakau jums, visa medicina pavaldi šitam dievui, lygiai kaip gimnastika ir žemdirbystė[30].

O dėl muzikos, tai ji — aišku kiekvienam, kuris bent kiek pagalvos apie tai — turi tas pačias savybes, kaip ir kiti menai; galimas daiktas, kad tai ir nori pasakyti Heraklitas, nors jo mintis išreikšta ir nelabai vykusiai. Jis iš tiesų sako, kad vi-

suma pasidalindama išlaiko vienumą,— taip kaip lanko ar lyros darnoje. Tačiau būtų nesąmonė manyti, kad harmonija — tai pasidalinimas arba kad ji atsiranda iš skirtingų pradų. Matyti, jis norėjo pasakyti štai ką: harmonija susidaro iš garsų, kurie pradžioje skirstėsi į aukštus ir žemus, o paskui susiderino muzikos meno dėka. Juk negali susidaryti harmonija, jei egzistuoja aukštų ir žemų garsų priešybė. Harmonija yra garsų darna, o darna — tam tikra santarvė; o santarvė negali atsirasti iš priešingų pradų tol, kol jie priešingi. Antra vertus, to, kas priešinga ar nesutinka, negalima suvesti į darną; štai ritmas atsiranda iš ilgumų ir trumpumų, kurie iš pradžių išsiskirdavo, o paskui sutiko. Visam tam santarvę, kaip minėta medicina, čia teikia muzika, įkvepianti meilės ir sandoros priešingiems elementams. Taigi ir muzika yra mokslas apie Erotus, esančius harmonijoj ir ritme[31].

Pagaliau net pačioje harmonijos bei ritmo sandaroje visai nesunku įžiūrėti Eroto pradų; o dvejopo Eroto tenai nėra nė kvapo.

Bet kai ritmą ir harmoniją reikia perteikti žmonėms arba kurti muziką (tai vadinama melopėja), ar taisyklingai atkartoti jau sukurtas melodijas bei ritmus (tai pasiekiama atitinkamu mokslu), tada uždavinys iš tikrųjų sunkus ir reikalauja įgudusio menininko. Ir vėl ateina ta pati mintis, kad doriems žmonėms ir tiems, kuriuos, dar nepasižymėjusius dorybėmis, turime dorinti, reikia įtikti ir saugoti jų meilę: tai yra gražusis Erotas, dangiš-

kasis, mūzos Uranijos sūnus. O Polihimnijos sūnus yra vulgarusis Erotas, ir su juo reikia atsargiai elgtis tiems, kam jis pasiperša, kad suteiktų malonumą, bet nepadarytų netvarkos.[32] Taip pat ir mūsų mene labai svarbu mokyti gražiai naudotis smagumais, kuriuos teikia virėjų menas, kad ir malonumą gautum, ir neapsirgtum. Taigi ir muzikoje, ir medicinoje, ir visuose kituose žmonių bei dievų dalykuose reikia kiek galint akyliau žiūrėti abiejų Erotų, nes juose yra ir vienas, ir kitas.

13. Net ir metų laikai jų abiejų kupini. Visada, kai tuos pradus, apie kuriuos ką tik kalbėjau, t. y. šilumą ir šaltį, sausrą ir drėgmę, užvaldo nuosaikusis Erotas ir jie susijungia protingai ir darniai, jie teikia gėrybių ir sveikatos žmonėms, visam gyviui ir augalams, nėmaž jiems nekenkdami. Kai metų laikus ima tvarkyti nesivaldantis Erotas, jis daug ką gadina ir neša daug žalos: iš jo dažnai kyla maras ir gausybė kitokių gyvulių ir augalų ligų. Ir šerkšnas, ir kruša, ir amaras atsiranda dėl pertekliaus ir netvarkos tokių meilės pradų, kurių pažinimas, kalbant apie dangaus kūnų judėjimą ir metų laikus, vadinamas astronomija[33].

Galiausiai ir visoki aukojimai ir visa, kas priklauso būrimo menui,— dievų ir žmonių savitarpio santykių išraiška, — yra ne kas kita, kaip meilės saugojimas, o iš kitos pusės — jos gydymas; juk kiekviena bedievystė paprastai atsiran-

da tada, kai kas nesistengia įtikti dorajam Erotui, negerbia jo, neatsižvelgia į jį kiekviename darbe, bet visa tai skiria anam Erotui, ar tai kreiptųsi į tėvus — gyvus ar mirusius, — ar į dievus. Tad būrimo menui ir pavesta prižiūrėti meilės polinkius ir juos gydyti, nes tas menas kaip tik žadina draugystę tarp dievų ir žmonių ir žino, kurie meilės polinkiai žmonėse siekia gėrio, o kurie šventvagiški.

Štai kokią didelę ir daugeriopą galybę, tiksliau sakant, neribotą galybę turi kiekvienas Erotas. O tas Erotas, kuris nuosaikus ir teisingas, pasireiškia geruose mūsų ir dievų veiksmuose, tas visų galingiausias; jis teikia mums visokeriopą laimę, mokydamas mus bendrauti ir draugauti net su dievais, kurie už mus aukštesni.

Galimas daiktas, kad ir girdamas Erotą, daug ko nepasakiau, bet, patikėkite, netyčia. O jei ką apleidau, tavo darbas, Aristofanai, užpildyti tas spragas. Arba, jei manai kaip nors kitaip pagarbinti šį dievą, tai garbink; juo labiau, kad ir tavo žagsulys jau liovėsi.

Tada Aristofanas taip prabilo:

— Liovėsi, tačiau tik gerai nusičiaudėjus. Aš net stebiuosi, kad padorus kūno elgesys reikalauja tokio triukšmo ir kutenimo su čiaudėjimu. Juk žagsulys visai praėjo, vos nusičiaudėjau keletą kartų.

Eriksimachas atšovė:

— Mielasis, ką tu darai! Užuot pradėjęs kalbą, kreti juokus ir verti mane sekti tavo žodžius, ar

tik vėl neimsi šaipytis; o galėtum kalbėti niekieno netrukdomas.

Aristofanas nusijuokė ir tarė:

— Gerai sakai, Eriksimachai; tebūnie, tarsi aš nieko nesakiau. Bet nežiūrėk jau manęs taip, nes ir aš pats žiūrėsiu, ką turiu pasakyti; ne tiek bijau, kad ko nors juokinga nepasakyčiau,— tai dar būtų mano nuopelnas ir duoklė mūsų mūzai,— kiek bijau, kad pats netapčiau pajuokos daiktas.

— Juokais neatsipirksi nuo manęs, Aristofanai,— tarė Eriksimachas,— verčiau saugokis ir kalbėk taip, lyg tau reikėtų atsakyti už savo žodžius. O kad kokios, gal ir atleisiu tau, jei man patiks.

14. — Tavo teisybė, Eriksimachai,— pasakęs Aristofanas,— esu pasiryžęs visai kitaip kalbėti, negu tu ir Pausanijas kalbėjote. Man atrodo, kad žmonės visiškai nesupranta Eroto galybės, nes jei suprastų, statytų jam didžiausias maldyklas bei aukurus ir atnašautų didžiausias aukas,— ne taip, kaip dabar, kada nieko jam nedaroma, nors būtiniausiai reikia. Juk jisai didžiausias žmonių bičiulis dievų tarpe, jis padeda žmonėms ir gydo tokias ligas, kurių atsikratyti žmonių giminei būtų didžiausia laimė. Taigi mėginsiu jums išaiškinti Eroto galybę, o jūs gi mokysite kitus.

Visų pirma jums reikia šį tą sužinoti apie žmogaus prigimtį ir nuostabų jos likimą. Senovėje mūsų prigimtis nebuvo tokia, kaip dabar, bet visai kitokia. Tad pradžiai žinokite, kad žmonių ly-

tys buvo trys, o ne dvi, kaip dabar — vyriškoji ir moteriškoji; buvo dar trečia — jungusi abi kitas. Iš jos teliko vien vardas, o pati ji išnyko. Tais laikais androginas buvo atskira lytis: savo išvaizda ir vardu jis apėmė tiek vyriškąją, tiek ir moteriškąją lytį. Dabar tos lyties nebėra, tiktai josios vardas vartojamas kaip keiksmažodis[34]. Be to, šitų žmonių kūnas buvo apvalus: jie turėjo apvalią nugarą, šonus, keturias rankas, kojų tiek pat, kiek ir rankų, du visiškai vienodus veidus ant apvalaus kaklo; į priešingas puses nukreiptų veidų galva buvo viena, ausys keturios, gėdingosios dalys dvi, o visa kita kiekvienas gali įsivaizduoti pagal tai, kas jau pasakyta. Vaikščiodavo žmogus tiesiai, kaip ir dabar, tačiau į vieną ar kitą pusę — kur tinkamas; o kai panorėdavo greitai bėgti, ritosi, sukdamasis ir pasiremdamas visomis aštuoniomis galūnėmis, užvertęs kojas aukštyn, tarsi virsdamas kūlio. O trijų lyčių, ir būtent tokių lyčių, būta todėl, kad vyriškoji lytis buvo kilusi iš saulės, moteriškoji — iš žemės, o jas abi sujungusioji — iš mėnulio, nes ir mėnulis jungia anų abiejų pradus. Tokiu būdu ir patys žmonės buvo apvalūs, ir jų eisena apvali, nes jie buvo panašūs į savo gimdytojus. Milžiniška buvo jų stiprybė bei jėga, ir sumanymus jie turėjo didelius, kėsinosi net dievus nuversti, ir ką pasakoja Homeras apie Efialtą ir Otą, apie anuos pasakoja: jie kėsinęsi užkopti į dangų ir paskui pulti dievus.

15. Taigi Dzeusas ir kiti dievai ėmė tartis, ką jiems reikėtų daryti, ir buvo labai sumišę: nei žudyti juos, perkūnus paleidus, ir žmonių giminę išmušus, kaip kadaise gigantus, išnyktų tada pagarba jiems patiems ir aukos, žmonių atnašaujamos,— nei toliau kęsti jų įžūlumą. Pagaliau Dzeusas, vargais negalais sugalvojęs, sako:

— Man rodos, radau būdą ir žmones išsaugoti, ir jų sauvalę sutramdyti, jų jėgą atėmęs. Štai dabar, sako, perpiausiu kiekvieną iš jų pusiau: tada jie ir silpnesni bus, ir mums naudingesni, nes jų skaičius padidės. Ir vaikščios jie tiesiai, dviem kojom. O jei pamatysime, kad vis dar sauvaliauja ir neduoda mums ramybės, dar kartą, sako, perpiausiu pusiau: tegu vaikščioja viena koja, pasišokinėdami.

Tai pasakęs, perpiovė žmones pusiau, kaip piauna šermukšnį, rengdamiesi džiovinti, arba kaip piausto kiaušinį plauku. Kurį perpiovęs, tuoj liepdavo Apolonui apsukti veidą ir pusę kaklo į piūvio pusę, kad, nuolat matydamas šitą nuopiovą, žmogus būtų kuklesnis, o kitas dalis Apolonui įsakė užgydyti. Tad Apolonas atsukdavo veidą ir sutempdavo iš visų pusių odą į tą vietą, kuri dabar vadinama pilvu, panašiai kaip kad riša maišą, o vieną skylutę, susidariusią vidur pilvo, būtent tą, kurią dabar vadina bamba, užmezgė. Ir didžiumą kitų raukšlių išlygino, ir krūtinei suteikė pavidalą, pavartojęs kažkokį įrankį, maždaug kaip kurpiai, lygindami ant kurpalio užtemptą odą. Tačiau kelias raukšles ant pilvo ir prie bam-

bos paliko, kad žmonės atsimintų pirmykštę savo būklę.

Tokiu būdu, kai žmogaus kūnas buvo perkirstas pusiau, kiekviena jojo pusė, geisdama antrosios, ėmė su ja susieiti; apsikabinusios viena antrą ir susipynusios, troško vėl suaugti; mirė iš bado ir negalios ką veikti, nes viena be antros nieko nenorėjo daryti. Ir kiekvieną kartą, kai kuri pusė mirdavo, antroji, likusi gyva, ieškodavo kitos pusės ir susipindavo su ja, vis tiek, ar sutikdavo pusę anksčiau sveikos moters — tai, ką dabar vadiname moterim,— ar buvusio vyro. Taip nyko ta giminė. Pagailo jų Dzeusui, ir sugalvojo kitą gudrybę: perstatė gėdingas jų vietas į priešakį, iki tol jos buvo užpakaly, ir jie sėklą liedavo ne vienas į antrą, bet į žemę, tartum cikados[35]. Taigi Dzeusas perstatė jiems šias vietas į priekį ir padarė taip, kad vienas apvaisintų antrą ir kad vyrui susijungus su moterim gimtų vaikai ir tęstųsi giminė, o susiėjus vyrui su vyru, būtų bent pasitenkinimo nuo to susiėjimo, ir jie galėtų atsikvėpti, imtis kokio darbo ir pasirūpinti kitais savo reikalais.

Štai kaip seniai žmonių širdyse gyvena abipusė meilė, kuri, jungdama dvi pirmykštes puses, stengiasi padaryti iš dviejų vieną ir taip išgydyti žmogaus prigimtį.

16. Tad kiekvienas iš mūsų yra žmogaus „pusmarkis"[36], nes jis perpiautas pusiau panašiai kaip plekšnė, ir kiekvienas nuolat savo „pusmarkio"

ieško. Todėl tie vyrai, kurie yra viena pusė tos mišrios lyties, kuri anuomet vadinosi androginu, myli moteris, ir daugumas paleistuvių yra atsiradę iš šitos lyties; o tokios moterys, kurios myli vyrus — ir savo, ir svetimus, taip pat kilusios iš šitos lyties. Moterys, kurios yra pirmykštės moters pusė, nelabai linkę į vyrus: jos greičiau domisi moterimis, ir kaip tik šitai lyčiai priklauso tribados. Kas pagaliau yra vyro pusė, tas ieško viso, kas vyriška; toks, dar vaikas būdamas, tarytum vyriškos lyties trupinėlis, myli vyrus, jam patinka su vyrais miegoti ir glamonėtis. Tokie berniukai bei jaunuoliai yra geriausi, nes jie iš prigimties vyriškiausi. Tiesa, kai kas sako juos esant begėdžius, bet tai melas: ne iš begėdiškumo jie tatai daro, bet iš drąsumo, narsumo bei vyriškumo, mylėdami tai, kas į juos panašu. Štai rimtas to įrodymas: juk tiktai tokie vyriškiai subrendę imasi politikos. Išaugę vyrais, jie myli berniukus, nes nėra gamtos spiriami rūpintis vedybomis ir vaikais; jei jų neverstų papročiai, jiems pakaktų gyventi su kits kitu, pasiliekant viengungiais. Šitokie vyrai būtinai pasidaro filerastais, nes visados myli tai, kas jiems gimininga[37].

Taigi kai toks[38] susitiks su savo puse, tada jie nuostabiai susibičiuliauja, suartėja ir mylisi, nenorėdami, galima sakyti, skirtis net trumpam laikui. Ir visą gyvenimą būdami drauge, tie žmonės nemokėtų net pasakyti, ko jie vienas iš kito nori. Juk, tur būt, niekas nepatikėtų, kad vien dėl bendro gašlavimo jie su tokiu noru stengiasi bū-

ti drauge. Aišku, kad kiekvieno siela geidžia kažko kito, ko ir pati pasakyti nemoka, bet vien spėlioja ir tik neaiškiai užsimena, ko trokšta. Ir jeigu juos taip drauge gulinčius užkluptų Hefaistas su savo įrankiais ir paklaustų: „Ko jūs, žmonės, norite vienas iš kito?"— O matydamas juos nežinant, ką atsakyti, vėl paklaustų: „Jūs, gal būt, norite nuolat būti drauge, kaip galima arčiau prie vienas antro, kad nei dieną, nei naktį nesiskirtumėt? Jei, būtent, to norite, galiu jus sulydyti ir suauginti į vieną, kad iš dviejų taptumėte vienas, ir kol gyvi, abu gyvensite bendrą gyvenimą, tartum vienas žmogus, o kai mirsite, tai ir ten, Hade, vietoje dviejų virsite vienu šešėliu, nes mirsite bendra mirtimi. Taigi žiūrėkit, ar to jūs geidžiate, ir ar būsite patenkinti, jei jums šitaip atsitiks." Mes neabejojame, kad, išgirdę tai, nė vienas neatsisakytų ir nepasakytų ko kita noris, bet ir vienas, ir antras, ilgai negalvodamas, pripažintų išgirdęs, būtent, tai, ko jau seniai troško — susijungti ir susilieti su mylimuoju, iš dviejų būtybių pasidaryti viena. O visa tai todėl, kad tokia buvo pirmykštė mūsų prigimtis ir kad mes sudarėme vieną visumą. Tas pilnumos troškimas, noras ją pasiekti ir vadinasi meile. Seniau, kaip esu sakęs, buvome viena, o dabar už mūsų neteisybes dievas apgyvendino mus išsklaidęs, kaip lakedemoniečiai arkadus[39]. Reikia dar bijoti, kad, negerbdami dievų, būsime dar kartą perkirsti ir vaikščiosime kaip tie antkapių profiliai, perpiauti išilgai nosies, arba kaip pusiau perskeltos bičiu-

lystės „markės". Todėl privalome vienas kitą raginti dievų klausyti, kad išvengtume šitokio likimo ir surastume savo pilnybę, valdomi ir vedami Eroto. Jam niekas tenesipriešina, nes kas jam priešinasi, tas pelno dievų neapykantą. Tapę šito dievo draugais ir sugyvendami su juo geruoju, atrasime arba sutiksime savo mylimuosius, savo pačių dalį, kas nedaug kam mūsų laikais pasitaiko. Ir tenesišaipo Eriksimachas iš mano kalbos, neva aš turįs galvoje Pausaniją ir Agatoną. Labai galimas daiktas, kad ir jie yra iš tų nedaugelio, abu savo prigimtimi vyriškosios lyties. Nes, aš turiu galvoje apskritai visus, ir vyrus ir moteris, ir sakau mūsų giminę būsiant laimingą, jei visiškai patenkinsime Erotą, ir jei kiekvienas, atradęs savo mylimąjį, sugrįšime į pirmykštę savo prigimtį. Bet jei šitai visų geriausia, tai šiandieniniuose dalykuose turime ieškoti to, kas arčiausia anam didžiausiam gėriui: sutikti savo mylimąjį, atitinkantį mūsų viltis.

Norėdami pagarbinti dievą, šitokios laimės teikėją, mes kaip tik privalome garbinti Erotą: jis ir dabar daugiausia mums padeda, vesdamas mus į prigimtą būseną, ir ateičiai teikia didžiausios vilties, jei dievus gerbsime: Erotas grąžins mums pirmykštę prigimtį, išgydys ir padarys mus tobulai laimingus.

Štai,— baigė jis,— Eriksimachai, mano kalba apie Erotą; ji visai kitokia, kaip tavo. Aš jau prašiau tavęs, nesišaipyk iš jos, verčiau paklausyki-

me, ką pasakys kiti, tiksliau, šiuodu likusieji — Agatonas ir Sokratas.

17. — Tebūnie kaip tu nori,— pasakė Eriksimachas,— juoba kad ir man buvo maloni tavo kalba. Netgi, jei nežinočiau Sokratą ir Agatoną gerai nusimanant apie meilę, aš dabar labai nerimaučiau, kad jie bekalbėdami neturėtų kokių keblumų: juk tiek daug ir apie įvairiausius dalykus jau pasakyta. Bet dėl jų aš ramus.

Tada Sokratas tarė:

— Tu pats, Eriksimachai, iš tiesų puikiai rungeisi, bet jei būtum mano kaily, arba tiksliau — kokiam būsiu kaily, kai ir Agatonas pabaigs kalbėti, tai gerokai nerimautum ir jaustumeis taip, kaip aš dabar jaučiuosi.

— Nori mane apžavėti, Sokratai,— pasakė Agatonas,— ir supainioti, įbrukęs man mintį, kad šitie žiūrovai tikisi iš manęs galas žino kokios gražios kalbos.

— Tikras užuomarša būčiau, Agatonai,— atsakė Sokratas,— jeigu matęs tavo drąsą ir orumą, kai išeidavai su aktoriais į sceną ir, pamatęs prieš save tokią žiūrovų minią, ketindavai pradėti paties sudėtas kalbas, nė kiek neišsigandęs,— dabar galėčiau pamanyti, kad nerimausi dėl mūsų keleto.

— Nejaugi, Sokratai,— atkirto Agatonas,— manai, kad mane teatras visai apkvaišino ir net nežinau, jog protaujančiam žmogui keli išmintingi vyrai gali įvaryti daugiau baimės, negu pulkas kvailių?

— Negražiai pasielgčiau, Agatonai,— tarė Sokratas,— jei palaikyčiau tave tokiu nemokša. Ne, aš gerai žinau, kad jeigu susitiktum su žmonėmis, kuriuos laikai protingais, tai tokiais rūpintumeis daugiau, negu minia. Deja, man rodos, apie mus nė kalbos negali būti: juk ir mes buvome teatre ir priklausėme tai miniai. Bet jei susitiktum su kitais, tikrai išmintingais, tai, tikriausiai, tau būtų gėda jų, jei manytum ką gėdinga padaręs. Kaip manai?

— Teisybė,— atsakė Agatonas.

— O minios ar nesigėdytum, jei manytum ką netikusio darąs?

Tada įsikišo Fedras:

— Mielas Agatonai, jei atsakinėsi Sokratui, jam nė kiek nerūpės, kuo čia mes užsiėmę, kad tiktai turėtų su kuo kalbėti, juo labiau su gražiu vyru. Tiesa, aš irgi mielai klausau, kai Sokratas kalba, bet dabar man rūpi pagerbti Erotą ir iš kiekvieno išreikalauti po kalbą. Tad pirma pašvęskite vienas ir kitas savo kalbas dievui, o paskui jau galėsite kalbėti ką tinkami.

— Teisingai sakai, Fedrai,— tarė Agatonas,— ir niekas man nekliudo pradėti kalbėti. O šnektelėti su Sokratu man dar užteks progų.

18. Tiktai iš pradžių noriu pasakyti, kaip man reikėtų kalbėti, o paskui jau kalbėsiu. Man rodos, visi anksčiau kalbėję ne dievą garbino, bet žmones gyrė už tas gėrybes, kurias jis teikia. Bet koks yra tas, kuris visa tai jiems suteikė, nepa-

sakė nė vienas. Tuo tarpu vienintelis teisingas kelias ką nors pagarbinti — išnagrinėti, koks yra ir kokių gėrybių teikia tas, apie kurį kalbama. Vadinasi, ir mes teisingai pasielgsime, iš pradžių pagerbdami patį Erotą tokį, koks jis yra, o paskui ir jo dovanas.

Aš sakau, kad Erotas — laimingiausias iš visų laimingųjų dievų, jei taip galima nebaustinai pasakyti, nes jis yra pats gražiausias ir pats geriausias. Gražiausias jis štai kodėl. Pirmiausia, Fedrai, jis pats jauniausias iš dievų. Kad aš sakau tiesą, geriausiai įrodo jis pats, bėgte bėgdamas nuo senatvės, o gerai žinome, kad senatvė greita,— šiaip ar taip, ateina greičiau, negu reikia. Senatvės Erotas iš prigimties neapkenčia, iš tolo ją aplenkia. Ir atvirkščiai, nuolat bendrauja su jaunais, ne veltui senas priežodis sako: panašūs visada prie panašių šliejasi[40].

Daug kur pritardamas Fedrui, vis dėlto negaliu sutikti su juo, kad Erotas esąs senesnis už Kroną ir Japetą, bet sakau Erotą esant jauniausią iš dievų ir amžinai jauną; o anie senieji dievų darbai, apie kuriuos pasakoja Hesiodas ir Parmenidas, priklauso Anankei[41], bet ne Erotui, jei poetai sako tiesą: jie nebūtų kits kito skapinę, kaustę grandinėmis ir visaip kitaip engę, jei Erotas būtų buvęs jų tarpe, o gyvenę taikoje ir draugystėje, kaip dabar, kada juos valdo Erotas. Taigi, Erotas — jaunas ir ne tik jaunas, bet ir švelnus. Reikia tokio poeto, kaip Homeras, kad atvaizduotum dieviškąjį jo švelnumą. Homeras pasakoja apie

Atę[42], kad ji esanti deivė ir kad esanti švelni, bent jau jos pėdos švelnios:

...Jos kojos švelnutės, kadangi dar niekad
Žemės kietosios nemynė: visiems sumaišydama protą
Eina per galvas žmonių ji, ne vieną įvaro į pinkles.[43]

Puikiai, man rodos, vaizduoja Homeras Atės kojų švelnumą, sakydamas, kad ji žengia ne kietu, bet minkštu keliu. Štai ir mes pasinaudosime tuo pačiu įrodymu dėl Eroto, kad jis švelnus: juk jis nevaikščioja nei žeme, neina per galvas — visa tai nėra labai minkšta,— jis vaikščioja ir gyvena visų švelniausioje buveinėje: žmonių ir dievų širdyse, tačiau ne visose iš eilės širdyse: užtikęs kietą širdį, skuba šalin, o radęs švelnią — apsigyvena joje. Nuolat liesdamas kojomis visur vien tai, kas iš švelniausių švelniausia, Erotas ir pats yra neapsakomai švelnus.

Taigi, jis — pats jauniausias ir pats švelniausias dievas; be to, jis ir lankstus: antraip jis negalėtų visur prasmukti, pirmiausia į kiekvieną sielą įeiti nepastebėtas, ir išeiti iš jos, jei ji pasirodytų šiurkšti. Kad Eroto prigimtis yra lanksti ir glaudi, gerai įrodo graži jo išvaizda, kurią Erotui visi pripažįsta. Juk meilė ir biauri išvaizda — amžini priešai. O graži šio dievo odos spalva pareina nuo to, kad jis gyvena tarp gėlių: Erotas nelanko nežydinčių ar nužydėjusių kūnų, sielų nei ko kito. Tik tose vietose, kurios žydi ir kvepia, Erotas sustoja ir gyvena.

19. Apie dievo gražumą užtektinai pasakyta, nors toli gražu ne viskas. O dabar tenka kalbėti apie Eroto dorybes. Svarbiausia, kad Erotas neskriaudžia nei dievų, nei žmonių ir kad nei dievai, nei žmonės jo neskriaudžia. Juk jis pats kenčia ne nuo prievartos, jeigu aplamai ką kenčia: prievarta ne Erotui; jis nieko nedaro prievarta: kiekvienas visu kuo savo valia patarnauja Erotui, o juk įstatymai, anie „valstybių valdovai"[44], sako teisinga esant visa tai, ką vienas kitam gera valia sutinka daryti.

Be teisingumo, Erotas pasižymi ir didžiausiu susivaldymu. Juk pripažinta, kad susivaldymas — tai gebėjimas pažaboti geidulius ir aistras; o nėra aistros, galingesnės už Erotą. Bet jei kitos aistros silpnesnės, tai jis valdo visas aistras ir geidulius ir pats tokiu būdu turi būti nepaprastai susivaldąs. Taip pat ir narsumu „net Arėjas Erotui negali atsispirti"[45]: juk ne Arėjas valdo Erotą, bet Erotas Arėją — tai yra, meilė Afroditei.[46] O kas valdo, galingesnis už tą, kurį valdo. Ir jei jis galingesnis už patį narsiausiąjį, tai pats turi būti narsiausias iš visų.

Taigi, apie šito dievo teisingumą, susivaldymą bei narsumą jau pasakyta, telieka pakalbėti apie jo išmintį. Ką gi, pabandysime, kiek tatai galima, neapsijuokti ir čia. Visų pirma, — kad ir aš pagerbčiau mūsų meną, kaip Eriksimachas pagerbė savo, — šitas dievas yra toks tobulas poetas, kad net ir kitus poetais padaro. Ką tik Erotas paliečia, tampa poetu, „nors anksčiau ir nebuvo su

mūza bendravęs"[47]. Tai mums pravers įrodyti, kad Erotas — geras poetas bet kurios rūšies mūzų kūryboje, nes jei kas ko neturi arba nežino, negali to nei kitam duoti, nei kito pamokyti. O kas drįstų ginčyti, kad visos gyvos būtybės pareina nuo Eroto išminties, iš kurios gimsta ir atsiranda visa, kas gyva? O dėl tobulumo mene ir amatuose — argi nežinome, kad tie, kieno mokytoju esti šitas dievas, pasiekia didžios garbės, o tie, kurių Erotas neliečia, skursta niekieno nežinomi. Meną šaudyti iš lanko, gydymo ir pranašavimo menus Apolonas išrado vedamas meilės ir aistros, todėl net ir jį galima laikyti Eroto mokiniu, lygiai kaip ir mūzas — muzikos mene, Hefaistą — kalvystės, Atėnę — audimo, Dzeusą — „dievų ir žmonių valdymo" menuose. Štai kodėl ir dievų dalykai susitvarkė tik tada, kai jų tarpe atsirado meilė, žinoma, meilė grožiui, nes biaurumas meilės nežadina. Lig tol, kaip iš pradžių minėjau, daug, sako, baisybių dievų tarpe atsitikdavę, nes tada juos valdžiusi Anankė. Bet vos tik gimė šitas dievas, iš Grožio meilės atsirado visos gėrybės — ir dievams, ir žmonėms.

Tokiu būdu, Fedrai, man rodos, kad Erotas, nuo pat pradžios buvęs visų gražiausias ir tobuliausias, paskui tapo šaltiniu tokių pat dovanų visiems kitiems. Man atėjo į galvą ir eilėmis tai pasakyti, būtent, kad tai jis padaro

taiką žmonėse, jūroj ramybę;
vėjus nuramdo, varguos užmigdo.

Vaduodamas mus iš širdies atšalimo ir kviesdamas į bendriją, jis sambūrių įvairių rengia, kaip ir šiandienykštis, ir sėdi pirmoje mūsų iškilmių vietoje, veda šokius ir tvarko aukojimus. Meiliųjų bičiulis, storžievių rykštė, jis palankumo turtingas, nepalankumo — beturtis. Geriesiems kantrus, išmintingų gerbiamas, dievų numylėtas; nelaimingiems širdperša, laimingųjų nuosavybė; gerovės ir pasitenkinimo, džiaugsmų, aistrų ir geismų tėvas; kilnius globojąs, nedorėlius niekinąs, jis ir baimėje, ir kentėjimuose, ir ketinimuose, ir ilgesy geriausias patarėjas, gelbėtojas ir palydovas, dievų ir žmonių pažiba, vadas puikiausias ir geriausias, kurį kiekvienas turi sekti, jam giedodamas ir jo giesmę kartodamas, giesmę, apžavėjusią visų dievų ir žmonių protą.

Štai, Fedrai, mano kalba, skirta dievui. Sumaišiau joje, kiek įstengiau, kur pokštą, kur rimtumą.

20. Agatonui pabaigus kalbėti, puotos dalyviai, anot Aristodemo, triukšmingai pritarė, nes jaunuolio žodžiai, visų nuomone, buvo verti ir jo paties, ir dievo. O Sokratas, žvilgterėjęs į Eriksimachą, tarė:

— Ar nesirodo tau, Akumeno sūnau, kad aš kiek prieš tai „ne nebaiminga baime bijojau"[48], ir ar ne pranašingai tada nuspėjau, kad Agatonas ypatingai gerai pasakys savo kalbą, ir man bus gana keblu?

— Viena tavo pranašystė,— atsakė Eriksimachas,— man rodos, tikrai išsipildė, būtent, kad Agatonas gerai pasakys; bet kad tau būtų keblu, nemanau.

— Ir kaip, mielasai,— sušuko Sokratas,— nebūtų keblu — ir man, ir kiekvienam kitam, kurs turėtų kalbėti po tokios puikios ir turtingos kalbos? Nors ji ir nevisa lygiai pasigėrėtina, užtat kas nesusižavės josios pabaiga, girdėdamas tokius gražius žodžius ir posakius? Štai aš, kai pagalvoju, jog pats nesugebėsiu pasakyti nieko, kad bent kiek prilygčiau Agatonui, iš gėdos bėgčiau kur įmanydamas, jei tik būtų galima. Agatono kalba priminė man Gorgiją, ir patyriau kaip tik tai, ką Homeras pasakoja: bijojau, kad galų gale Agatonas, paleidęs į mano kalbą didelio kalbėtojo Gorgijo galvą, nepaverstų manęs nebyliu akmeniu[49]. Ir supratau, koks buvau juokingas, sutikdamas drauge su jumis, atėjus eilei, pagerbti Erotą ir pasisakydamas esąs meilės dalykų žinovu, nors, pasirodo, visai neišmanau, kaip sudėti pagyrimo kalbą. Kvailas būdamas, maniau, kad visada reikia apie giriamąjį vien tiesą kalbėti, ir tai svarbiausia; o iš tiesos išrinkti tai, kas gražiausia, ir tinkamiausiu būdu išdėstyti savo kalbą. Taigi, perdaug pasitikėjau savimi, tikėdamasis pasakyti gražią kalbą, tartum žinočiau tikrą būdą pagerbti ką tik nori. Tuo tarpu aiškiai matyti, kad visai ne taip: reikia, kad giriamajam primestum kuo daugiausia kilnių ir gražių savybių, nepaisydamas, ar

jis jų turi, ar neturi. Ne bėda, jei ir pameluotum. Matyt, iš anksto buvo susitarta, kad kiekvienas iš mūsų vaizduotų giriąs Erotą, bet iš tikrųjų ne jį girtų. Todėl jūs, tikriausiai, ir suverčiate Erotui visa, kas pakliuvo, visas ypatybes, visus nuopelnus, kad tik atvaizduotumėte jį kuo puikiausią ir kilniausią, žinoma, tų žmonių akyse, kas jo nepažįsta, bet tik ne tų, kurie ką išmano. Kokia puiki ir iškilminga išeina giriamoji kalba! Bet aš juk nežinojau tokio būdo pagirti ir per savo neišmanymą sutikau, atėjus mano eilei, sakyti jums kalbą. Taigi „liežuvis žadėjo, protas ne"[50]. Na, ir gerai. Aš ir nesakysiu tokios kalbos, nė nemokėčiau. Tačiau tiesą, jei norite, pasakysiu mielai, tiktai savaip, nesitaikydamas prie jūsų kalbų, kad neapsijuokčiau. Spręsk, Fedrai, ar reikalinga ir tokia kalba — išgirsti tiesą apie Erotą, pasakytą tokiais žodžiais ir tokia tvarka, kokia atsitiktinai ateis į galvą?

Fedras ir visi kiti prašė Sokratą kalbėti taip, kaip jam pačiam atrodo geriau.

— Tada, Fedrai,— pasakė Sokratas,— leisk man paklausti Agatoną apie vieną kitą mažmožį, kad, susitaręs su juo, galėčiau paskui kalbėti.

— Leidžiu,— tarė Fedras,— klausk.

Tada Sokratas pradėjo maždaug taip.

21. — Iš tikrųjų, mielas Agatonai, tu, mano nuomone, gražiai pradėjai savo kalbą, pabrėžda-

mas, kad iš pradžių reikia parodyti, koksai yra pats Erotas, o paskui — kokie jo darbai. Tokia įžanga man labai patinka. Na, o dabar, kad jau taip gražiai ir iškilmingai išdėstei apie Erotą, koks jis yra, atsakyk man štai ką: būdamas toks, koks yra, ar Erotas yra meilė kam nors ar niekam? Aš neklausiu, ar tai yra meilė kokiam tėvui arba motinai,— juokingas būtų klausimas, ar Erotas yra meilė motinai ar tėvui — ne, aš klausiu taip, kaip, sakysime, klausčiau apie tėvą: ar tėvas yra kieno nors tėvas, ar ne? Žinoma, jei norėtum žmoniškai atsakyti, pasakytum, kad tėvas yra tėvas sūnaus arba dukters, ar ne?

— Be abejo,— atsakė Agatonas.

— Ar ne taip pat ir motina?

Agatonas ir su tuo sutiko.

— Atsakyk man,— tęsė Sokratas,— dar šį tą, kad geriau suprastum, ko iš tavęs noriu. Štai paklausčiau tavęs: jeigu brolis iš tiesų yra brolis, tai jis būtinai kieno nors brolis, ar ne?

— Taip,— atsakė Agatonas.

— Vadinasi, broliui arba seseriai.

— Sutinku.

— Pasistenk dabar šitai pritaikyti meilei. Ar Erotas yra meilė kam nors ar ne?

— Žinoma, taip.

— Taigi,— tarė Sokratas,— gerai įsimink ir neužmiršk šito. O dabar pasakyk man, ar Erotas, būdamas meilė, geidžia to, ką myli, ar ne?

— Aišku, geidžia,— atsakė Agatonas.

— Kada jis geidžia ir myli: turėdamas tai, ką myli, ar neturėdamas?

— Man atrodo, kad neturėdamas,— atsakė Agatonas.

— O gal,— tarė Sokratas,— neatrodo, bet būtinai taip esti, kad geidžiame to, ko stokojame, ir negeidžiame, jei nestokojame. Aš bent, Agatonai, labai linkęs manyti, kad tai — būtinas dėsnis. O tu kaip?

— Ir aš taip manau,— tarė Agatonas.

— Gerai sakai. Na, o kas nors, būdamas didelis, ar norėtų būti didelis, arba, būdamas stiprus, ar norėtų būti stiprus?

— Jau sutarėme, kad tai — negalimas daiktas.

— Juk turėdamas tas ypatybes, jų nestokos?

— Teisybė.

— Jei kas nors,— pasakė Sokratas,— būdamas stiprus, vis dėlto panorėtų būti stiprus, greitas — būti greitas, sveikas — būti sveikas... tokiu atveju galėtum pagalvoti, kad žmonės, jau turėdami kokias nors savybes, geidžia, būtent, to, ką turi. Kalbu tai, kad paskui nebūtų kokių nesusipratimų. Juk tokie žmonės, Agatonai, jei pagalvosi, jau dabar būtinai turi turėti tas savybes, tad kaip gali jų dar norėti? Bet jei kas sakys: „Štai aš, nors esu sveikas, noriu būti sveikas, nors esu turtingas, noriu būti turtingas",— žodžiu sakant, „geidžiu to, ką turiu", tada mes jam atsakysime: „Tu, žmogau, turėdamas turtus, sveikatą ir jėgą, nori turėti visa tai ir ateityje, nes dabar, nori ar

nenori, visa tai turi. Taigi pagalvok, ar sakydamas „noriu to, ką dabar turiu", sakai tiesiog tai: „Noriu ir ateity turėti, ką dabar turiu." Ar jis sutiktų su mūsų pasakymu?

Agatonas atsakė, kad sutiktų. Tada Sokratas tęsė:

— O ar tai nereiškia, kad myli tai, ko dar nėra ir ko neturi, jeigu nori išsaugoti ateičiai tai, ką turi dabar?

— Žinoma,— atsakė Agatonas.

— Vadinasi, ir toks, ir kiekvienas kitas nori to, ko dar nėra, ko dar neturi; nori būti toks, koks dar nėra, geidžia to, ko jam trūksta; ar ne tokie, maždaug, yra geismo ir meilės objektai?

— Taip, iš tiesų,— atsakė Agatonas.

— O dabar,— tarė Sokratas,— padarykime išvadas iš to, kas pasakyta. Pirmiausia, ar Erotas nebus meilė ko nors, o paskui, ar jis nebus meilė to, ko kam stinga?

— Taip,— atsakė Agatonas.

— Be to, atsimink, kokių dalykų meile savo kalboje pavadinai Erotą? Jei nori, aš tau priminsiu. Esi, man rodos, pasakęs maždaug taip, kad dievų reikalai susitvarkė tada, kai jie pamilo grožį, nes, sakei, pamilti tai, kas biauru, negalima. Ar ne taip kalbėjai?

— Kaip tik taip,— atsakė Agatonas.

— Ir teisybę sakai, mano bičiuli,— tęsė Sokratas.— Kitaip sakant, ar nebus tik Erotas meilė to, kas gražu, o kas biauru — ne?

Agatonas sutiko ir su tuo.

— O ar nesame susitarę, kad Erotas myli tai, ko jam stinga ir ko neturi?

— Esame,— atsakė Agatonas.

— Vadinasi, Erotui stinga grožio ir jis jo neturi.

— Taip išeitų,— atsakė Agatonas.

— Tai kaipgi? Tu vadini gražiu tą, kam stinga grožio ir kas visiškai jo neturi?

— Žinoma, kad ne.

— Ir tu vis dar teigi, kad Erotas gražus?

O Agatonas atsakė:

— Išeina, Sokratai, kad aš pats nežinojau, ką kalbu.

— Ir vis dėlto, Agatonai, gražiai kalbėjai. Bet pasakyk man dar viena: ar nemanai, kad kas gera, tai ir gražu?

— Mano supratimu, taip.

— Jei Erotui stinga grožio, o kas gera, tai ir gražu, išeina, kad jam stinga ir to, kas gera?

— Aš,— tarė Agatonas,— neįstengiu su tavim ginčytis, Sokratai; tebūnie taip, kaip tu sakai.

— Ne, mielas Agatonai: tu su tiesa negali ginčytis, o su Sokratu — visai nesunku.

22. O dabar duosiu tau ramybę.

Pamėginsiu atpasakoti jums apie Erotą tai, ką esu kitados girdėjęs iš mantinietės Diotimos, kuri gerai nusimanė ir apie šiuos, ir daugelį kitų dalykų; kai kartą atėniečiai atnašavo prieš marą, ji sugebėjo dešimčiai metų atidėti tą ligą[51]. Toji Diotima mane ir mokė Eroto dalykų. Taigi,

stengsiuosi, kiek išgalėdamas, atpasakoti jos kalbą savo žodžiais, pradėdamas nuo to, apie ką mudu su Agatonu tik ką sutarėme.

Iš pradžių reikia, Agatonai, kaip tu pats nurodei, panagrinėti, kas yra tasai Erotas ir kokie jo ypatumai, o paskui — ir jojo darbai. Man rodos, visų lengviausia tai ištirti tokiu pat būdu, kaip kitados tatai darė, mane klausinėdama, ana svetimšalė. Aš sakiau jai tada beveik tą pat, ką man dabar Agatonas: kad Erotas esąs didis dievas, kad jo sritis — visa, kas gražu. O Diotima įtikino mane tokiais pat žodžiais, kokiais ir aš Agatoną, kad Erotas, kaip aš buvau manęs, nei gražus, nei geras.

— Ką tu šneki, Diotima? — prieštaravau aš.— Tad Erotas biaurus ir blogas?

— Nepiktžodžiauk! — atsakė ji.— Nejaugi, tavo nuomone, kas nėra gražu, būtinai turi būti biauru?

— Žinoma.

— Ir kas nėra išmintinga, būtinai kvaila? Argi nežinai, kad tarp išminties ir kvailumo yra kažkoks vidurys?

— Kas gi tai būtų?

— Tai gal nežinai, kad teisinga, bet argumentais nepagrįsta nuomonė apie ką nors dar nėra žinojimas? Jei nėra paaiškinimo, koks gali būti žinojimas? Bet tai nėra ir nežinojimas. Jeigu jis atitinka tai, kas iš tiesų yra, kaip gali būti nežinojimas? Matyt, teisinga nuomonė yra kažkoks vidurys tarp supratimo ir nežinojimo.

— Tavo teisybė,— atsakiau aš.

— Taigi nesispyriok, kad kas nėra gražu, esą biauru, ir kas nėra gera, esą bloga. Tas pat ir su Erotu: dabar, kai pats sutikai jį nesant nei gerą, nei gražų, anaiptol nemanyk, kad jis turi būti piktas ir biaurus, bet laikyk jį kažkuo viduriniu tarp vieno ir kito.

— O vis dėlto,— atsikirtau,— jį visi laiko didžiu dievu.

— Visi nemokšos, — paklausė Diotima, — ar ir visi išmanantys?

— Kiaurai visi.

Ji ėmė juoktis ir tarė:

— Kaipgi, Sokratai, pripažintų jį didžiu dievu tie, kurie jo visai dievu nelaiko?

— Kas tie žmonės? — paklausiau.

— Tu vienas,— atsakė ji,— o aš antra.

— Kaip tai suprasti? — paklausiau vėl.

— Visai paprastai,— atsakė ji.— Sakyk man, ar netvirtini, kad visi dievai gražūs ir laimingi? O gal išdrįsi apie kurį iš dievų pasakyti, kad jis negražus ir nelaimingas?

— Prisiekiu Dzeusu, aš tai jau ne,— atsakiau.

— O ar ne tuos vadini laimingais, kurie turi savyje, kas gera ir kas gražu?

— Žinoma.

— Tačiau sutikai, kad Erotas, stokodamas to, kas gera ir gražu, trokšta to, ko neturi?

— Iš tikrųjų sutikau.

— Tad kaip jis gali būti dievas, jeigu jo daliai neteko to, kas gera ir kas gražu?

— Atrodo, iš tiesų negali.

— Dabar pats matai,— tarė ji,— kad ir tu nelaikai Eroto dievu.

23. — Tai kas gi tada Erotas? Mirtingasis?

— Visai ne.

— O kas gi?

— Kaip ir anais atvejais: kažkoks vidurys tarp mirtingojo ir nemirtingojo.

— Bet kas gi, Diotima?

— Didis demonas, Sokratai; juk kiekvienas demonas — tai tarsi vidurys tarp dievybės ir mirtingojo.

— O kokia jų paskirtis? — paklausiau aš.

— Jie yra tarpininkai ir aiškintojai dievams to, kas darosi žmonėse, žmonėms — to, kas dedasi pas dievus. Dievams jie perduoda žmonių maldas ir aukas, o žmonėms — dievų įsakymus ir atpildą už aukas. Būdami vidury, demonai užpildo tarpą tarp vienų ir kitų ir yra tas ryšys, kuris sujungia visumą. Demonui tarpininkaujant, vyksta visi aukojimai, pranašavimai ir burtai, žyniavimai ir kerėjimai, visas mantikos menas. Tiesiogiai su žmonėmis nesusieidami, dievai su jais bendrauja ir kalbasi tik per demonus — ir sapnuose, ir budint.[52] Kas tuos dalykus supranta, tas turi demonų malonę, o kas išmano visa kita, ar tai apie meną, ar apie kokį amatą, tėra tik amatininkas. Demonų yra daug ir įvairių; vienas iš jų yra ir Erotas.

— Kas jo tėvas ir motina? — paklausiau.

— Ilgai,— sako,— reikės pasakoti, bet aš tau vis tiek papasakosiu. Kai gimė Afroditė, dievai susirinko į puotą. Tarp jų buvo ir Metidės sūnus Poras. Vos jiems pavalgius, o valgio buvo į valias, atėjo prašyti išmaldos Penija ir atsistojo prie durų[53]. Poras, apsvaigęs nuo nektaro — vyno tada dar nebuvo,— išėjo į Dzeuso sodą ir apsunkęs užmigo. Penija, būdama labai neturtinga, sugalvojo turėti nuo Poro vaiką. Ji atsigulė šalia jo ir pradėjo Erotą. Štai kodėl Erotas pasidarė Afroditės palydovu ir tarnu: jis buvo pradėtas deivės gimimo iškilmėse, be to, jis iš prigimties myli, kas gražu, o Afroditė graži.

Tai, kad Erotas yra Penijos ir Poro sūnus, nulėmė ir visą jo likimą: pirmiausia, jis visados neturtingas, ir toli gražu ne toks švelnus bei gražus, kokiu jį įprasta laikyti. Priešingai, jis šiurkštus, nevalyvas, basas, be prieglaudos, guli visada ant žemės, be patalo, miega prie durų, pakelėse, neturi pastogės, ir kaip tikras savo motinos sūnus niekad neišsikapsto iš bėdos. Antra vertus, iš tėvo jis gavo palinkimą į visa, kas gražu ir gera, jis drąsus, narsus, atkaklus, puikus medžiotojas, nuolat rezgąs kokias nors pinkles, visą savo gyvenimą filosofuoja, labai mėgsta apsisvarstymą ir įkvepia jį kitiems, geras žynys, kerėtojas ir sofistas. Savo prigimtimi jis nei nemirtingas, nei mirtingas: tą pačią dieną jis tai žydi ir klesti, jeigu

jam gerai sekasi, tai miršta, tačiau, paveldėjęs tėvo prigimtį, ir vėl atgyja. Visa, ką jis įsigyja, nueina niekais, ir jis niekad nebūna nei turtingas, nei vargšas.

Jis taip pat yra vidury tarp išminties ir kvailumo, ir štai kodėl: iš dievų nė vienas neužsiima filosofija, ir nenori pasidaryti išmintingas, kadangi jie ir be to išmintingi; ir aplamai nė vienas išminčius nesiekia išminties. Nefilosofuoja ir nesiekia išminties nė kvailiai: čia ir glūdi kvailumo nelaimė, kad kvailys, nebūdamas nei gražus, nei tobulas, nei protingas, esti visada savim patenkintas. O kas nemano, kad jam ko stigtų, tas nė nenori to, ko jam, jo manymu, netrūksta.

— Kas gi, Diotima,— paklausiau,— ieško išminties, jei jos nemyli nei išminčiai, nei kvailiai?

— Bet tai aišku ir vaikui,— atsakė Diotima,— tie, kurie yra tų dviejų priešybių vidury; jiems priklauso ir Erotas. Juk išmintis — vienas iš gražiausių dalykų, o Erotas — meilė to, kas gražu; todėl Erotas būtinai myli išmintį, arba — jis filosofas, o filosofas stovi viduryje tarp išminčių ir kvailių. Tai vėl pareina nuo kilmės: jo tėvas išmintingas ir turtingas, o motina neturi nei išminties, nei turto. Štai kokia, mielas Sokratai, šio demóno prigimtis. O kad laikei kitokiu Erotą, nėra ko stebėtis: iš tavo kalbos išeitų, kad tu laikei Erotą meilės objektu, bet ne meilės pradu. Todėl tau, manding, Erotas ir atrodė gražus. Juk mei-

lės objektas iš tiesų yra gražus, švelnus, tobulas, palaimintas; o meilės pradas atrodo kitaip, būtent taip, kaip aš tau pasakojau.

24. Tada aš pasakiau:

— Ką gi, svetimšale, kalbi labai gražiai. Bet jeigu Erotas toks, kokia nauda iš jo žmonėms?

— Šitai, Sokratai,— atsakė Diotima,— aš ir pamėginsiu tau išaiškinti. Taigi, jau žinai, kad tokios Eroto savybės ir tokia jo kilmė, o jis pats, kaip ir tu sakai,— meilė tam, kas gražu. Jeigu kas paklaustų mus: „Pasakykite, Sokratai ir Diotima, kas yra meilė tam, kas gražu." Arba klaustų dar aiškiau: „Tas, kuris myli tai, kas gražu, ko nori?"

O aš atsakiau:

— Pasiekti tai, ką myli.

— Bet,— sako ji,— šitas atsakymas kelia tokį klausimą: ką gaus tas, kuris pasieks grožį?

Aš jai prisipažinau, kad nelabai galėčiau iš karto į tą klausimą atsakyti.

— Na,— sako,— o jeigu kas pakeistų tai, kas gražu, tuo, kas gera, ir paklaustų: „Sakyk, Sokratai, ko nori siekiąs to, kas gera?"

— Tai pasiekti,— tariau aš.

— Ir kas bus tam, kuris pasieks tai, kas gera?

— Į tai,— sakau,— moku atsakyti: toks bus laimingas.

— Taip, sako, nes kas laimingas, laimingas dėl to, kad turi tai, kas gera; ir nėra ko toliau klausinėti, kodėl trokštąs būti laimingas, to trokšta. Šituo atsakymu klausimas, rodos, baigtas.

— Tiesą sakai,— tariau aš.

— Bet ar nemanai, kad šitas troškimas ir šita meilė bendri visiems žmonėms? Ar nuolat visi trokšta sau gėrio? Kaip manai?

— Taip,— atsakiau,— tai visiems bendra.

— O kodėl mes, Sokratai, nesakome, kad visi žmonės myli, nors visi visada myli tą patį, bet sakome, kad vieni myli, o kiti ne?

— Stebiuos,— tariau,— ir aš pats.

— Ne,— sako, — nesistebėk. Juk išskiriame tam tikrą meilės rūšį ir, teikdami jai bendros sąvokos prasmę, vadiname meile tiktai ją, o kitokius jos pasireiškimus vadiname kitaip.

— Pavyzdžiui? — paklausiau aš.

— Na štai. Tu žinai, kad kūryba — plati sąvoka. Iš tiesų, kiekvienas perėjimas iš nebūties į būtį yra tam tikra kūryba; taigi ir kiekvieną veiklą visuose menuose galima vadinti kūryba, o visus menininkus — kūrėjais.

— Labai teisinga.

— Tačiau,— sako,— žinai, kad jie nevadinami kūrėjais, bet turi kitokius vardus, nes iš visos kūrybos aiškiai išskiriame vieną jos dalį, būtent, kūrybą muzikos ir metrų srity, kurią vadiname bendros sąvokos vardu. Juk tik šitą dalį vadiname poezija ir tik tokius žmones poetais, kurie ja užsiima.

— Taip, tai teisybė,— sutikau aš.

— Taigi tas pat ir su meile. Apskritai, kiekvienas gėrio ir laimės geismas yra labai didelė ir vylinga meilė. Bet jei kieno mintys ir troškimai yra

linkę į pinigus, į gimnastiką ar į filosofiją, tada apie tokius nesakoma, kad jie myli arba įsimylėję. Tiktai jei kas apimtas vienos tam tikros meilės rūšies ir ja rūpinasi, vien tam taikome bendrąsias sąvokas „meilė", „mylėti", „įsimylėję".

— Turėtų būti,— atsakiau.

— Kai kas yra tos nuomonės,— kalbėjo ji toliau,— kad mylįs ieško savo pusės. O aš sakau, kad meilės objektas nėra nei pusė, nei visuma, jei tame, mano mielas, nepasitaikys kas nors gero. Juk sutinka žmonės, kad jiems nupiautų kojas ir rankas, jei tie nuosavo kūno nariai jiems atrodo žalingi. Taigi, aš manau, visai ne „savo" kiekvienas myli, nebent jei kas vadina savu ir giminingu sau tik tai, kas gera, o kas bloga — svetimu. Tad iš tikrųjų žmonės myli tik tai, kas gera. Ar tau kitaip atrodo?

— Dievaži,— atsakiau,— tik ne man!

— Tokiu būdu,— tarė ji,— ar galima tiesiog taip pasakyti, kad žmonės myli gėrį?

— Galima,— pasakiau.

— Tai ar nereikia,— sako,— pridurti, kad jie geidžia ir turėti tai, kas gera?

— Reikia.

— O gal,— sako,— ne tik turėti, bet ir amžinai turėti?

— Ir tai pridurkime.

— Taigi, — tarė, — suglaudus galima pasakyti: meilė yra siekimas amžinai turėti tai, kas gera.

— Tikriausią tiesą sakai,— pritariau aš.

25. — O jei meilė,— tarė ji,— yra visada gėrio meilė, tai kaip turi elgtis tie, kas jo siekia, kad jų veiklą ir uolumą galėtum pavadinti meile? Ką jie turi daryti? Ar galėtum pasakyti?

— Ne,— atsakiau aš,— jei galėčiau, nesistebėčiau tavo, Diotima, išmintimi ir nevaikščiočiau pas tave, tikėdamasis visa tai sužinoti.

— Na,— tarė,— tad aš tau pasakysiu. Tai yra gimdyti grožį ir kūnu, ir siela.

— Reikia būti orakulu,— tariau aš,— kad suprastum, ką tu sakai, o man čia niekas neaišku.

— Ką gi,— tarė,— pasakysiu aiškiau. Visi žmonės, Sokratai,— tęsė ji,— nešioja vaisių ir kūne, ir sieloje, ir kai sulaukiama tam tikro amžiaus, mūsų prigimtis stengiasi atsipalaiduoti nuo nėštumo. O gimdyti negalime biaurume, tiktai grožyje. Vyro ir moters susijungimo padarinys yra gimdymas. Tai dieviška, nes pradėjimu ir gimdymu mirtingoj būtybėj reiškiasi nemirtingas pradas. Nei viena, nei kita negali vykti, kai nėra darnos, o darnos stoka dieviškajam pradui biauri, tuo tarpu grožis yra ta reikalingoji darna. Taigi Kalonė yra Moira ir Eiletija gimdymui[54]. Todėl kiekvieną kartą, kai nėščia būtybė prisiartina prie grožio, ją apima linksmybė ir džiaugsmas, ji išsiskleidžia, gimdo ir leidžia į pasaulį; o prisiartinusi prie to, kas biauru, paniūra, liūsta, susitraukia, nusisuka, užsiveria ir, užuot gimdžiusi, bodisi savo vaisium. Štai todėl nėščios ir jau žadančios gimdyti būtybės taip trokšta grožio, nes jis vaduoja iš didžių gimdymo skausmų. Tačiau,— baigė

ji,— meilė nėra veržimasis į grožį, kaip tu manai, Sokratai.

— Tai kas gi ji?

— Noras gimdyti ir leisti į pasaulį grožyje.

— Gal ir taip,— pasakiau aš.

— Be abejo,— tarė ji.— O kodėl, būtent, gimdyti? Todėl, kad gimdymas yra ta amžinybės ir nemirtingumo dalis, kuri teko mirtingiesiems. Jeigu meilė, kaip jau susitarėm, geidžia amžinai turėti gėrį, tai greta gėrio negali netrokšti ir nemirtingumo. Tad būtina šito samprotavimo išvada — meilė trokšta ir nemirtingumo.

26. Viso to mokė mane Diotima, kai kalbėdavo apie meilę. O kartą paklausė:

— Kaip tau atrodo, Sokratai, kur šitos meilės ir šito geismo priežastis? Ar nesi pastebėjęs, kaip nerimsta visi gyviai, kai juos apima geismas gimdyti,— ir keturkojai, ir sparnuočiai? Visi jie apimti meilės karščio, kai poruojasi, paskui maitindami vaikus, už kuriuos net patys silpniausi yra pasiruošę kautis su stipriausiais, ir žūti, ir badą kęsti, kad tik juos išmaitintų, ir visa kita pakelti. Apie žmones,— sakė ji,— dar galėtum pamanyti, kad jie tai daro, turėdami protą; bet kur priežastis tokios meilės būsenos gyvuliuose? Gal atsakytum?

Aš vėl prisipažinau, kad ne.

— Ir tu viliesi tapti išmanančiu meilės dalykus,— paklausė ji,— nė to nesuprasdamas?

— Bet aš ką tik sakiau, Diotima, ko atėjau pas tave — man reikia mokytojo. Tad pasakyk man ir šito, ir visų kitų meilės reiškinių priežastis.

— Taigi,— sako,— jei jau įsitikinai, kad prigimties valia meilė yra siekimas to, ką jau ne kartą sutarėme, tau nėra ko stebėtis. Ir čia mirtingoji prigimtis siekia to paties, ko pirmesniuoju atveju — tapti, kiek įmanoma, amžina ir nemirtinga. O tai pasiekti ji gali tik vienu būdu — gimdydama, nuolat palikdama naują būtybę vietoj senos. Juk net per tą laiko tarpą, kai apie bet kurią būtybę sako, kad ji gyvena ir yra ta pati,— sakysime, kaip žmogus laikomas tuo pačiu asmeniu nuo kūdikystės iki senatvės,— ji niekada nebūna vis ta pati, nors ją ir vadina tuo pat vardu, bet nuolat atsinaujina, kažką neišvengiamai prarasdama,— ar tai būtų plaukai, ar raumenys, kaulai, kraujas, ir aplamai visas kūnas. Ir ne tiktai kūnas, bet ir dvasia: įpročiai, būdas, nuomonės, norai, džiaugsmai, sielvartai, baimė — niekuomet nepasilieka žmogui tie patys, bet viena atsiranda, kita išnyksta. Dar labiau stebėtina tai, kad mūsų žinios ne tik vienos atsiranda, o kitos pranyksta, taigi ir mes savo pažinimu niekuomet neliekame tie patys, bet kad ir kiekvienos rūšies žinojimui atsitinka tas pat. Juk tai, ką vadiname žinojimo kartojimu, numato žinojimo išnykimą. Žinojimo netekimas yra užmiršimas, o kartojimas vėl atgaivina žinojimą vietoje išnykusio ir tiek išsaugo jį, kad atrodo esąs tas pats. Štai tokiu būdu išsilaiko visa, kas mirtinga: nelieka visada

tuo pačiu, kaip tai, kas dieviška, bet, sendama ir pasitraukdama, palieka naują savo panašumą. Tokiu,— sako,— būdu, Sokratai, mirtinga dalyvauja nemirtingume,— ir kūnas, ir visa kita. Kito būdo nėra. Todėl nesistebėk, kad kiekviena būtybė iš prigimties rūpinasi savo palikuonimis: vardan nemirtingumo viską pasaulyje lydi tas rūpestis ir ta meilė.

27. Išklausęs tokios kalbos, stebėjausi ir tariau:

— Gerai, išmintingiausioji Diotima. Bet ar iš tiesų visa taip yra?

O jinai, kaip tikras išminčius, atsakė:

— Neabejok, Sokratai, taip. Tik pažvelk į žmonių garbės troškimą ir nustebsi,— jei gerai neįsidėmėjai to, ką esu pasakiusi,— pamatęs, kokio beprasmiško troškimo išgarsėti jie apsėsti, „kad tik įsigytų visiems laikams amžiną garbę", dėl kurios pasiryžę dar didesniems pavojams, negu dėl savo vaikų,— ir turtą eikvoti, ir bet kokį vargą vargti, ir galvą padėti. Argi,— sako,— tu manai, kad Alkestidė būtų mirusi už Admetą, arba Achilas žuvęs tuoj po Patroklo, arba jūsiškis Kodras be laiko miręs už savo vaikų viešpatavimą[55], jei visi jie nebūtų vylęsi palikti nemirtingą savo žygdarbių atminimą, kurį mes dabar saugome? Kur tau! — sako.— Man rodos, visi daro visa, ką gali, norėdami įamžinti savo dorybes ir išgarsinti savo vardą, ir juo kas geresnis, juo labiau: jie trokšta nemirtingumo.

Tie, kieno kūnas kupinas vaisingumo, kreipiasi daugiau į moteris ir tarnauja savo Erotui, pradėdami vaikus, nes taip tikisi įgyti nemirtingumą, laimę ir visiems laikams palikti atminimą. O tie, kieno siela vaisinga (yra ir tokių,— paaiškino ji,— kurių sielos vaisingesnės negu kūnai), trokšta apvaisinti tai, kas turi būti apvaisinta sieloje ir pagimdyta. O kas turi būti joje nešiojama? Protas ir kiekviena kita dorybė. Jųjų gimdytojai yra visi poetai, o iš amatininkų tie, kuriuos vadina išradėjais. Bet svarbiausia ir gražiausia ta dorybė, kuri tvarko valstybę ir namus; jos vardas yra blaivumas ir teisingumas. Taigi, kas, saugodamas dvasios skaistumą, iš jaunų dienų puoselėja tas dorybes, o subrendęs patiria didelį geismą gimdyti, tas, man rodos, irgi visur ieško grožio, kuriame galėtų atsipalaiduoti nuo vaisiaus, nes biaurume jis niekuomet nepagimdys. Toks gražius kūnus myli labiau, negu biaurius dėl to paties savo vaisingumo, bet labiausiai džiaugiasi sutikęs gražios, kilnios bei turtingos sielos derinį su gražiu kūnu, tokiam žmogui tučtuojau atranda žodžių apie dorybę, apie tai, koks turi būti garbingas vyras ir ką jis turi veikti, ir pradeda jį auklėti. Bendraudamas su tokiu žmogum, jis paliečia grožį ir pagimdo tai, ką jau seniai nešiojo; atsimena draugą visada — arti, ir toli būdamas, kartu su juo augina ką pagimdęs, todėl jiedu kur kas artimesni vienas kitam, negu tėvai ir vaikai, ir jų draugystė daug tvirtesnė, nes juos sujungę vaikai gražesni ir nemaresni. Ir kiekvienas, tur būt, mielai sutiks, kad

jam verčiau gimtų tokie vaikai, negu žmogiški, jei pasižiūrės į Homerą, Hesiodą ir kitus garsius poetus, kurių palikuonys tikrai pavydėtini, nes jiems teikia amžiną garbę ir atminimą, nes ir patys yra amžini. Arba,— sako,— jei nori, pažiūrėk, kokius vaikus paliko Lakedemone Likurgas: Lakedemono ir, galima pasakyti, visos Elados išgelbėtojus! Gerbiamas mūsų Solonas, mūsų įstatymų tėvas, ir daug kur kitur graikų ir barbarų gerbiami vyrai, atlikę daug didžių darbų ir davę pasauliui įvairių dorybių. Ne viena šventovė jiems pastatyta už tokius jų vaikus; o už žmonių vaikus iki šiol dar niekam šventovės nestatė.

28. Į šitas meilės paslaptis ir tu, Sokratai, gali būti įvestas, bet į aukščiausias ir švenčiausias[56], kurios ir yra galutinis tikslas, nežinau, ar pajėgsi įžengti, net ir geru keliu eidamas. Tačiau,— tęsė ji,— apie jas aš tau papasakosiu nieko nepraleisdama, o tu mėgink sekti, kiek išgali.

Kas nori tikru keliu eiti į tas paslaptis, reikia, kad iš jaunų dienų ieškotų kūno grožio. Iš pradžių, jei jam parodys gerą kelią, jis vieną iš tų kūnų pamils ir gimdys jame gražias kalbas; paskui supras, kad vieno kūno grožis — vis viena kokio — giminingas kito kūno grožiui, ir jei reikia siekti grožio, glūdinčio pavidale, būtų didelė nesąmonė nelaikyti įvairių kūnų grožio tapatingu. Tai supratęs, jis pradės mylėti visus gražius kūnus, o anam vieninteliam jo meilė susilpnės, nes tokia meilė jam pasirodys menka ir smulki.

Galiausiai, dvasios grožį jis pripažins brangesniu, negu kūno grožį, ir jei jam pasitaikys kilni siela kad ir neypatingai gražiame kūne, tenkinsis ir tuo, pamils jį, rūpinsis ir gimdys tokias kalbas, kurios jaunuolius daro geresnius, per tai nejučiom pažins kasdieninių darbų bei papročių grožį ir, pamatęs, kad visa, kas gražu, gimininga, kūno grožį palaikys niekais. Nuo kasdieninių dalykų anas vadovas turi vesti jį į pažinimą, kad pamatytų pažinimo grožį ir, turėdamas prieš akis visą grožio didybę, neatiduotų vergiškai savo meilės vieno asmens patrauklumui, kokio berniūkščio grakštumui, vieno žmogaus ar darbo grožiui ir tos vergijos menkystėje nebekalbėtų skurdžių šnekų, bet, atsigręžęs į plačias grožio jūras, kontempliuotų ir gimdytų daug gražių, kilnių kalbų bei minčių, skatinamas nepasotinamo tiesos troškimo. O kai šitaip sustiprės ir išaugs, pamatys, kad tėra tik vienas toks pažinimas — tokio, būtent, grožio pažinimas. Pasistenk, dabar,— tęsė Diotima,— manęs klausyti, kiek galėdamas, atidžiau.

29. Kas iki tokio laipsnio bus išlavintas meilės dalykuose, kas bus stebėjęs gražius dalykus palaipsniui, pagal tikslią jų eilę, tas šito kelio gale staiga išvys nuostabios prigimties grožį, tą patį, Sokratai, dėl ko lig šiol taip plūkėmės, pamatys kažką, pirmiausia, amžiną, nepažįstantį gimimo nei mirties, nei augimo nei nykimo; ir antra, gražų ne vienu kuo, o kitu biaurų, ne kažkada, kažkur, kažkam ir palyginus su kažkuo gražų, o kitu

metu, kitoje vietoje, kam kitam ir lyginant su kitu biaurų. Šitas grožis nepasirodys jam nei kaip koks veidas, rankos ar kita kuri kūno dalis, nei kaip koks žodis ar mokslas, ar koks kitas apibrėžtas pavidalas, gyvenąs žemėje ar danguje, ar dar kas nors,— ne: tik grožis kaip toks, savyje vienalytis ir amžinas; visi kiti gražūs daiktai dalyvauja jame tokiu būdu, kad atsiranda ir nyksta, o jis nesidaro nei didesnis, nei mažesnis, ir jokia permaina jo neliečia. Tad jei kas teisingos jaunuolių meilės dėka pakilo virš įvairių grožio pavidalų ir pradeda stebėti minėtąjį grožį, tas jau beveik pasiekė tikslą. Kaip tik čia eina tiesus kelias į meilę, ar kas pats juo eitų, ar jį kas kitas vestų: pradėjus nuo pavienių grožio apraiškų, nuolat kilti vardan ano aukštesnio grožio, lyg laiptais lipant nuo vieno gražaus kūno prie dviejų, nuo dviejų — prie visų, o paskui nuo gražių kūnų prie gražaus gyvenimo būdo, nuo gražaus gyvenimo būdo prie gražių pažinimų, galiausiai, nuo pažinimų prie ano pažinimo, kuris ir yra aukščiausiojo grožio pažinimas — tam, kad galų gale pažintum, kas tai yra grožis[57].

Jeigu žmogus, mielas Sokratai,— kalbėjo viešnia iš Mantinėjos,— tokį pažinimą pasiekė gyvas būdamas, jis drąsiai gali sakyti gerai gyvenęs, nes jis regi tikrąjį grožį. Jei kada nors jį pamatysi, tu nepalyginsi jo nei su auksu ataustu rūbu, nei su gražiais berniukais ir jaunuoliais, kurių išvaizdos sužavėtas — ir tu, ir daugelis kitų —

grožiesi mylimuoju, nori nuolat su juo bendrauti ir, jei tik būtų galima, nei valgytum, nei gertum, tik žiūrėtum į jį ir drauge su juo būtum. O kas tada,— paklausė ji,— jei kam atsitiktų išvysti tikrąjį grožį gryną, neiškreiptą ir be dėmės, laisvą nuo žmogaus kūno su visomis jo spalvomis ir gausybe kitų mirtingų menkniekių, jei jam būtų lemta išvysti tikrąjį, dieviškąjį, vienalytį grožį? Ar tu manai,— sako,— kad žmogaus gyvenimas būtų netikęs, jeigu įsižiūrėtų į tą grožį, deramai jį kontempliuotų ir nesiskirtų su juo? Ar nepagalvojai, kad tiktai ten, žiūrėdamas į grožį tomis akimis, kuriomis reikia į jį žiūrėti, jis galės gimdyti ne dorybės šešėlius, bet — kadangi jis ne šešėlį palietė — tikrąją dorybę, nes jis palietė tiesą. O pagimdęs ir išmaitinęs tikrąją dorybę, gali pasidaryti dievams malonus, ir jei kas iš žmonių esti nemirtingas, tai pirmutinis jis.

Štai, Fedrai ir kiti bičiuliai, ką man kalbėjo Diotima ir aš patikėjau. O tikėdamas stengiuosi ir kitus įtikinti, kad, žmogaus prigimčiai siekiant šito gėrio, nelengva rasti geresnį padėjėją kaip Erotas. Todėl aš teigiu, kad kiekvienas žmogus turi garbinti Erotą, ir pats gerbiu Eroto dalykus, ypatingai juose lavindamasis bei kitus ragindamas. Ir dabar, ir visados, kiek galėdamas, garbinu Eroto galybę ir narsumą.

Šitą mano kalbą, Fedrai, laikyk, jei nori, pagiriamuoju žodžiu Erotui, o jei ne — vadink ją, kaip tau patinka.

30. Sokratui pabaigus kalbėti, visi ėmė jį girti, o Aristofanas bandė kažką pasakyti, nes Sokratas buvo paminėjęs ir vieną jo kalbos vietą,— tik staiga pasigirdo didelis triukšmas: į lauko duris ėmė belstis kažkokie lėbautojai, pasigirdo ir fleitos garsai.

— Tarnai, pažiūrėkite,— tarė Agatonas,— jei ten kas iš savų, kvieskite į vidų, o jei ne, pasakykite, kad mes jau negeriam ir sugulėme miego.

Netrukus kieme pasigirdo Alkibiado balsas: buvo smarkiai įgėręs ir garsiai rėkavo, klausdamas, kur Agatonas, ir reikalaudamas vesti jį pas Agatoną. Fleitininkės ir kelių savo palydovų palaikomas, Alkibiadas įžengė į vidų ir, sustojęs tarpduryje su didžiuliu gebenės vainiku, pakaišytu žibuoklėmis ir apkarstytu kaspinais, pasakė:

— Sveiki, vyrai! Ar priimsite į savo puotą girtą, visai girtą žmogų? Jei ne, mums teks išsinešdinti! Tik pirma mes apvainikuosim Agatoną, nes to ir atėjom. Aš,— sako,— vakar negalėjau ateiti, užtat šiandien ateinu, kaspinais galvą pasipuošęs. Nuimsiu aš juos nuo savo galvos ir apvainikuosiu šito, sakykime, išmintingiausio ir šauniausio vyro galvą. Jūs juokiatės iš manęs, kad aš girtas? Nors jūs ir juokiatės, aš vis tiek gerai žinau, kad sakau tiesą. Tik sakykit man iš karto: tokiomis sąlygomis įeinu, ar ne? Gersite su manim, ar ne?

Visi vienu balsu suūžė, kvietė įeiti ir išsitiesti užustalėje, kvietė ir Agatonas.

Tada Alkibiadas įžengė, palaikomas savo palydovų, ir tuoj ėmė traukti nuo galvos kaspinus, norėdamas padabinti jais Agatoną, bet per tuos kaspinus nepamatė Sokrato ir atsisėdo prie Agatono, vidury tarp Sokrato ir jo. Sokratas kiek pasitraukė, kad jam būtų kur sėsti. Atsisėdęs pasveikino Agatoną ir apkarstė jį kaspinais. Tada Agatonas tarė:

— Nuaukite, tarnai, Alkibiadą, kad galėtų trečias greta mūsų išsitiesti.

— Labai gerai,— tarė Alkibiadas,— bet kas čia trečias mūsų sugėrovas?

Tai sakydamas, atsigręžė, pamatė Sokratą ir pažinęs jį pašoko ir sušuko:

— O Herakli, čia kas dabar? Sokratai, tu? Ir čia man spąstus paspendei. Taip jau tu pratęs — visuomet staiga pasirodai ten, kur mažiausiai tavęs tikiuosi. O dabar ko atėjai? Ir kodėl, būtent, čia įsitaisei, o ne greta Aristofano arba kito kurio juokdario, tikro arba apsimetusio? Kur tau: susiradai vietą šalia gražiausio iš visos draugės.

O Sokratas pasakė:

— Pasistenk, Agatonai, mane apginti. Man šito žmogaus meilė nėra menkas daiktas: nuo to laiko, kai jį pamilau, man jau nebegalima nei pasižiūrėti į gražų jaunuolį, nei pasikalbėti su tokiu, nes jį tuoj pagauna baisus pavydas, daro galai žino ką, keikiasi ir vos ne su kumščiais mane puola. Taigi žiūrėk, kad ir dabar ko nepridarytų, verčiau sutaikyk mus arba, jei griebtų jėga, apgink,

nes aš labai bijau šito žmogaus siautulingo įsimylėjimo.

— Ne,— tarė Alkibiadas,— negali būti taikos tarp manęs ir tavęs, o už tai tau atsilyginsiu kitą kartą. Dabar,— pridūrė,— duok man, Agatonai, keletą kaspinų, apvainikuokime ir šitą nuostabią galvą, kad neprikaišiotų man, kam tave papuošiau, o jo, nugalinčio visus žmones savo iškalbos galybe, ir ne tik užvakar, kaip tu, bet visados,— nepuošiau.

Tai sakydamas, paėmė keletą kaspinų, apvainikavo Sokratą ir pagaliau įsitaisė užustalėj.

31. O atsigulęs tarė:

— Na ką gi, vyrai, man rodos, kad jūs blaivūs. Šitaip visai nedera, reikia gerti: juk taip buvo sutarta. Puotos vadovu, kol jūs pakankamai pasigersite, skiriu pats save. Agatonai, įsakyk atnešti kokią didesnę taurę, jeigu turi. Bet ne, nereikia: atnešk, vaike, aną šaldytuvą[58],— liepė Alkibiadas, nužiūrėjęs, kad jame tilps geri aštuoni kotilai. Jį pripylęs, pirma pats išgėrė, paskui liepė įpilti Sokratui ir tarė:

— Sokratui, vyrai, mano išmonė niekai: kiek jam sakysi, tiek išgers ir vis tiek niekad neįkauš.

Tuo tarpu berniukas įpylė Sokratui, ir šis ėmė gerti.

Tada prabilo Eriksimachas:

— Kas gi čia bus, Alkibiadai? Taip jau nei kalbėsimės prie taurės, nei dainuosime, tik gersime ir tiek, tartum labai ištroškę?

— O, Eriksimachas! — sušuko Alkibiadas.— Doriausio ir išmintingiausio tėvo dorasis sūnau, sveikas!

— Sveikas,— atsakė Eriksimachas. — Tai ką gi darysime?

— Ką tu įsakysi. Juk tavęs reikia klausyti:

Vyras, kurs gydyti moka, atstoja nemokančių pulką[59].

Todėl tvarkykis kaip tinkamas.

— Na, tai klausyk, — tarė Eriksimachas. — Iki tau ateinant mes buvome nutarę, kad, pradedant iš dešinės, kiekvienas paeiliui turi pasakyti kiek galint gražesnę kalbą apie Erotą ir išgirti jį. Visi mes jau pasakėme, ką turėjome. O tu savosios dar nepasakei, bet jau suskubai įsigerti. Taigi bus teisinga tau dabar kalbėti, paskui įsakyk Sokratui ką tinkamas, o Sokratas įsakys savo kaimynui iš dešinės ir taip toliau.

— Puikiai sugalvojai, Eriksimachai,— atsakė Alkibiadas, bet kaipgi lyginsi girto žmogaus kalbą su blaivių vyrų kalbomis? O be to, mielasai, argi tiki tuo, ką dabar kalbėjo Sokratas? Lyg nežinai, kad viskas yra priešingai, negu jis pasakė? Juk Sokratas, jei aš jam girdint girčiau ne jį, o ką nors kitą, vis tiek, dievą ar žmogų, nesusilaikytų manęs neapkūlęs.

— Liaukis tokius niekus plepėjęs,— atsiliepė Sokratas.

— Prisiekiu Poseidonu, — atkirto Alkibiadas, kad aš tau esant nieko kito negirsiu. Ir tau draudžiu prieštarauti.

— Na, gerai,— sutikęs Eriksimachas,— daryk taip, kaip nori — girk Sokratą.

— Ką tu, Eriksimachai! — atsikirto Alkibiadas.— Argi nori, kad jūsų akyse užpulčiau šitą vyrą, atkeršyčiau jam?

— Še tau,— įsikišo Sokratas,— ką tu čia sugalvojai? Ar tik nežadi išjuokti manęs savo pagyrimo kalboje?

— Aš sakysiu teisybę, tik nežinau, ar leisi.

— Teisybę sakyti,— atsakė Sokratas,— ne tik leidžiu, bet ir prašau.

— Tai aš ir nepraleisiu progos,— tarė Alkibiadas.— O tu štai ką daryk: jei kur pasakysiu netiesą, tučtuojau sustabdyk, jei norėsi, ir pasakyk, kad štai čia meluoju. Iš geros valios nieko nemeluosiu, bet jei ką prisimindamas nukalbėsiu išdrikai, nesistebėk: nelengvas daiktas man šiandien taip nusiteikusiam nesusipainioti ir nuosekliai visas tavo keistenybes paminėti.

32. Sokratą, vyrai, aš girsiu palyginimais. Jisai, tikriausiai, palaikys tai pajuoka, bet mano palyginimai bus vardan tiesos, o ne dėl juoko. Aš sakau, kad jis labai panašus į anuos silėnus, sustatytus skulptorių dirbtuvėse, juos dailininkai daro su dūdelėmis arba su fleitomis rankose; atidaręs tokį silėną, viduje rasi dievų statulėles. Be to, sakau, kad jis panašus į satyrą Marsiją[60]. O kad tu, Sokratai, bent iš veido esi į juos panašus, net ir pats dėl to nesiginčysi. Dabar klausykis, kad ir visais kitais atžvilgiais esi į juos panašus.

Pirmiausia, esi pašaipus akiplėša. O gal ne? Jei nesutiksi su tuo, atsiras ir liudytojų. „Bet aš ne fleitininkas",— tu pasakysi. Fleitininkas, ir kur kas nuostabesnis už Marsiją: anas, pasitelkęs muzikos instrumentą, užkerėdavo žmones savo galia, einančia iš lūpų, lygiai kaip dabar kiekvienas, kas groja jo melodijas. Tai, ką grojo Olimpas, taip pat vadinu Marsijo muzika, nes jis buvo Olimpo mokytojas[61]. Ir geras fleitininkas, ir prasta fleitininkė tik tada sužavi klausytojus, kai groja Marsijo muziką: tik tada klausytojų tarpe atsiras tokių, kuriems reikalingi dievų malonė ir pašventinimai, nes šitokia muzika — dieviška. O tu tiek tesiskiri nuo Marsijo, kad be instrumento, paprasta kalba pasieki to paties. Kai mes klausomės kokio nors kito kalbėtojo, tegu ir labai gero, jokio, pasakysiu atvirai, įspūdžio niekas negauna. Bet jei kas klauso tavęs arba nors ir labai prastai atpasakotų tavo žodžių, visi mes — ar moteris, ar vyras, ar jaunuolis — esame sujaudinti ir sužavėti. Aš bent, vyrai, jei nesidrovėčiau pasirodyti visiškai girtas, prisiektinai pasakyčiau jums, kokį įspūdį yra dariusios man jo kalbos ir kokį daro dar ir dabar. Kai jo klausau, širdis man pradeda plakti daug smarkiau, negu šokantiems koribantams[62], ir nuo jo kalbų ima riedėti ašaros. Matau, kad ir daugelis kitų yra tą pat patyrę. Klausydamas Periklio ir kitų gerų kalbėtojų, sutikdavau, kad jie gerai kalba, bet nieko tokio nepatirdavau: mano siela nesijaudindavo ir nepykdavo, kad gyvenu kaip vergas. Bet šitas Marsijas man iš tiesų dažnai

sukeldavo tokią nuotaiką, kad imdavo rodytis, jog nebegalima gyventi taip, kaip dabar gyvenu. Ir tu, Sokratai, nepasakysi, kad tai netiesa. Net ir dabar gerai žinau, kad jei imčiau jo klausyti, neatsilaikyčiau ir vėl tą pat patirčiau. Juk jis verčia mane prisipažinti, kad, pats tiek daug ko stigdamas, aš visai nesirūpinu savimi, o kišuosi į atėniečių reikalus. Todėl prisiversdamas bėgu šalin, užsikimšęs ausis kaip nuo sirenų, kad iki senatvės greta jo neprasėdėčiau. Šito vienintelio žmogaus akivaizdoje esu patyręs tai, ko niekas nesitikėtų sulaukti iš manęs — gėdos jausmą: man tik jo vieno gėda. Prisipažįstu esąs bejėgis įrodyti jam, kad nebūtina elgtis taip, kaip jis liepia. Bet tik pasitraukiu nuo jo — ir susivilioju garbe, kurią man rodo minia. Todėl sprunku nuo jo kiek kojos neša, o kai jį pamatau — man gėda, nes buvau pripažinęs jo tiesą. Ir ne kartą apsidžiaugčiau, jeigu jis dingtų iš žmonių tarpo; bet jei tatai atsitiktų, gerai žinau, kad graužčiausi dar labiau. Jau nė pats nebežinau, ką man galvoti apie šitą žmogų.

33. Štai kaip veikia ir mane, ir daugelį kitų šito satyro fleitos garsai. Bet paklausykite, kaip jis panašus į tai, su kuo aš jį sulyginau, ir kokią nuostabią jėgą turi. Būkite tikri, kad niekas iš jūsų jo nepažįsta. Bet aš, kartą pradėjęs, parodysiu, kas jis toks. Matote, kaip meiliai Sokratas žiūri į gražuolius, nuolat bendrauja su jais, kaip žavisi jais, ir kartu lyg nieko apie tai nenusimanytų, nieko

nežinotų — bent atrodo toks. Ar tai ne silėno požymiai? Ir labai net. Juk jis tik tokią miną daro, todėl ir panašus į išskobtą silėną. Bet jei jį atidarysime, kaip manote, taurės bičiuliai, kiek ten viduje išminties? Žinokite, kad jam nė kiek nerūpi, ar kas gražus, ar turtingas, ar turi kitą kokį minios garbinamą pranašumą,— į visa tai jis žiūri su tokia panieka, kokios niekas ir įsivaizduoti negali. Visus šitokius turtus jis laiko niekų vertais, ir mus tiek pat tevertina, nors taip ir nesako, tik visą savo gyvenimą muilina akis, apsimestinai save menkindamas. Bet kai jis esti rimtas ir silėnas prasiveria, nežinau, ar kas yra matęs statulėles jo viduje. O aš jau kartą mačiau, ir jos man pasirodė tokios dieviškos, tokios auksinės, nepaprastai gražios ir žavinčios, kad man nebeliko nieko kito, kaip tuoj pat griebtis visko, ką liepia Sokratas.

Manydamas, kad Sokratas rimtai susidomėjo žydinčia mano jaunatve, laikiau tatai nepaprastu radiniu ir laime, nes, visiškai atsidavęs Sokratui, tikėjaus galėsiąs sužinoti iš jo visa, ką jis žino. Štai kaip perdėtai pasitikėjau žydinčiu savo grožiu! Taigi, taip nusiteikęs, vieną kartą paleidau tarną, kuris iki tol mane visada lydėdavo, kai susitikinėdavau su Sokratu, ir pasilikau vienas su juo. Turiu pasakyti jums visą teisybę, o jūs klausykite, ir, jei pameluosiu, Sokratai, pataisyk mane.

Taigi, vyrai, pasilikome vienu du, ir maniau jį tuoj pradėsiant pasakoti man tokius dalykus, kokius kalba mylėtojas savo mylimajam, kai jie pa-

silieka vieni, ir iš anksto džiaugiausi. Tuo tarpu nieko laukto neatsitiko: kalbėjęsis su manim visą dieną, kaip ir visada būdavo, nuėjo sau. Paskui pasikviečiau jį į gimnastikos pratimus, ir mankštindavomės drauge, kad bent čia ką nors laimėčiau. Jis atlikdavo su manim mankštą ir ne kartą eidavo imtynių, kai nieko arti nebūdavo. Ir ką gi? Tuo viskas ir pasibaigdavo. Kai tokiais keliais ničnieko nelaimėjau, nutariau šitą vyrą paimti prievarta ir nesitraukti, jei kartą darbas pradėtas, reikia pagaliau sužinoti, kodėl taip yra. Taigi pasikviečiau jį pietų, visiškai taip, kaip įsimylėjęs gundo mylimąjį. Jau ir šitokį pakvietimą jis neskubėjo priimti, bet pagaliau sutiko. Pirmą kartą atėjęs pavakarieniavo ir norėjo išeiti, o man buvo gėda, ir išleidau jį. Antrą kartą prisiviliojęs kalbėjausi su juo po vakarienės iki vėlyvos nakties, ir kai išsirengė eiti, priverčiau pasilikti, sakydamas, kad labai vėlu. Tada jis išsitiesė guolyje, kuris buvo greta manojo, ten, kur ir pietavo, o be mūsų niekas kitas kambary nenakvojo...

Viską, ką dabar girdėjote, galima drąsiai pasakoti bet kam, o daugiau iš manęs neišgirstumėte, jeigu, pirmiausia, vynas ir be vaikų, ir prie vaikų nebūtų teisybė[63], o antra, jeigu man, pradėjusiam girti Sokratą, neatrodytų neteisinga nuslėpti puikiausią jo pasielgimą. Be to, aš dabar jaučiuosi taip, kaip žmogus, įgeltas gyvatės. Sako, kad šitai patyrę pasakojasi tiktai tiems, kam irgi taip atsitiko, nes tik jie vieni įstengs suprasti ir atleisti, kad ir ką iš to skausmo darytų ir kalbėtų įgel-

tasis. Na, o aš esu įgeltas skaudžiau už visus, ir į pačią jautriausią vietą — į širdį, ar į sielą, ar kaip ten ją vadinti; įgeltas ir sužeistas filosofiškų kalbų, kurios žiauriau už gyvatę įsisiurbia į jaunas ir turtingas sielas ir gali žmogų priversti nežinia ką daryti ir kalbėti. Štai matau čia Fedrą, Agatoną, Eriksimachą, Pausaniją, Aristodemą ir Aristofaną,— apie patį Sokratą nėra ką ir kalbėti,— o kiek dar kitų tokių? Visus jus apsėdo filosofiškas pašėlimas ir bakchanalijos džiaugsmas, todėl visi ir klausykite! Juk jūs atleisite man už tai, ką tada padariau ir dabar papasakosiu. O tarnai ir kiti nemokšos ir profanai tegu užsiveria ausis storiausiais vartais.

34. Taigi, vyrai, kai užgeso žiburys ir tarnai išėjo, nutariau, kad užteks man gudrauti, ir tiesiai pasakysiu jam, ką manau. Pajudinęs jį, klausiu:

— Sokratai, miegi?

— Dar ne,— sako.

— Žinai, ką aš sugalvojau?

— O ką gi?

— Tu,— sakau,— vienas, man rodos, esi vertas tapti mano mylėtoju, ir matau, kad pats nedrįsti man apie tai užsiminti. O, mano supratimu, būtų didžiausia kvailystė atsakyti tau tai; juk aš nieko tau nepagailėčiau — nei savo turto, nei draugų. Juk man nėra nieko svarbesnio, kaip pasiekti aukščiausios tobulybės, o šiuo atveju, manau, nėra padėjėjo, galingesnio už tave. Jei aš tokiam vyrui neįtikčiau, daug daugiau gėdinčiaus

nusimanančių žmonių, negu įtikęs — kvailių minios.

O jis, išklausęs su tuo jam būdingu apsimestu naivumu, ėmė kalbėti:

— Mielas Alkibiadai, tu, pasirodo, iš tikrųjų nekvailas, jei tiesa tai, ką sakai apie mane, ir jei manyje yra kažkokia jėga, per kurią tu gali pasidaryti geresnis, vadinasi, jei įžiūrėjai manyje grožį, visiškai skirtingą nuo tavo patrauklumo. O jei pastebėjęs šitą grožį, dargi stengies bendrauti su manim ir keisti grožį į grožį, tai sumanei pelnyti kur kas daugiau už mane: už tariamąjį grožį stengies įsigyti tikrąjį, ir iš tikrųjų varį į auksą iškeisti manai[64]. Bet įsižiūrėk į mane geriau, mielas mano, ar nepasislėpęs nuo tavęs mano menkumas. Juk proto akys tampa skvarbesnės tik tada, kai kūno akių aiškumas ima silpnėti, o tau dar toli iki to.

Aš jam atsakiau:

— Aš pasakiau tik tai, ką galvoju, o tu pats nuspręsk, kas būtų geriausia ir tau, ir man.

— Štai šitaip,— sako,— gerai kalbi. Nuo šiol mes visados pirma pasitarsim, o tik paskui darysim taip, kaip mums abiem atrodys geriausia.

Po tokios mudviejų šnekos man pasirodė, kad mano žodžiai sužeidė jį lyg strėlės. Atsikėliau ir, neleidęs jam nei žodžio ištarti, užklojau jį savo ilguoju apsiaustu — buvo žiema,— atsiguliau po jo trumpuoju, abiem rankom apkabinau šitą tikrai dievišką ir nuostabų žmogų ir išgulėjau taip kiaurą naktį. Nė dabar, Sokratai, nepasakysi, kad

meluoju. Taigi, nors aš taip stengiausi, nugalėjo jis, paniekino, išjuokė žydinčią mano jaunystę, pasityčiojo iš jos. O aš maniau, kad ji šio to verta, teisėjai,— taip, jūs esate Sokrato išdidumo teisėjai,— nes, prisiekiu visais dievais ir prisiekiu deivėmis, miegojęs su Sokratu visą naktį, atsikėliau toks pat, kaip kad būčiau miegojęs su tėvu ar vyresniuoju broliu.

35. Kaip, jūsų nuomone, buvau po to nusiteikęs, jei, iš vienos pusės jaučiausi paniekintas, iš kitos buvau sužavėtas jo dvasios didybės, išminties ir vyriškumo? Sutikau žmogų tokio didelio proto, tokios tvirtos valios, kokio niekados nesitikėjau sutikti. Taigi nei pykti ant jo galėjau, nei atsisakyti bendravimo su juo, nei mokėjau pririšti jį prie savęs. Juk gerai žinojau, kad pinigais jo nė tiek nepriveiksi, kiek Ajantą kardu, o tas vienintelis dalykas, prieš ką, maniau, negalėtų atsispirti, išslydo man iš rankų. Nežinojau, ką daryti, o tas žmogus mane taip pavergė, kaip niekas nieko dar nebuvo pavergęs.

Visa tai atsitiko dar prieš žygį į Potidėją[65], mes tada ėjome kartu ir drauge valgėme. Čia jis pralenkė ne tik mane, bet ir visus kitus, savo ištverme. Kai būdavome atkirsti nuo savųjų, kaip žygiuose dažnai pasitaiko, ir alkdavome, niekas negalėdavo savitvarda lygintis su juo. Užtat, kai visko būdavo iki soties, niekas kitas nemokėjo taip mėgautis, kaip jis, gerti jis nemėgo, bet prispirtas gerdavo už visus daugiausia, ir, kas nuo-

stabiausia, niekas niekuomet nematė Sokrato girto. Tarp kita ko, tur būt, ir dabar gausite tuo įsitikinti. O kęsdamas šaltį — žiemos tenai baisios — jis rodė tiesiog stebuklus. Ypač vieną kartą, kai buvo pikčiausias speigas, ir kiti arba visiškai neišeidavo iš palapinių, arba jei ir išeidavo, tai tik prisivilkę galybes drabužių, kojas apsimuturiavę veltiniais ir avikailiais, o jisai eidavo su tuo pačiu apsiaustu, kuriuo visada vilkėdavo, ir basas vaikščiodavo po ledą smagiau, negu kiti apsiavę. Kareiviai ėmė skersuoti, manydami, kad tyčiojasi iš jų.

36. Tai tokios tokelės!

„Ką gi sumanė tada, ką įvykdė vyras narsusis"[66]

kartą tenai, aname žygyje, verta pasiklausyti. Kažko susimąstęs stovėjo ten nuo pat ryto ir galvojo. Ir kadangi jam nesisekė, nejudėjo iš vietos, tik vis stovėjo ir galvojo. Jau ir vidudienis atėjo, ir žmonės sužiuro ir stebėdamiesi kits kitam sakė, kad Sokratas iš pat ryto kažko susirūpinęs stovi. Galų gale, kai jau atėjo vakaras, vienas kitas iš jų, pavakarieniavę ir išsinešę guolius į lauką — tada buvo vasaros metas — sugulė, norėdami pamiegoti vėsumoje ir kartu pasižiūrėti, ar Sokratas ten pat ir naktį stovės. O jis stovėjo, kol išaušo ir patekėjo saulė, paskui, pasimeldęs saulei, nuėjo.

O ar norite žinoti, koks jis mūšyje? Neteisinga būtų ir tai nutylėti. Tose kautynėse, už kurias strategai mane apdovanojo, išgelbėjo mane ne

kas kitas, kaip tiktai šitas žmogus: nenorėdamas palikti manęs sužeisto, išnešė mane ir mano ginklus[67]. Aš, Sokratai, ir tada prašiau strategus tau priteisti dovaną už drąsą, taigi ir čia negali prikišti man arba pasakyti, kad meluoju, tačiau jie, atsižvelgdami į aukštą mano padėtį, tą dovaną norėjo priteisti man, bet tu dar uoliau už strategus rūpinaisi, kad apdovanotų mane, o ne tave.

Toliau, vyrai, labai vertėjo pamatyti Sokratą, kai mūsų kariuomenė bėgdama traukėsi nuo Delijo[68]. Aš tada tarnavau raiteliuose, o jis buvo sunkusis pėstininkas. Mūsų žmonėms išsisklaidžius, jis traukėsi iš kovos lauko drauge su Lachetu[69]. Netyčia susitikau juodu, tuoj pažinau ir raginau nenusiminti, sakydamas, kad jų nepaliksiu. Štai čia turėjau progos dar geriau pamatyti Sokratą, negu ties Potidėja, nes, būdamas raitas, dėl savęs ne taip jau bijojau. Pirmiausia, kaip jis pralenkė Lachetą savitvarda! Be to, kaip tu sakai, Aristofanai, man atrodė, kad jis ten ėjo lygiai taip, kaip ir čia, mieste, „oriai pažvelgdamas tai į kairę, tai į dešinę", ramiai žiūrėdamas ir į draugus, ir į priešus, ir net iš tolo kiekvienam buvo aišku, kad jei kas užkabins šitą vyrą, jis labai gerai sugebės atsiginti, todėl ir jis, ir jo bičiulis grįžo sveiki. Juk kare beveik niekuomet neliečia tų, kurie taip elgiasi, bet vejasi tokius, kas bėga galvotrūkčiais.

Dar daugiau nuostabių dalykų būtų galima papasakoti, giriant Sokratą. Bet jei kai kuriomis savybėmis jis, tikriausiai, panašus į visus kitus

žmones, tai tie dalykai, kuriais jis nepanašus į nieką nei iš senovės, nei šių dienų žmonių, tikrai stebėtini. Štai su tokiu Achilu, sakysime, gali lyginti Brasidą[70] ir kitus; su Perikliu — Nestorą ir Antenorą[71], ir ne tik su jais; kiekvieną gali su kuo nors palyginti. Bet tokio antro ar bent panašaus žmogaus, kaip šitas, su visomis jo keistenybėmis,— ir jo elgesiu, ir jo kalbomis,— niekaip nerastum nei dabar, nei tarp seniau gyvenusių. Lyginti jį tegalima su tokiais, apie kuriuos aš kalbu, būtent, ne su žmonėmis, bet su silėnais bei satyrais — ir jį patį, ir jo kalbas.

37. Beje, iš pradžių užmiršau pasakyti, kad ir jo kalbos yra nepaprastai panašios į atsivožiančius silėnus. Iš tiesų, jei kas pasiklausytų Sokrato kalbų, jos iš karto atrodo juokingos: jos apvilktos tokiais žodžiais ir posakiais, kad primena akiplėšos satyro kailį. Juk jis vis pasakoja apie nešulinius asilus, kalvius, batsiuvius, kailiadirbius, ir rodosi, kad jis visados kalba tais pačiais žodžiais ir tą patį, todėl kiekvieną nepritvrusį ir trumparegį žmogų ima juokas iš jo kalbų. Bet jei jas atveri ir įsigilini, iš pradžių pamatai, kad tik jos ir teturi prasmės, o paskui įsitikini, kad jos dieviškos, slepia didžiausią dorybės lobį ir liečia daug ką, o dar teisingiau — viską, kuo tinka rūpintis norinčiam tapti garbingu žmogum.

Štai, vyrai, ką aš turiu Sokratui pagirti, bet drauge čia ir mano priekaištas, nes papasakojau jums ir apie tai, kaip jis mane išneivojo. Tiesą

sakant, ne su manim vienu jis yra taip pasielgęs, bet ir su Glaukono Charmidu, su Dioklėjo sūnum Eutidemu[72] ir su daugeliu kitų, kuriuos jis suvedžioja, apsimesdamas įsimylėjęs, o paskui pats tapdamas mylimuoju, užuot mylėjęs juos. Taigi ir tave, Agatonai, įspėju: žiūrėk, neįkliūk į jo spąstus, bet, mūsų patyrimo pamokytas, saugokis ir nepavirsk vaiku, kuris, anot patarlės, gudrus po bėdos[73].

38. Alkibiadui baigus, visi nusijuokė iš jo atvirumo, nes atrodė, kad jis vis dar įsimylėjęs Sokratą. O Sokratas prašneko:

— Tu man atrodai visai blaivus, Alkibiadai! Antraip nebūtum toks vikrus sukti aplink, mėgindamas nuslėpti tai, dėl ko tiek prišnekėjai, ir lyg tarp kitko pabaigoje pridūrei, kad visa tai esi pasakęs ne tam, kad sukiršintum mane su Agatonu. Manai, kad aš turiu mylėti tik tave vieną ir nieko daugiau, o Agatoną — tik tu ir niekas kitas. Bet manęs tu neprigavai, ir šita tavo drama su satyrais bei silėnais aiški kaip ant delno. Tad žiūrėk, mielas Agatonai, kad jis nieko nepeštų ir niekas mudviejų nesupykdytų.

— Bene teisybę sakai, Sokratai,— atsiliepė Agatonas.— Jis, matyti, todėl ir atsigulė tarp mūsų, kad perskirtų. Bet iš to jam nieko neišeis: aš tyčia ateisiu pas tave ir atsigulsiu greta.

— Puiku, — tarė Sokratas,— eikš ir tieskis žemiau manęs!

— O Dzeusai! — sušuko Alkibiadas. — Ką jis

vėl su manim daro! Tiesiog pareigą randa visur mane nugalėti! Ką gi, bent jau leisk Agatonui išsitiesti tarp mūsų, tu neregėtas žmogau!

— Nieko nebus,— atsakė Sokratas.— Juk tu sakei giriamąją kalbą man, o aš savo ruožtu turiu pagirti kaimyną iš dešinės. Jei Agatonas užims vietą žemiau tavęs, jis turės girti mane antrą kartą, neišgirdęs manojo pagyrimo. Tad liaukis, mielasis, ir nepavyduliauk šitam jaunuoliui, kada jį girsiu. O aš nekantrauju pasakyti jam giriamąją kalbą.

— Oi, oi, — sušuko Agatonas,— aš čia, Alkibiadai, neliksiu, būtinai pereisiu į kitą vietą, kad tik mane Sokratas pagirtų.

— Visada šitaip,— tarė Alkibiadas.— Kur pasisuka Sokratas, niekam kitam neverta spoksoti į gražuolį. Kad ir dabar — kokią gudrią ir įtikinančią priežastį surado, kad tik šitas atsigultų greta jo!

39. Tada Agatonas atsikėlė užimti vietos greta Sokrato. Staiga prie durų priėjo didelis būrys linksmų įkaušusių vyrų. Radę atidarytas duris — kažkas išeidamas neuždarė,— įsibrovė tiesiai į vidų ir sugriuvo tarp puotaujančių. Kilo didžiausias triukšmas ir gerti teko be jokios tvarkos, be saiko. Eriksimachas, Fedras ir dar vienas kitas išėję namo, pasakojo Aristodemas, o jis pats užsnūdęs ir gerokai numigęs, kadangi naktys tada buvusios ilgos. Atsibudęs švintant, jau su gaidgyste, pamatė, kad vieni miega, kiti išėję, o Agatonas, Aristo-

fanas ir Sokratas tebesėdi vien ir geria iš didelės taurės, siųsdami ją ratu į dešinę. Jiems kalbėjo Sokratas. Tos kalbos Aristodemas sakėsi ištisai neatmenąs: ir iš pradžių jos negirdėjęs, ir, be to, snūduriavęs. Tačiau svarbiausia buvę tai, kad Sokratas palaipsniui prispyręs juos pripažinti, jog tas pat žmogus turįs mokėti kurti ir komedijas, ir tragedijas, jog geras poetas tragikas turįs būti ir komediografu. Abu norom nenorom sutikę, bet nelabai jau nė klausęsi, snaudę, kinkuodami galvomis, ir pirmas užmigęs Aristofanas, o jau visai išaušus — ir Agatonas.

Tada Sokratas, suguldęs juos, atsikėlė ir išėjo, o Aristodemas, kaip paprastai, nusekė iš paskos. Atėjęs į Likėją[74] ir nusiprausęs, Sokratas, dienos likutį praleidęs kaip visuomet, vakarop nuėjęs pailsėti.

SOKRATO APOLOGIJA

1. Kokį jums, piliečiai, padarė įspūdį mano kaltintojai, nežinau: juk aš pats, jų beklausydamas, beveik užsimiršau — taip įtikinamai kalbėjo. Tiktai, atvirai sakant, jokios teisybės iš jų neišgirdau. Bet iš to, ką jie čia taip daug primelavo, mane ypač nustebino vienas dalykas, būtent, jų pasakymas, jog turite saugotis, kad jūsų neapgaučiau, nes aš puikiai mokąs kalbėti. O kad jie nesigėdino taip sakyti, atrodė man didžiausiu jų begėdiškumu, nes aš tuoj iš pagrindų sugriausiu jų teigimą, kai pasirodys, jog visai nemoku kalbėti. Tačiau galimas daiktas, kad jie vadina geru kalbėtoju tokį žmogų, kuris sako teisybę. Jei jie iš tikrųjų taip mano, tai ir aš sutikčiau, kad esu oratorius, tik ne jų plauko.

Taigi jie, kartoju, nepasakė nė vieno teisingo žodžio. Visą teisybę jūs sužinosite iš manęs.

Tiktai, prisiekiu Dzeusu, Atėnų vyrai, išgirsite ne tokią kalbą, kaip jų, posakiais bei įmantriais žodžiais žodeliais išgražintą ir išpuoštą, ne, išgirsite paprastą kalbą ir tokius žodžius, kurie

pirmieji ateis į galvą. Aš esu tikras, kad tai, ką sakau, teisinga, ir nė vienas iš jūsų tenesitiki kitką iš manęs išgirsti. Juk nė netiktų, atėniečiai, kad aš, tokio amžiaus susilaukęs, kaip koks jaunikaitis eičiau į teismą, susidėstęs kalbą. Bet vieno daikto labai prašau jus, Atėnų vyrai, ir meldžiu: jei išgirsite mane teisinantis tais pačiais žodžiais, kuriais paprastai kalbu ir aikštėje prie prekystalių, kur daugelis esate mane girdėję, ir kitur kur, nesistebėkit ir nekelkit dėl to triukšmo. Bėda, matote, tokia: dabar aš pirmą kartą atsidūriau teisme, sulaukęs septynių dešimtų. Taigi man svetima čionykštė kalba. Todėl, jei iš tiesų būčiau svetimšalis, jūs, be abejonės, atleistumėt už tokią kalbą ir tokį jos būdą, kaip esu pripratęs nuo kūdikystės; lygiai ir dabar būtų teisinga,— taip bent man atrodo,— jei leistumėt man kalbėti savo būdu, ar jis bus geresnis, ar blogesnis, ir atidžiai žiūrėtumėt vien tik to, ar teisingai kalbu, ar ne; šito ir prašau jus. Juk taip dera elgtis teisėjui, o kalbėtojas turi sakyti teisybę.

2. Taigi pirmiausia turiu apsiginti, atėniečiai, nuo pirmo melagingo kaltinimo ir nuo pirmųjų skundikų, o paskui nuo paskesniųjų. Mane daugelis skundė jums nuo seniai, jau daug metų, bet jokios teisybės nepasakė; anų aš daugiau bijau, kaip Anito su jo bendrais[1], nors ir šitie baisūs. Tačiau anie baisesni, atėniečiai, jie didžiumą jūsų nuo pat mažens įtikinėdavo ir neteisingai skųsdavo mane, kad esąs kažin koks Sokratas, vyras iš-

mintingas, ir apie žvaigždes nusimanąs, ir kas yra po žeme viską ištyręs, ir iš netiesos darąs tiesą. Atėniečiai, tai anie žmonės, paskleidę apie mane panašias kalbas, yra baisiausi mano kaltintojai, nes kas jų klausosi, tas mano, kad panašūs tyrinėtojai net dievus netiki. Be to, šitokių kaltintojų daug, ir kaltina jau seniai; o kalbėjo jums dar tokiame amžiuje, kada jūs viskam lengvai tikėdavote, būdami vaikai ar paaugliai. Ir kaltino už akių, kai nebuvo kam teisintis. Bet visų kebliausia tai, kad net jų vardų nesužinosi ir nepasakysi, nebent tarp jų pasitaikytų koks komedijų autorius. Visi gi tie, kurie iš pavydo ar piktumo priplepėjo jums nebūtų dalykų, lygiai kaip ir tie, kurie patikėję kitus nuteikia prieš mane, man visai nepasiekiami. Jų negalima nei į teismą pakviesti, nei įrodyti kurį nors meluojant; lieka kovoti su šešėliais: teisintis, kai niekas neprieštarauja.

Taigi pripažinkite ir jūs, kad mano kaltintojai, kaip sakau, dvejopi: vieni apkaltino mane dabar, o kiti seniai (apie juos tik ką kalbėjau), ir sutikite, kad pirmiau man reikia teisintis prieš anuos. Juk jūs anų kaltinimus girdėjote ir pirmiau, ir daug dažniau, negu vėlesniuosius.

Vadinasi, man reikia teisintis, Atėnų vyrai, ir mėginti su šaknimis išrauti blogą nuomonę apie mane, kurią jūs ilgą laiką turėjote, o man skirtas toks trumpas laikas! Aš norėčiau, kad man pasisektų, ir jūsų, ir mano naudai,— ką gi geresnio

galėčiau laimėti? Žinau, kad tai sunku, ir man visai aišku, kokia čia byla. Tačiau teeinie ji taip, kaip dievui patinka, o įstatymo reikia klausyti ir teisintis.

3. Taigi išnagrinėsime iš pat pradžių, koks tas kaltinimas, iš kurio kilo paskala apie mane, ir Meletas, patikėjęs ja, parašė ant manęs šitą skundą. Tiek to. Tad kokius žodžius kalbėjo šmeižikai? Čia dera perskaityti kaltinimą, tarsi tikrų kaltintojų liudijimą: „Sokratas laužo įstatymus ir blogai elgiasi, tyrinėdamas tai, kas yra po žeme ir danguje, iš netiesos darydamas tiesą ir kitus to paties mokydamas." Maždaug toks jų kaltinimas. Juk ir jūs patys tai matėte Aristofano komedijoje[2], ten kažin koks Sokratas supasi pintinėje, sakydamas oru vaikščiojąs ir plepėdamas daug kitų niekų, kurių aš visai nesupaisau. Tai sakau ne prieš tokį mokslą ir tuos, kas nusimano panašiuose dalykuose. (Kad tik Meletas dėl šito vėl nepatrauktų manęs į teismą!) Bet man visa tai, Atėnų vyrai, nė kiek nerūpi. Tai gali paliudyti didžiuma jūsų, ir prašau, kad jūs vienas kitam tai išaiškinsite ir pasakysite, bent tie iš jūsų, kurie kada nors girdėjote mane kalbant. O tokių yra daug jūsų tarpe. Taigi pasakykite kits kitam, ar esate kuris kada nors girdėjęs, kad bent ką būčiau kalbėjęs apie panašius dalykus, ir pamatysite, kad lygiai melaginga ir visa kita, ką apie mane pasakoja.

4. Bet nieko tokio nebuvo, ir jei girdėjote iš ko mane apsiimant auklėti žmones ir iš to uždarbiaujant, tai vėl netiesa, nors man ir labai patiktų, jei kas gebėtų auklėti žmones, kaip, pavyzdžiui, leontinietis Gorgijas, Prodikas iš Keo salos ar Hipijas iš Elidės[3]. Jie visi, atėniečiai, keliauja per miestus ir prikalbinėja jaunuolius, kurie galėtų dykai naudotis savo tautiečių patarimais, kad jie pamestų savuosius ir bendrautų su jais už atlyginimą ir dar dėkotų. Tai dar ne viskas: yra čia kitas išminčius iš Paro salos, apie kurio atvykimą dabar sužinojau. Kartą sutikau žmogų, kuris vienas sumokėjo sofistams daugiau pinigų, negu visi kiti drauge,— Kaliją, Hiponiko sūnų. Aš ir paklausiau jį (jis turi dar du sūnus):

— Kalijau,— sakau,— jei tu vietoj sūnų turėtum du kumeliukus ar veršiukus, ir mes norėtume surasti ir pasamdyti jiems prižiūrėtoją, kuris išaugintų gražius ir gerus gyvulius su jiems derančiomis geromis ypatybėmis, tai jis būtų koks nors arklininkas ar žemdirbys. Bet dabar, kadangi tavo vaikai yra žmonės, kokį auklėtoją ketini jiems pasamdyti? Kas išmano, kaip auklėti žmogų ir pilietį? Manau, kad apie tai galvoji, nes turi sūnus.— Yra,— sakau,— toksai ar nėra?

— Žinoma, yra,— sako jis.

— Kas gi jis,— klausiu,— iš kur ir kiek ima už mokslą?

— Euenas,— sako,— Sokratai, tas, iš Paro salos; ima penkias minas.

Laimingas tas Euenas, pamaniau sau, jei jis iš tikrųjų sugeba mokyti ir taip nebrangiai ima už mokslą. Aš ir pats galėčiau didžiuotis ir riesti nosį, jei tiek išmanyčiau. Bet aš tokio mokslo neturiu, vyrai atėniečiai.

5. Gal būt, kas nors iš jūsų pertrauks mano kalbą ir paklaus: „O koks, tavo, Sokratai, užsiėmimas? Iš kur tokios paskalos apie tave? Šiaip ar taip, jei tu nesielgtum kitaip, kaip visi žmonės, tai iš kur kiltų tie gandai ir paskalos. Taigi pasakyk mums, kur čia siūlo galas, kad ir mes tavo byloje nepasielgtume neapgalvotai."

Toks klausimas būtų visai teisėtas, kaip man rodos, ir aš pasistengsiu jums išaiškinti, iš kur toks garsas apie mane ir visos paskalos. Tad klausykite. Vienam kitam iš jūsų, gal būt, pasirodysiu juokaująs, bet būkite tikri: pasakysiu jums visą teisybę. Juk aš, piliečiai, įgijau tokį vardą vien dėl kažin kokios išminties. Kokios gi išminties? Galimas daiktas, tos, kuri yra žmonių išmintis. Tokią išmintį aš gal ir tikrai turiu. O tie, apie kuriuos ką tik kalbėjau, matyti, turi kokią nors kitą išmintį, didesnę, negu žmonių, aš nė pats nežinau, kaip ją pavadinti. Bent aš tokios išminties visai nežinau, o kas kitaip sako, nori mane apšmeižti.

O dabar, atėniečiai, nemurmėkite prieš mane, net jei jums pasirodys, kad kalbu kiek iš aukšto. Ne mano bus tie žodžiai, kuriuos ketinu sakyti, bet to, kuriam galima tikėti. Savosios išminties,

jeigu iš tiesų jos turiu ir jei ji ko nors verta, liudytoju pakviesiu jums Delfų dievą.

Jūs, tur būt, pažįstate Chairefontą? Tai mano draugas nuo jaunų dienų, ir draugas daugelio iš jūsų. Jis kartu su jumis buvo tremtyje ir grįžo kartu su jumis[4]. Ir jūs, tur būt, žinote, koks buvo Chairefontas, kaip karštai visko imdavosi. Kartą, atvykęs į Delfus, jis išdrįso duoti orakului tokį klausimą.

Prašiau jūsų, neūžkite, atėniečiai!

Štai jis ir paklausė, ar yra kas išmintingesnis už mane. Pitija jam atsakė, kad išmintingesnio niekur nėra. Apie tai jums paliudys čia esąs jo brolis, kadangi pats Chairefontas jau miręs.

6. Paklausykite, kodėl taip sakau. Noriu išaiškinti jums, iš kur tos paskalos apie mane. Aš, tai išgirdęs, ėmiau taip sau galvoti: ką gi reiškia šitie dievo žodžiai, ir ką jis čia turi galvoj? Juk aš iš tiesų nesijaučiu esąs kažin koks išminčius. Taigi, kokia, pagaliau, prasme vadina jis mane išmintingiausiu? Be abejonės, jis nemeluoja: tai jam visai nederėtų. Ilgą laiką nesusigaudžiau, ką jis tada pasakė, tik paskui vargais negalais pradėjau suprasti, maždaug taip tyrinėdamas.

Nuėjau pas vieną iš tų, kurie garsėja išminčiais, tikėdamas, kad tenai greičiau, negu kur kitur įrodysiu orakulą klystant ir pasakysiu jam: „Štai šitas išmintingesnis už mane, o tu pasakei, kad aš išmintingesnis." Bet, gerai įsižiūrėjęs į jį,—

nėra jokio reikalo minėti jo vardą, tik pasakysiu, kad tai buvo vienas iš valstybės vyrų (tokį padarė man įspūdį, kai jį stebėjau, atėniečiai),— taigi, pasikalbėjus su juo, man ėmė rodytis, kad šitas žmogus tik atrodo išmintingas ir daugeliui kitų, ir dar labiau pats sau, o toks tikrai nėra. Paskui pabandžiau jam įrodyti, kad jis tik laiko save išmintingu, bet iš tikrųjų toks nėra. Per tai aš užsitraukiau ir jo, ir daugelio ten buvusių neapykantą.

Eidamas iš tenai, pradėjau galvoti, kad už šitą štai žmogų aš išmintingesnis, kadangi nė vienas iš mudviejų, berods, nieko gero neišmanome, bet šis, nieko nežinodamas, manosi šį tą žinąs, o aš kai nežinau, tai ir nemanau, kad žinau. Taigi man ir atrodo, kad aš tuo mažmožiu išmintingesnis už jį, būtent tiek, kad ko nežinau, tai ir nemanau, kad žinau. Iš tenai nuėjau pas kitą, kuris atrodė išmintingesnis, negu anas, ir pamačiau vėl tą patį: čia manęs irgi ėmė nekęsti, ir jis, ir daugelis kitų.

7. Paskui ėmiau iš eilės vaikščioti nuo vieno prie kito. Aiškiai mačiau, kad darausi nepakenčiamas, buvo skaudu ir neramu, tačiau man atrodė, kad reikia labiau už viską vertinti tai, ką dievas pasakė.

Kad suprasčiau pranašystę, turėjau apeiti visus, kurie buvo laikomi ką nors žinančiais. Ir, vardan šuns, vyrai atėniečiai, juk privalau sakyti

teisybę jūsų akivaizdoje, atradau štai ką: kai dievo nurodytas tyrinėjau, tie, kurie buvo labiausiai išgarsėję, pasirodė man bene didžiausiais nemokšomis, o kiti, tie, kuriuos laikė menkesniais, turėjo kur kas daugiau proto. Tačiau reikėtų papasakoti jums apie savo keliones, kai aš tarsi kokį darbą dirbau, kad tik įsitikinčiau pranašystės tikrumu.

Taigi, apėjęs valstybės vyrus, ėjau pas poetus — ir tragikus, ir ditirambų kūrėjus, ir visus kitus, kad nors tenai aiškiai pamatyčiau esąs kvailesnis už juos. Imdamas tuos jų kūrinius, kurie, kaip man atrodė, geriausiai apdoroti, klausinėjau juos, ką čia nori pasakyti, kartu tikėdamasis ko nors iš jų pramokti. Man gėda, piliečiai, sakyti jums teisybę, tačiau reikia pasakyti. Trumpai striukai, kuo ne visi kiti, ten buvę, geriau nusimanydavo apie šių poetų veikalus, negu anie patys. Šitaip ir dėl poetų netrukau įsitikinti, kad tai, ką jie kuria, ne iš jų išminties eina, bet iš kažin kokio įgimto gabumo, iš dieviško įkvėpimo, to paties, kaip burtininkų ir pranašų. Juk ir pastarieji daug gražių daiktų pripasakoja, patys nesuprasdami, ką sako. Man paaiškėjo, kad panašiai esti ir poetams; kartu pastebėjau, kad jie dėl savo talento laiko save išmintingiausiais tarp žmonių ir visais kitais atžvilgiais, tokie anaiptol nebūdami. Todėl ir nuo jų pasitraukiau, manydamas, kad pralenkiu juos tuo pačiu, kuo ir valdžios žmones.

8. Galų gale kreipiausi į amatininkus. Jau žinojau, kad beveik nieko nežinau, o tikėjau rasiąs tarp jų išmanančių daug gerų dalykų ir neapsirikau, nes jie mokėjo tai, ko aš nemokėjau, ir šituo buvo išmintingesni už mane. Bet man pasirodė, vyrai atėniečiai, kad geri amatininkai turi tą pačią ydą, kaip ir poetai: gerai mokėdami savo amatą, kiekvienas manėsi išmintingiausias ir visuose kituose dalykuose, net ir pačiuose svarbiausiuose, ir šita yda uždengė ypatingą jų išmintį. Tada aš, norėdamas išteisinti orakulą, klausinėjau pats save, kas man būtų geriau: ar pasilikti tokiu, koks esu, ir apsieiti be jų išminties, bet ir be jų kvailybės, ar turėti ir viena, ir kita, kaip jie. Atsakiau sau ir orakului, kad man bus geriau pasilikti tokiu, koks esu.

9. Iš tokių tyrinėjimų, Atėnų vyrai, atsirado daug neapykantos, didelės ir baisios, o iš pastarosios daug šmeižtų ir toji išminčiaus pravardė, nes tie, kurie klauso, visuomet mano, kad aš pats labai išmintingas tuose dalykuose, kur įrodau kitą esant visai neišmintingą.

O iš tikrųjų, atėniečiai, išmintingas esąs dievas, ir per šitą pranašystę jis norėjo pasakyti, jog žmonių išmintis yra menka ir nieko neverta; jis, matyti, turėjo galvoj nebūtinai Sokratą, o mano vardą paėmė tiktai pavyzdžiu. Jis tarytum sako: „Iš jūsų, žmonės, išmintingiausias tas, kuris, kaip Sokratas, žino, jog iš tikrųjų jo išmintis nieko neverta."

Aš vis tebeieškau, vaikščiodamas ir klausinėdamas, kaip dievo įsakyta, ir mūsų piliečių, ir svetimšalių tarpe, ar neaptiksiu kur kokio išminčiaus. Ir kai tik man kuris toks neatrodo, stengiuosi patvirtinti dievo žodžius ir aiškinu visiems, kad jis nėra išmintingas. Dėl šito darbo nelikdavo man laiko nei savo krašto, nei savo namų reikalais kiek rimčiau pasirūpinti, ir dėl tos dievo tarnystės įbridau į didelį skurdą.

10. Be to, mane gera valia seka jaunuoliai, turį daugiausia atliekamo laiko, turtingųjų piliečių sūnūs; jie mėgsta klausytis, kaip aš kvočiu žmones, o dažnai ir patys, mane mėgdžiodami, ima kitus kvosti. Toliau jie, esu tikras, atranda daugybę žmonių, kuriems atrodo, jog jie ką nors žino, o žino maža, arba ir visai nieko nežino. Todėl jų kvočiamieji, užuot pykę ant savęs pačių, pyksta ant manęs, sakydami, kad Sokratas yra paskutinis niekšas ir tvirkina jaunuolius. O jei kas jų klausia, ką gi tas Sokratas daro ir ko jis moko, jie, nieko nežinodami, nieko ir atsakyti negali. Bet kad nepasirodytų susipainioję, sako tai, kas paprastai sakoma apie visus filosofuojančius: ir kad dangų ir žemę tyrinėju, ir kad dievų negerbiu, ir kad iš netiesos darau tiesą. O teisybės niekas nenori pasakyti, man rodos, dėl to, kad, nieko nežinodami, begėdiškai apsimeta žiną. Todėl, būdami garbėtroškos, galingi ir gausūs, be pertrūkio ir įtikinamai kalbėdami apie mane, išūžė

jums ausis šmeižtais, skleisdami juos stropiai jau nuo seno.

Štai kodėl užpuolė mane ir Meletas, ir Anitas, ir Likonas; Meletas pyksta ant manęs už poetus, Anitas — už amatininkus ir valstybės vyrus, Likonas — už oratorius. Todėl, kaip jau sakiau pradžioje, pats stebėčiaus, jei man tokiu trumpu laiku pavyktų paneigti jūsų akivaizdoje šitas apkalbas, kurių tiek daug prisirinko.

Štai jums, piliečiai, ir visa teisybė. Nieko nenuslėpiau nuo jūsų, nieko nenutylėjau. Tačiau esu beveik tikras, kad šiuo atvirumu užsitraukiu neapykantą, bet kaip tik tai ir rodo, kad sakau tiesą, ir kad dėl to mane šmeižia, ir kad tokios yra šmeižto šaknys. Ir jei dabar ar kada vėliau imsite nagrinėti mano bylą, rasite tą pat.

11. Apsiginti nuo pirmųjų mano šmeižikų skundų užteks to, ką jau pasakiau. O Meletui, žmogui doram ir, kaip jis sako, mylinčiam tėvynę, ir kitiems naujiems savo kaltintojams pasistengsiu atsakyti dabar. Kadangi jie visai kitoki, kaip pirmieji kaltintojai, prisiminkime jų skundą. Jis maždaug toks: Sokratas, sako, elgiasi nedorai, nes tvirkina jaunuomenę, nepripažįsta dievų, kuriuos garbina šalis, ir prasimano kitas, naujas dievybes. Štai toks tas kaltinimas. Išnagrinėkime kiekvieną jo punktą atskirai.

Taigi sako, kad nusikalstu įstatymams, nes tvirkinu jaunuolius. O aš, piliečiai, sakau, kad nusikalsta Meletas, nes žaidžia rimtais dalykais, leng-

vabūdiškai traukia atsakomybėn žmones, apsimesdamas, kad jam labai rūpi dalykai, kurie jam niekad į galvą neateidavo. O kad taip yra, pasistengsiu ir jums įrodyti.

12. Eikš, Meletai, arčiau ir pasakyk man: tau labai rūpi, kad jaunuoliai būtų kuo geriausi, ar ne tiesa?

— Tiesa.

— Na, tai dabar pasakyk teisėjams, kas daro jaunuolius geresnius? Aišku, kad tu žinai, kadangi tau tai rūpi. Radęs, kaip sakai, kad aš juos gadinu, skundi mane, pašaukęs į teismą. Todėl pasakyk ir tokį žmogų, kuris juos taiso, ir paminėk teismui, kas jis toks. Matai, Meletai, tyli ir neturi, ką pasakyti. Ar neatrodo tau, jog tai gėda ir savo tylėjimu patvirtini mano žodžius, kad tau tas dalykas visai nerūpėjo? Tad pasakyk, drauguži, kas juos daro geresnius?

— Įstatymai.

— Aš gi ne to klausiu, gerbiamasai: kas tas žmogus; juk jis visų pirma ir juos žino, tuos įstatymus?

— Štai šitie teisėjai, Sokratai.

— Ką sakai, Meletai? Šitie teisėjai moka auklėti jaunuolius ir padaro juos geresnius?

— Žinoma.

— Visi, ar tik kai kurie iš jų, o kiti ne?

— Visi.

— Gerai kalbi, prisiekiu Hera; ir daug gi tų naudingų padėjėjų! Na, o šitie štai klausytojai, jie daro geresnius ar ne?

— Šitie irgi.

— O tarybos nariai?

— Ir tarybos nariai.

— O ką, Meletai, ar tik netvirkina jaunuolių Visuotinio tautos susirinkimo nariai? Ar ir jie taiso, visi kaip vienas?

— Jie taip pat.

— Na, tai jau visi, rodos, atėniečiai tobulina jaunuomenę, išskyrus mane; tik aš vienas ją tvirkinu. Tu tai nori pasakyti?

— Kaip tik tai.

— Iš tiesų aš didelis niekšas tavo akyse. Bet atsakyk man: ar tu manai, kad ir su arkliais taip būna? Visi žmonės arklius pataiso, tiktai vienas kuris nors iš jų gadina? Arba visai priešingai: juos padaryti geresnius sugeba kuris nors vienas ar tik nedaugelis — arklių augintojai, tuo tarpu visi kiti, kai tik ima naudotis arkliais, gadina juos? Ar ne taip yra, Meletai, ne tik su arkliais, bet ir su visais kitais gyvuliais? Iš tikrųjų, kad taip, vis viena, ar judu su Anitu sutiksite, ar ne. Juk tai būtų tikrai didelė laimė jaunuoliams, jei kas nors vienas juos gadintų, o visi kiti skatintų į gera. Bet tu, Meletai, jau pakankamai parodei, kad tau niekuomet nerūpėjo jaunimas, ir aiškiai matyti tavo apsileidimas; visai tau nerūpi tie dalykai, dėl kurių trauki mane teisman.

13. Ir dar, Meletai, pasakyk mums, vardan Dzeuso, štai ką: ar geriau gyventi su dorais piliečiais, ar nedorais? Atsakyk, drauguži! Juk mano klausimas visai nesunkus. Ar ne tiesa, kad blogi žmonės daro ką nors bloga savo artimiesiems, o geri — ką nors gera?

— Žinoma.

— O ar yra toks žmogus, kuris sutiktų patirti iš savo artimųjų verčiau ką nors bloga, negu gera? Atsakyk, brangusai! Juk ir įstatymas liepia atsakyti. Ar yra toks žmogus, kuris nori patirti bloga?

— Aišku, kad ne.

— Na, o tu mane čia atvedei, kad tvirkinu jaunuolius ir padarau juos blogesnius noromis ar nenoromis?

— Žinoma, noromis.

— Kaipgi, Meletai? Tiek esi išmintingesnis už mane, senį, tu, toks jaunas, kad supratai, jog blogi žmonės daro bloga savo artimiesiems, o geri — gera. Aš jau tiek sukvailėjau, jog ir to nesuprantu, kad jei kurį nors iš savo artimųjų padarysiu blogu, paskui pats ką nors bloga galiu iš jo patirti,— ir tokią didelę blogybę darau, kaip tu sakai, noromis? Ne, Meletai, čia aš tau netikiu ir manau, kad nė kas kitas nepatikės. Todėl arba netvirkinu, arba tvirkinu nenoromis, vadinasi, abiem atvejais tu meluoji. O jei gadinu nenoromis, tai už tokius neapgalvotus nusižengimus įstatymas neleidžia traukti žmogaus atsakomybėn, bet pačiam pasišaukus pabarti ar pamokyti. Juk aišku,

kad supratęs nebedarysiu to, ką darau nesąmoningai. Tu gi manęs vengdavai ir nenorėjai pamokyti, tik atvedei čia, kur, žiūrint įstatymo, dera vesti tuos, ką reikia bausti, o ne mokyti.

14. Pakaks, atėniečiai, juk jau visai paaiškėjo tai, ką neseniai sakiau,— kad šitie dalykai niekuomet nerūpėjo Meletui. Vis dėlto pasakyk mums, Meletai, kaip, tavo supratimu, aš tvirkinu jaunuolius? — Matyti — taip išeitų iš tavo skundo,— aš mokau netikėti tuos dievus, kuriuos garbina šalis, o tikėti kitus, naujus? Ar ne toks, tu norėtum pasakyti, mano mokslas, kuriuo tvirkinu jaunuomenę.

— Toks, tvirtinu tai visu griežtumu.

— Tad dėl šitų pačių dievų, Meletai, apie kuriuos dabar kalbame, pasakyk dar aiškiau ir man, ir šitiems štai piliečiams. Aš negaliu suprasti, ar, tavo žodžiais, mokau tikėti, kad yra kažin kokie dievai, ir pats irgi tikiu dievus,— o nesu visiškas bedievis, ir ne toks mano nusikaltimas,— nors ne tuos, kuriuos gerbia šalis, bet kitus, ir todėl mane skundi, kad tikiu kitus; arba, tavo supratimu, aš visai netikiu dievus ir kitus mokau netikėti?

— Tvirtinu, kad tu visiškai netiki dievus.

— Keistasis Meletai, kam tu tai sakai? Argi aš nei saulės, nei mėnulio nelaikau dievais, kaip visi kiti žmonės?

— Prisiekiu Dzeusu, teisėjai, taip! Jis sako, kad saulė — akmuo, o mėnulis žemė.

— Tai tu, mielas Meletai, kaltini Anaksagorą[5]?

Niekini šituos piliečius? Laikai juos tiek neišprususiais, kad nežino, jog Anaksagoro Klazomeniečio raštuose knibždėte knibžda panašių teiginių? O jaunuoliai, pasirodo, mokosi iš manęs šitų dalykų, o galėtų sužinoti tą patį, užmokėję teatre daugių daugiausia drachmą[6], ir paskui juoktis iš Sokrato, jei jis dėtųsi šitą mokslą, kurs, be to, dar ir kvailas, pats sugalvojęs. Bet, vardan Dzeuso, aš, tavo nuomone, taip ir netikiu jokį dievą?

— Ne, prisiekiu Dzeusu, jokį!

— Meletai, kaip man rodosi, tu nė pats tuo netiki. Mano supratimu, Atėnų vyrai, jis labai pasipūtęs ir begėdis, o šitą skundą parašė iš akiplėšiškumo, nesusivaldymo ir nesubrendimo. Jis bene bus bandęs suregzti tokią mįslę: „Ar pastebės Sokratas, šitoks išminčius, kad aš juokauju ir pats sau prieštarauju, ar pavyks man apmauti jį ir kitus klausytojus?" Štai man ir atrodo, kad jisai sau prieštarauja, skųsdamas mane, tarsi sakytų: „Sokratas nusikalsta, nes netiki dievus, bet tiki dievus." Argi tai ne pokštas?

15. Taigi panagrinėkime kartu su manim, Atėnų vyrai, ar taip jis sako, kaip man atrodo. Tu, Meletai, mums atsakinėk, o jūs atsiminkite, ko jus iš pat pradžios prašiau; nemurmėkite ant manęs, kai aš senu savo papratimu klausinėsiu.

— Meletai, ar yra toks žmogus, kuris tikėtų žmonių darbų buvimu, o žmonių buvimu — ne? Tegu jis atsakinėja, atėniečiai, ir nesišiaušia kiekviena proga! Ar yra kas, kuris netikėtų arklių

buvimu, o tikėtų vien jojimu? Arba netikėtų, kad yra muzikantai, o tikėtų, kad yra tik jų grojimas? Nėra tokio žmogaus, mielasai. Jei tu nenori atsakyti, aš pats tai sakau tau ir visiems čia esantiems. Bet atsakyk man bent į tokį klausimą: ar yra toks žmogus, kuris tiki demonų darbus, o pačiais demonais netiki.

— Tokio nėra.

— Kaip man malonu, kad galų gale, teisėjų verčiamas, prabilai! Tad tu teigi, kad aš tikiu demonus ir mokau apie juos, senovinius ar naujus — nesvarbu. Šiaip ar taip, aš, tavo nuomone, demonų galią pripažįstu: tu net raštu priesaiką davei savo skunde. O jei tikiu demonų darbus, savaime aišku, turiu tikėti, kad yra ir demonai. Ar ne taip? Žinoma, taip. Man tenka manyti, kad sutinki, kadangi neatsakai. O demonų ar nelaikome dievais arba bent dievų vaikais? Taip ar ne?

— Aišku, kad taip.

— Tad jei aš pripažįstu demonus,— tu su tuo sutikai,— o demonai — tai kažkokie dievai, išeina taip, kaip aš sakiau: tu meni mįsles ir kreti juokus, pirmiau sakydamas, kad netikiu dievus, o paskui — kad tikiu, kadangi tikiu demonus. Antra vertus, jei demonai yra tarsi dievų pavainikiai, gimę ar iš nimfų, ar iš ko kito, kaip sako padavimai, tai kas gi, pagaliau, galėtų tikėti, kad yra dievų vaikai, o pačių dievų nėra? Juk tai būtų tokia pati nesąmonė, kaip kad pripažinti esant mulus, arklių ir asilų vaikus, o pačių arklių ir asilų buvimą neigti. Ne, Meletai, šitą skundą parašei arba

norėdamas mus išbandyti, arba nežinojai, už kokį nusikaltimą mane skųsti. Bet kad tau pavyktų ką įtikinti, turintį bent kiek proto, kad tas pats žmogus pripažįsta dievų ir demonų darbus ir tuo pat metu nepripažįsta nei demonų, nei dievų, nei herojų — tai visai negalimas daiktas.

16. Ką gi, atėniečiai, manau, gana įrodinėti, kad aš nenusikaltau tuo, kuo mane kaltina Meletas. Užteks, kiek pasakyta. Bet tai, apie ką jau ir pirma sakiau, būtent, kad daug kas įniršę ant manęs, žinokite, kad tai gryna teisybė. Ir jei kas mane pražudys, tai tik šitai: nei Meletas, nei Anitas, bet minios apkalbos ir piktumas, kaip jau daug dorų vyrų pražudė ir, manau, dar pražudys. Nėra ko tikėtis, kad aš būsiu paskutinis.

Bet gal kas pasakytų: „Argi ne gėda, Sokratai, kad tu darei tokį darbą, dėl kurio dabar tau gresia mirtis?" Tokiam teisėtai atsakyčiau: „Tu, žmogau, negerai kalbi, manydamas, kad vyras, iš kurio nors kiek yra naudos, turi svarstyti apie gyvenimo ir mirties pavojų, o ne vien to žiūrėti, ar ką nors veikdamas, elgiasi teisingai ar neteisingai ir ar daro taip, kaip doras žmogus, ar kaip niekšas. Juk, tavo galva, netikę būtų visi tie pusdieviai, kritę prie Trojos, tarp jų ir Tetidės[7] sūnus, kuris, kad tik nepasielgtų gėdingai, taip niekino pavojų, jog, jam panorus nukauti Hektorą, jo motina, deivė, tarė, man rodos, štai ką: „Sūnau, jei atkeršysi už savo draugo Patroklo mirtį ir užmuši Hektorą, pats žūsi, nes „ir tau po Hektoro grei-

tai mirtis yra burtą išmetus". Jis išklausė šiuos žodžius, bet vis tiek nežiūrėjo mirties nei pavojų, kur kas labiau bijodamas gyventi ir likti bailys, neatkeršijęs už draugus. „Nors ir tuoj pat,— sako,— mirčiau, kai tik nubausčiau piktadarį, bet neliksiu prie laivų pūstadugnių žmonių pajuokai ir našta žemei." Manai, kad jis paisė mirties ir pavojų?

Taip yra, Atėnų vyrai, iš tikrųjų. Kur žmogus kartą stos į gretą, laikydamas sau tą vietą geriausia, ar kur jį pastatys viršininkas, ten turi, man rodos, ir pasilikti, nežiūrėdamas pavojaus, nepaisydamas nei mirties, nei kitko, išskyrus negarbę.

17. Todėl ir aš sunkiai nusidėčiau, Atėnų vyrai, jei gyvenčiau kitaip. Kai jūsų išrinkti vadai įsakydavo man stoti ten, kur jiems tiko,— prie Potidėjos, prie Amfipolio ir prie Delijo[8],— aš, kaip ir kiekvienas kitas pilietis, tada stovėjau ir buvau mirties pavojuje; o jei dabar savo vietą, kur man įsakė stoti dievai, liepę, kaip aš supratau, gyventi filosofuojant ir tiriant save bei kitus, palikčiau, pabūgęs mirties ar ko nors kito, ar nenusidėčiau? Taip, tai būtų bloga, ir tada iš tikrųjų teisingai galėtų traukti mane atsakomybėn ir kaltinti, kad netikiu dievus, neklausau pranašysčių, bijau mirties ir laikau save išminčium, nebūdamas išmintingas. Juk bijoti mirties, Atėnų vyrai, yra ne kas kita, kaip savintis išmintį, kurios neturi, didžiuotis, kad žinai tai, ko nežinai. O apie mirtį niekas nežino nei kas ji, nei to, ar ji kartais nėra visų

didžiausias žmogaus gėris, tuo tarpu žmonės jos bijo, tarsi žinotų, kad ji yra didžiausia blogybė. Ir ar nebus labiausiai smerktinas tamsumas — manyti, jog žinai tai, ko nežinai? Aš, atėniečiai, bene tuo ir skiriuosi nuo daugelio kitų, ir jei pasakyčiau esąs už ką nors išmintingesnis, tai gal tik tuo, kad kaip nežinau, kas yra Hade, taip ir manau, kad nežinau; o kad daryti bloga ir neklausyti geresnio už save, tiek dievo, tiek žmogaus, yra bloga ir negarbinga, šitai žinau. Todėl nežinomo dalyko, kuris gali pasirodyti ir gėris esąs, nebijosiu ir nevengsiu labiau, negu to, kas aiškiai yra bloga.

Taigi, jei jūs dabar net paleistumėt mane, nepaklausę Anito, kuris sakė, kad arba visai nereikėjo traukti manęs į teismą, arba, kad jau atėjau čia, negalima nenubausti mirtim, ir įtikinėjo jus, kad jei išsisuksiu nuo bausmės, tai jūsų sūnūs, darydami taip, kaip juos moko Sokratas, visiškai pages,— tad jei jūs ir pasakytumėt man: „Sokratai, mes dabar Anito nepaklausysime, paleisime tave, tačiau su tokia sąlyga, kad daugiau tokiais tyrinėjimais neužsiimtum ir nefilosofuotum, o jei dar kartą būsi pagautas panašiai elgiantis, mirsi",— jei mane, kartoju, paleistumėt su šia sąlyga, tada pasakyčiau: „Aš jums, atėniečiai, dėkingas ir myliu jus, bet verčiau klausysiu dievo, negu jūsų, ir, kol aš gyvas ir dar pajėgiu, nesiliausiu filosofavęs, mokęs, kelią rodęs kiekvienam iš jūsų, ką tik sutiksiu, kalbėdamas tą patį, ką ir visada:

„Tu, mano drauge, būdamas Atėnų pilietis, miesto, didžiausio, garsaus išmintim ir galybe, nesigėdini rūpintis turtais, kad jų kuo daugiausiai įsigytum, tuo tarpu kai geras vardas ir garbė, protas ir tiesa, ir tavo siela, visai tau nerūpi ir tu negalvoji, kaip ją padaryti kuo geresne." Ir jei kas iš jūsų ginčytų ir sakytų, kad jam visa tai rūpi, aš jo dar nepaleisčiau ir pats nuo jo nepasitraukčiau, bet jį klausinėčiau, kvosčiau, tirčiau jo kaltę, ir jei pamatyčiau, kad jis iš tikrųjų neturi dorybių, tiktai taip sako, barčiau jį, kad visai nebrangina vertingiausių dalykų, o menkuosius labai. Taip elgsiuosi ir su jaunu, ir su senu, ir su kuo tik susitiksiu, ir su svetimšaliais, ir su tautiečiais, ypač su tautiečiais, nes jūs esate man krauju artimesni.

Taip liepia dievas, gerai tai žinokite ir, man rodos, jūs nerasite visame mieste nieko brangesnio, kaip šita mano tarnystė dievui. Juk aš nieko kito neveikiu, tik vaikščioju ir įrodinėju kiekvienam, jaunam ir senam, kad pirma rūpintumėtės ne kūnu ir ne turtu, bet siela, kad ji taptų ko geriausia; kalbu jums, kad ne iš pinigų dorybė atsiranda, bet iš dorybės pinigai ir visi kiti žmonių turtai, ir piliečių, ir valstybės. Taigi, jei tokiomis kalbomis aš gadinu jaunuomenę, tai jos tikrai žalingos. Bet jei kas sako, kad aš ką kita kalbu, o ne šitai, tas meluoja.

Ar jūs, atėniečiai, patikėsite Anitui, ar ne, ir ar paleisite mane, ar nepaleisite, aš tikrai nesielgsiu kitaip, nors man reikėtų ir daug kartų mirti.

18. Nekelkite triukšmo, piliečiai, bet, kaip jau prašiau jus, susilaikykit nemurmėję dėl to, ką pasakysiu, ir klausykit; aš tikiu, kad ir naudos turėsite, manęs pasiklausę. Ketinu pasakyti jums dar šį tą, dėl ko jūs gal ir vėl imsite šaukti, bet taip nedarykite.

Būkite tikri: jei mane, tokį koks esu, pasmerksite mirti, tai ne tiek man pakenksite, kiek patys sau. Juk man nepakenks nei Meletas, nei Anitas, jie net ir negali man pakenkti, kadangi nemanau, kad blogesnis žmogus turėtų galios nuskriausti geresnį. Be abejo, toks gali jį užmušti, ištremti, atimti piliečio teises. Jis ir, gal būt, dar kai kas šitai laiko didele nelaime, o aš nelaikau; bet žymiai didesnė nelaimė — daryti tai, ką jis dabar daro: stengtis neteisingai pasmerkti žmogų myriop.

Tokiu būdu, Atėnų vyrai, aš kalbu visai ne todėl, kad pats apsiginčiau, kaip gali pasirodyti, bet kad apginčiau jus, kad kartais neužrūstintumėte dievo, paniekinę jo dovaną, jei nubausite mane mirties bausme. Mane pasmerkę, nelengvai rasite kitą tokį žmogų, kuris (juokinga net pasakyti!) neatsitrauktų nuo miesto: miestas tai tarytum didelis ir geros veislės arklys, dėl savo didumo nerangus ir reikalingas gylio, kuris jį žadintų. Man rodosi, kad ir aš panašiai esu miestui dievo duotas, kad, žadindamas, ragindamas ir bardamas kiekvieną jūsų, kiaurą dieną nesustočiau. Nepigiai atsiras kitas toks, atėniečiai, bet jei man patikėsite, nepanorėsite manimi atsikratyti.

Galimas daiktas, kad jūs pykstate, kaip žmonės, žadinami iš miego ir, patikėję Anitui, pulsite mane ir lengva širdimi nužudysite, kad paskui likusį gyvenimo laiką galėtumėt ramiai sau miegoti, jei tik dievas, pasigailėjęs jūsų, vėl neatsiųs jums kito žadintojo. O kad aš esu toks, kurį dievas davė miestui, galite štai iš ko suprasti: juk ar žmogiška, kad aš visai nesirūpinu savais reikalais ir, nuolat dirbdamas jūsų gerovei jau tiek metų, ramiai žiūriu, kaip nusigyvena mano namai; ateinu pas kiekvieną skyrium, tartum tėvas ar vyresnysis brolis, ragindamas rūpintis doru gyvenimu. Ir jei ką nors už tai gaučiau, imčiau atlyginimą už tą žmonių žadinimą, tai dar turėčiau šiokį tokį pagrindą taip gyventi. Bet dabar patys matote, kad kaltintojai, kurie taip begėdiškai visur kitur mane kaltino, neturėjo tiek begėdiškos drąsos, kad paliudytų, esą, aš iš ko nors arba gavęs atlyginimą, arba jo reikalavęs. O tam, kad sakau teisybę, pristatau tikrą, rodos, liudininką: savo skurdą.

19. Tačiau gali atrodyti keista, kad aš taip atskirai patariu žmonėms, šen ir ten vaikščiodamas, ir visur kišu savo nosį, o viešai pasirodyti, eiti į visuotinį tautos susirinkimą ir teikti patarimų miestui — nedrįstu. Šito priežastis, kaip jūs ne kartą esat girdėję, yra ta, kad manyje pasireiškia kažin kokia dievybė ar demonas, apie ką ir Meletas juokaudamas parašė savo skunde. Manyje tai yra nuo pat mažens: prabyla kažin koks balsas ir kiekvieną kartą nukreipia mane nuo to, ką ketinu da-

ryti, bet niekuomet neprikalbinėja ką nors veikti. Tad štai kas draudžia man kištis į valstybės reikalus. Tačiau man atrodo, kad tas draudimas geras, nes, patikėkite, Atėnų vyrai, jei kada nors būčiau ėmęs dirbti valstybinį darbą, seniai jau būčiau žuvęs ir nieko nepatarnavęs nei jums, nei sau. Ir nepykite, kad sakau teisybę. Nėra pasaulyje žmogaus, kuris galėtų be pavojaus gyvybei viešai priešintis ar jums, ar kitai kokiai miniai, ir neleisti, kad valstybėje būtų elgiamasi nedorai bei neteisėtai. Bet žmogui, kuris iš tikrųjų kovoja už teisybę ir kartu nori nors trumpą laiką išlikti gyvas, būtinai reikia gyventi nuošaliai, o ne viešai.

20. Liudijimą jums pateiksiu patį svarbiausią — ne žodžius, bet tai, ką jūs branginate, — darbus. Paklausykit, kas man atsitiko, kad žinotumėt, jog aš niekam nenusileidžiu kur neteisybė pabijojęs mirties; nenusileisdamas galėjau ir žūti. O papasakosiu jums apie sunkius ir liūdnus, bet tikrus atsitikimus. Aš, atėniečiai, niekuomet nėjau jokių valstybinių pareigų, tiktai buvau kartą tarybos nariu. Atsitiko taip, kad pritanija[9] teko mūsų filei — Antiochidei, kai jums prireikė teisti visą dešimtį vadų už tai, kad po jūrų mūšio nepalaidojo žuvusių[10], teisti visus iš karto[11], nors tai buvo priešinga įstatymams, kaip paskui visi pripažinote. Tada aš vienintelis iš pritanų pasipriešinau, kad nesielgtute prieš įstatymus, ir balsavau prieš, nors retoriai buvo pasiryžę čia pat apkaltinti mane ir suimti, jums to su dideliu riksmu reikalaujant.

Tačiau buvau pasiryžęs verčiau laikytis įstatymų ir teisingumo, nežiūrint pavojaus, negu, pabūgus kalėjimo ar mirties, dėtis su jumis, kurie siūlėte pasielgti neteisėtai.

Tai buvo dar demokratams valdant valstybę. Atėjus oligarchijos laikams, tie trisdešimt[12] tironų pasikvietė mane, kad aš drauge su keturiais kitais piliečiais ateičiau į Tolą[13], ir mums įsakė pristatyti iš Salamino Leontą salaminietį, kad jį nužudytų. Nemaža panašių įsakymų duodavo jie ir daugeliui kitų piliečių, norėdami kuo daugiausia turėti savo nusižengimų bendrininkų. Tada aš — ne žodžiais, bet darbu parodžiau, kad mirties nebijau, kad nebūtų grubiai pasakyta, jog ji man niekai; niekada nedaryti nieko nedoro bei nusikalstamo — vienintelis mano rūpestis. Ana valdžia manęs neišgąsdino, nors buvo užtektinai stipri, kad būčiau galėjęs ką nors nedoro iš baimės padaryti. Taigi, išėję iš Tolo, keturi iš mūsų tuoj nukeliavo į Salaminą ir atvedė Leontą[14], o aš nuėjau namo. Galimas daiktas, kad už tai būčiau buvęs nubaustas mirti, jei šita valdžia nebūtų po kiek laiko nuversta. Daug kas galės jums tai paliudyti.

21. Nejaugi jūs manote, kad būčiau galėjęs tiek metų išgyventi, jei būčiau dirbęs valstybės darbą ir dirbęs taip, kaip tinka geram piliečiui: teikęs pagalbą doriems žmonėms ir, kaip ir turi būti, daugiausia tuo rūpinęsis? Toli gražu nebūčiau galėjęs, piliečiai, ir joks kitas žmogus nebūtų įsten-

gęs. Bet per visą savo gyvenimą, ar tai valstybinį darbą dirbdamas, jei ten ką padirbau, ar savo darbuose,— visuomet esu vienodas, nė karto niekam nenusileidau prieš teisybę, nei kam kitam, nei kam nors iš tų, kuriuos šmeižikai vadina mano mokiniais. Niekuomet nebuvau kieno nors mokytojas, tik jei kas norėjo klausyti mane kalbant ir savą darbą darant, ar tai jaunam, ar senam — niekam ir niekuomet to nedraudžiau. Be to, aš ne toks, kad už pinigus kalbėčiau, o be pinigų — ne; aš ir turtuoliui, ir vargšui vienodai leidžiu klausinėti mane, arba, jei kas nori, klausyti ir atsakinėti, man apie ką nors kalbant. O už tai, ar kas pasidaro per tai geresnis, ar ne, imti atsakomybę būtų neteisinga, nes nei kam žadėdavau ko nors išmokyti, nei išmokydavau. Jeigu kas sako, kad iš manęs kada nors išmoko ar išgirdo ką nors kito, ko negirdėjo visi kiti, būkite tikri, kad meluoja.

22. Bet kodėl gi kai kurie mielai leidžia su manim daug laiko? Jau girdėjote, atėniečiai, visą teisybę jums pasakiau: todėl, kad mėgsta klausyti, kaip aš kvočiu tuos, kurie laiko save išmintingais, tokie nebūdami. Juk tai labai smagu. Man gi, kaip sakau, dievo įsakyta taip daryti ir per orakulą, ir per sapnus, ir apskritai įvairiais būdais, kokiais tik pasireiškia dievo valia, norėdama žmogui pavesti kokį darbą. Tai — tiesa, atėniečiai, ir ją lengva įrodyti: jei iš tikrųjų tvirkinu jaunuolius, o kai kuriuos jau net ir pagadinęs, jie, be abejo-

nės (kai kurie jau spėjo subręsti), turėtų suprasti, kad aš jiems, dar jauniems esant, ką nors bloga esu padaręs; dabar jie turėtų čia ateiti ir kaltinti mane; o jei patys nenorėtų, tai koks nors jų artimas žmogus — ar tėvas, ar brolis, ar kitas giminaitis — primintų man dabar ir keršytų, jei jo artimasis būtų ką nors bloga iš manęs patyręs. Iš tikrųjų, daug jų čia atėjo; matau juos: pirmiausia Kritonas[15], mano vienmetis ir kaimynas, tėvas štai šito Kritobulo; paskui sfėtietis Lisanijas[16], tėvas šito štai Eschino, toliau kefisietis Antifontas, Epigeno tėvas. Čia esama ir kitų, kurių broliai bendravo su manim: Nikostratas, Teozotido sūnus ir Teodoto brolis (pats Teodotas jau miręs, taigi jis čia brolio kviesti negalėjo), o štai Paralas, Demodoko sūnus, jis turėjo brolį Teagą[17]; štai tas — Adeimantas, Aristono sūnus, o anas — jo brolis Platonas[18]; antai Ajantodoras, brolis šito štai Apolodoro[19]. Ir daugelio kitų vardus galiu jums čia priminti. Meletas turėjo savo kalboje ypačiai nurodyti kurį nors iš jų, kaipo liudytoją; jei tada pamiršo, tenurodo dabar, aš neprieštarausiu; tesako, jei turi ką.

Tuo tarpu, piliečiai, rasite visai ką kita: jie visi pasiruošę padėti man, tvirkintojui, kuris, kaip sako Meletas ir Anitas, tiek blogo padarė jų artimiesiems. Jei patys, mano pagadintieji, dar turėtų pagrindo užstoti mane, tai anie, nepagadintieji, senesnieji žmonės, anų giminaičiai, kokį kitą turėtų pagrindą ginti mane, jei ne teisėtumo ir tei-

singumo, įsitikinimo pagrindą, jog Meletas meluoja, o aš sakau teisybę.

23. Tiek to, atėniečiai. Ką turėčiau sakyti, kad apsiginčiau — tai vis tokie ir panašūs dalykai. Bet, gal būt, kas nors iš jūsų piktinsis, prisiminęs save, kad jis, ir ne tiek svarbią bylą turėdamas, kaip manoji, prašė ir ašarodamas maldavo teisėjus, atsivedęs mažus vaikus, kad sužadintų kuo didesnį pasigailėjimą, dar giminaičius ir daugybę bičiulių pasikvietęs. Aš, žinoma, taip nedarysiu, nors, kaip man atrodo, atsidūriau didžiausio pavojaus akivaizdoje. Todėl gal kas nors, tai supratęs, pasielgs su manim be jokio gailesčio ir balsuos supykęs. Jei iš tikrųjų kas nors čia iš jūsų yra taip nusistatęs,— aš tuo tikėti, žinoma, nenoriu,— vis dėlto, jei tokio esama, tai galėčiau jam, atrodo, tinkamai atsakyti tokiais žodžiais: „Ir aš, brangusai, turiu šiokių tokių giminaičių: juk, Homero žodžiais tariant, ne iš ąžuolo išaugau ir ne iš uolos, bet iš žmonių. Taigi, atėniečiai, ir šeimyną turiu, ir sūnų net trejetą: vienas jau jaunikaitis, du — dar vaikai. Tačiau nė vieno iš jų neatsivesiu ir neprašysiu jūsų pasigailėjimo." O kodėl taip nedarysiu? Ne iš puikybės, Atėnų vyrai, ar kad negerbčiau jūsų,— ar bijau mirties, ar ne, tai kitas klausimas,— bet todėl, jog, mano supratimu, būtų negarbė man, jums ir visai šaliai, jei taip pasielgčiau būdamas tokio amžiaus ir tokį vardą įsigijęs, vis viena, ar jis tikras, ar netikras; šiaip ar taip, beveik visiems žinoma, kad Sokratas kažin kuo skiriasi nuo daugelio kitų žmonių: juk jeigu

kas nors iš jūsų, kurie laikomi pasižymėję ar išmintimi, ar drąsa, ar kita kokia dorybe, taip elgtųsi,— būtų didelė gėda. O kaip tik dažnai esu matęs tokių žmonių, kurie, nors ir atrodo turį kiek reikšmės, tačiau teisiami elgiasi labai keistai, manydami kažin kokių baisybių patirsią, netekę gyvybės; tarsi liktų nemirtingi, jei jų nepasmerktute mirti. Man rodosi, kad tokie žmonės tik gėdą daro šaliai. Paskui dar kas ir iš svetimšalių pamanys, jog pasižymėję Atėnų vyrai, kuriuos piliečiai patys išskiria, suteikdami vyriausybės ir kitas aukštas vietas, niekuo nesiskiria nuo moterų. Ne, piliečiai, kaip mums, kurie, rodos, turime šiokios tokios reikšmės, nevalia taip elgtis, taip lygiai ir jūs neprivalote leisti mums tai daryti, bet turite parodyti, kad kur kas greičiau pasmerksite žmogų, kuris naudojasi tokiais graudingais žaismais ir apjuokia miestą, negu tokį, kurs elgiasi ramiai.

24. Nekalbant jau, piliečiai, ar tai pritinka, man dar rodosi, kad ir nedora prašyti teisėjus ir maldavimais stengtis išvengti smerkimo, užuot išvedžiojimais įtikinus. Juk ne tam sėdi teisėjas, kad, norėdamas kam pasigerinti, aukotų tiesą, bet kad teistų teisingai: jis prisiekęs ne kam nuolaidžiauti, kai jam patiks, bet teisti pagal įstatymus. Todėl nei mes neprivalome pratinti jus priesaiką laužyti, nei jūs patys neprivalote pratintis: taip elgdamiesi, nei vieni, nei kiti nepatiktume dievams.

Taigi, nemanykite, piliečiai, kad jūsų akivaizdo-

je privalau elgtis tokiu būdu, kuris neatrodo man nei gražus, nei teisingas, nei dievui malonus, juoba, prisiekiu Dzeusu, kad šitas Meletas skundžia mane bedievybe. Visai aišku, kad jei stengčiaus palenkti jus ir veikčiau jus savo maldavimais, neatsižvelgdamas į jūsų priesaiką, tada jau iš tikrųjų mokyčiau jus bedievybės ir teisindamasis tiesiog pats save įskųsčiau, kad nepripažįstu dievų. Bet toli gražu taip nėra. Aš jus gerbiu, piliečiai, labiau, negu kitas kuris iš mano kaltintojų, ir pavedu dievui bei jums teisti mane taip, kaip bus geriausia ir man, ir jums.[20]

25. Jei aš nesipiktinu, atėniečiai, tuo, kas dabar įvyko, būtent, kad mane pasmerkėte, tai priežasčių turiu daug, ir tai, kas atsitiko, nėra man netikėta. Kur kas labiau mane stebina balsų skaičius vienoje ir kitoje pusėje. Mat, aš nesitikėjau tokio mažo skirtumo, laukiau kur kas didesnio. O dabar, pasirodo, jei trys dešimtys akmenėlių būtų kritę į kitą pusę, būčiau išteisintas. Kai dėl Meleto, tai manau, kad ir dabar laimėjau bylą, ir ne tik laimėjau, bet kiekvienam aišku, kad jei manęs kaltinti nebūtų atėję Anitas ir Likonas, tai jam priteistų sumokėti tūkstantį drachmų, nes jis nebūtų surinkęs nei penktos balsų dalies.[21]

26. Taigi, tas vyras siūlo mane pasmerkti mirti. Tegu! Ką gi man, Atėnų vyrai, jums pasiūlyti? Aišku, kad tai, ko esu nusipelnęs. Tad ką gi? Ką atkentėti ar kokią pabaudą mokėti man dera už

tai, kad, laikydamas tai savo pareiga, visą gyvenimą nesėdėjau ramiai ir nesirūpinau, kaip daugelis kitų, pinigais bei namais, karvedžio garbe, kalbomis susirinkime, aukšta vieta, sąmokslais, piliečių sukilimais, pasitaikančiais mūsų šaly, kadangi iš tiesų tariausi esąs pernelyg padorus, kad galėčiau kištis į tokius dalykus ir likti gyvas,— todėl ir nėjau ten, kur nebūčiau buvęs naudingas nei jums, nei sau, o kaip paprastas žmogus ėjau pas kiekvieną iš jūsų skyrium, kad galėčiau jam padaryti, mano išmanymu, ko daugiausia gero: stengiausi kiekvieną įtikinti, kad nesirūpintų reikalais labiau, negu pačiu savim, kad stengtųsi tapti kuo geriausias ir protingiausias; kad ir šalies reikalais nesirūpintų pirmiau kaip pačia šalim, ir visur kitur elgtųsi tuo pačiu būdu. Tad ko aš nusipelniau, toks būdamas? Ko nors gero, atėniečiai, jeigu iš tiesų norite atlyginti teisingai, ir tas gėris turi būti toks, kuris man pritiktų. Tad kas gi tiktų neturtėliui geradariui, reikalingam laisvo laiko, kad galėtų jus pamokyti? Nėra jokio tinkamesnio atlyginimo, Atėnų vyrai, tokiam vyrui, kaip būti maitinamam pritanėjuje; tatai jam daugiau tiktų, negu tam iš jūsų, kuris raitas arba, dvejetą ar ketvertą arklių į vežimą įsikinkęs[22], yra laimėjęs Olimpijoje lenktynes. Jums tik rodosi, kad toks daro jus laimingais, o aš padarau taip, kad tikrai esate laimingi; ir toks visai nereikalingas maisto, o aš — reikalingas. Todėl, jei jau reikia teisingai pasiūlyti man tinkamą atpildą, tai štai ką siūlau: išlaikymą pritanėjuje.[23]

27. Gal būt, šita mano kalba jums pasirodys išdidi kaip ir tai, ką sakiau apie ašaras ir maldavimus. Ne, Atėnų vyrai, jokiu būdu; veikiau bus štai kaip: esu tikras, kad nenuskriaudžiau nė vieno žmogaus tyčia, bet jūsų įtikinti negaliu, kad taip yra: per maža laiko esame kalbėjęsi. Tačiau manau, jeigu turėtumėt įstatymą, kokį turi žmonės kitur, tas bylas, kur gresia mirties bausmė, svarstyti ne vieną dieną, bet kelias, tai būčiau jus įtikinęs; dabar nelengva tokiu trumpu laiku išsklaidyti tokį didelį šmeižtą. Taigi, būdamas įsitikinęs, kad nieko neskriaudžiu, lygiai neketinu nė savęs skriausti ir prieš save patį sakyti, kad esu nusipelnęs ką pikta, ir bausmės sau nesiūlysiu. Ko man bijoti? Gal to, kad neišvengsiu bausmės, kurios Meletas man reikalauja ir apie kurią jau sakiau nežinąs, ar ji laimė, ar nelaimė? Vietoj jos gal pasirinkti vieną iš tų dalykų, apie kuriuos žinau, kad jie blogis? Tad gal kalėjimą? Kam man gyventi kalėjime, vergaujant nuolat besikeičiančiai valdžiai, tiems vienuolikai? Piniginę pabaudą ir kalėjimą, kol ją sumokėsiu? Bet tai būtų man tas pat, apie ką čia pat kalbėjau: neturiu pinigų, tad atsiteisti nėra iš ko. Gal pasirinkti ištrėmimą? Su tuo mano pasiūlymu jūs, rasi, ir sutiksite. Tačiau man gyvenimas tikrai per daug magėtų, jeigu man pritrūktų blaivaus proto suprasti šitokį dalyką: jeigu jūs, vienos su manim valstybės piliečiai, negalėjote pakęsti mano elgesio ir žodžių, kurie jums tiek įkyrėjo ir išerzino, kad norite jų

atsikratyti, tai ar pakęs lengvai juos kiti? Aišku, kad ne, atėniečiai.

Labai jau gražus būtų tas mano gyvenimas: palikus savo kraštą senam žmogui keliauti iš miesto į miestą ir laukti, kol vėl išvys. Juk aš gerai žinau, kad man kur atvykus jaunuoliai klausysis mano kalbos, kaip ir čia klausosi. Ir jei varysiu juos nuo savęs, tai jie patys pasistengs mane išginti, įkalbėję vyresniuosius; o jei nevarysiu, mane dėl jų išvys jų tėvai ir giminės.

28. Kas nors gal pasakytų: „Sokratai, ar, palikęs mus, nesugebėtum ramiai gyventi tylėdamas?" Tai kaip tik ir sunkiausia išaiškinti kai kam iš jūsų: juk jei sakau, jog tai lygu dievo neklausyti, o jo neklausant ramiai gyventi negalima, jūs manim nepatikėsite, įtardami, kad kalbu vienaip, o manau kitaip; jei aš vėl sakau, kad didžiausia laimė žmogui taip kasdien šnekėti apie dorybę ir apie kitus dalykus, apie kuriuos girdite mane kalbant, save ir kitus kvočiant, ir kad gyvenimas be tokio tyrinėjimo jau nebe gyvenimas, — jei taip sakysiu, jūs dar mažiau manim patikėsite. Bet taip yra, piliečiai, kaip aš sakau, tik jus įtikinti nelengva. Be to, aš nepratęs laikyti save ką pikta nusipelniusiu. Žinoma, jei turėčiau pinigų, siūlyčiau ir baudą, kiek tesėčiau mokėti, tai man nepakenktų. Dabar gi neturiu, nebent sutiktumėt priteisti man tiek, kiek galėčiau sumokėti. Galėčiau sumokėti jums gal vieną miną, tad tiek ir siūlau. O čia atėjęs Platonas, atėniečiai, ir Kritonas, Kri-

tobulas ir Apolodoras pataria man siūlyti tris dešimtis minų; patys ir laiduotų. Sutinku ir tiek pasiūlyti, o šie vyrai bus jums tikras tų pinigų laidas.[24]

(Pasmerkto mirti Sokrato kalba)

29. Dėl to menko laiko, kuris man buvo likęs gyventi, jūs, Atėnų vyrai, užsitrauksite nešlovę ir būsite kaltinami tų, kas panorės peikti mūsų kraštą, kad pasmerkėte mirti Sokratą, išmintingą vyrą. Juk tie, kas norės jums prikišti, sakys, kad aš išmintingas, nors toks ir nesu. Kad bent būtumėt palaukę, jūsų noras būtų savaime išsipildęs. Matote mano amžių: mano gyvenimas jau baigiasi, ir mirtis arti. Tai aš sakau ne jums visiems, o tik tiems, kurie mane pasmerkėte mirti. Jiems aš turiu dar štai ką pasakyti: gal jūs tariatės, Atėnų vyrai, nuteisę mane dėl to, kad man pritrūko tokių žodžių, kuriais būčiau galėjęs palenkti jus savo pusėn, jei būčiau laikęs reikalinga viską daryti ir kalbėti, kad tik išvengčiau nuosprendžio? Anaiptol ne dėl to! Aš nuteistas todėl, kad man stigo ne žodžių, o tik begėdiško drąsumo ir noro kalbėti jums tokius dalykus, kurie labiausiai būtų magėję jums girdėti: mane raudant, aimanuojant, darant ir kalbant daug kitų dalykų, kurie, sakau jums, neteiktų man garbės, nors juos esate pratę girdėti iš kitų. Tuo tarpu aš nei pavojaus valandą nerasdavau reikalo elgtis kaip koks vergas, nei dabar nesigailiu taip save gynęs. Priešingai, ver-

čiau numirti man, save taip gynus, negu anaip išsigelbėjus gyventi. Juk nei teisme, nei kare nedera nei man, nei kam kitam taip gudrauti, kad tik kaip nors išsisuktum iš mirties. Ir mūšiuose dažnai būva aišku, kad kitas galėtų išlikti gyvas metęs ginklą ir puolęs prašyti besivejančių priešų malonės. Ir daug kitų gudrybių yra atsiginti nuo mirties pavojuje, jei tik kad nesibiauri viską daryti ir kalbėti. Tad ne nuo mirties ištrūkti sunku, Atėnų vyrai, daug sunkiau pabėgti nuo niekšybės, kadangi ši užpuola staigiau už mirtį. Taip ir mane dabar, negreitą ir seną, pagavo lėtesnė mirtis; o mano kaltintojus, kadangi jie sukti ir vikrūs, pavijo vikresnioji — niekšybė. Išeinu iš čia, jūsų pasmerktas mirti, o jie išeina tiesos pasmerkti už jų nedorumą ir neteisybę. Man lieka mano, o jiems jų bausmė. Gal taip ir turėjo atsitikti, ir aš manau, kad tai nuoseklu.

30. Dar noriu jums, kurie mane nuteisėte, išburti ateitį. Man jau atėjo ta valanda, kada žmonės ypatingai geba pranašauti — kai rengiasi mirti. Tad skelbiu jums, piliečiai, kurie atėmėt man gyvybę, kad netrukus po mano mirties ateis jums bausmė daug sunkesnė, negu mirtis,— tai Dzeusas žino,— kuria mane nubaudėte. Pasmerkėte, ir tikitės atsikratyti savo gyvenimo apyskaitos, tuo tarpu atsitiks visai priešingai, aš jums sakau. Daugiau atsiras tų, kurie įrodinės jūsų kaltybę ir kuriuos aš lig šiol sulaikydavau, o jūs nepastebėjote. Kuo jaunesni, tuo bus grasesni, ir

jums bus dar pikčiau. Jei manote, kad, žudydami žmones, atgrasysite nuo priekaištų jums už neteisingą gyvenimą, tai labai apsirinkate. Toks būdas atsikratyti ir ne visai patikimas, ir nedoras, o vienintelis garbingas yra kartu ir pats lengviausias: ne kitų burną užčiaupti, bet savo gyvenimą sutvarkyti taip, kad būtum kiek galima geresnis. Taip jums, mane pasmerkusiems, išpranašavęs, aš pasitraukiu.

31. Tačiau su tais, kurie mane išteisino, mielai pasikalbėčiau apie tai, kas čia tik ką įvyko, kol archontai dar neužsiėmę ir neveda manęs ten, kur man skirta numirti. Taigi, piliečiai, pabūkit su manim šitą laiką. Niekas nekliudo mums pasišnekėti, kol galima. Noriu jums, kaip savo draugams, paaiškinti, ką reiškia tai, kas man dabar atsitiko. Klausykitės, teisėjai,— jus aš tikrai galiu pavadinti teisėjais,— koks keistas dalykas man atsitiko.

Tas man įprastas pranašingas balsas, tas dieviškasis, lig šiol visada būdavo labai jautrus ir priešindavosi net mažmožiuose, kai ketindavau daryti ką ne taip, kaip reikia. O dabar, kaip matote patys, atsitiko man tai, ką ne vienas pavadintų didžiausia nelaime, kaip ir esti paprastai manoma. Tuo tarpu tas dievo ženklas nesipriešino nei man rytą išeinant iš namų, nei ateinant į teismą, nei per visą mano kalbą, ką bebūčiau sakęs. O kitais atsitikimais jis mane dažnai sustabdydavo kalbos vidury, bet šiandien šioje mano byloje jis niekur ir nė kiek nesipriešino, nei man ką darant, nei

kalbant. Kokią turėčiau spėti priežastį? Pasakysiu jums: šitas įvykis, atrodo, išėjo man į gera, ir klystame manydami, kad mirtis — tai blogybė. O įrodymą turiu svarbų: negalimas daiktas, kad šitas įprastas mano ženklas nesulaikytų manęs, jei ketinčiau daryti ką negera.

32. Pamąstykime, kiek daug priežasčių tikėtis, kad mirtis yra gėris. Juk mirtis yra viena iš dviejų: arba visai nebūti ir numirus nieko nebejusti, arba, kaip sako, mirtis yra kažkoks sielos pasikeitimas, jos, sielos, persikėlimas iš čia į kokią kitą vietą. Jeigu jau nieko nebejunti, jei tat yra kaip miegas, toks, kada užmigęs nei sapnuoti nesapnuoji, tad kokia stebuklinga dovana būtų mirti! Man rodos, kad jei kam sakytų pasirinkti vieną tokią naktį, kurią jis išmiegotų jokio sapno nesapnavęs, ir paskui, sulyginus kitas savo gyvenimo naktis ir dienas su tąja naktimi, reiktų pagalvoti ir pasakyti, kiek dienų ir naktų jis bus praleidęs geriau ir maloniau už aną naktį,— man rodos, kad ne tik koks paprastas žmogus, bet ir didžiausias karalius, ir tas rastų, kad jos labai negausios, lyginant su kitomis dienomis ir naktimis. Taigi, jei mirtis tokia, aš galiu ją vadinti dovana, nes tada visas laikas atrodo ne ilgesnis kaip viena naktis.

Antra vertus, jei mirtis yra lyg koks persikėlimas iš čia į kitą vietą, jei tiesa, kaip sako, kad ten yra susirinkę mirusieji, tai kuri kita laimė, teisėjai, galėtų būti didesnė už šitą? Jei kas nuke-

liaus į Hadą, atsikratęs anų štai apsišaukėlių teisėjų, ir ras ten tikrus teisėjus, kurie, sako, teisia tenai, — Miną, Radamantą, Ajaką, Triptolemą[25] ir kitus pusdievius, kurie gyvendami buvo teisingi,— argi blogas bus toks persikėlimas? Arba vėl, ko neatiduotumėt bet kuris iš jūsų už tai, kad galėtumėt būti su Orfėju, Musėju[26], Hesiodu[27] ir Homeru? Aš tai sutinku kelis kartus numirti, jei visa tai tiesa. Kaip kam, o mano gyvenimas tenai būtų puikiausias: susitikčiau su Palamedu[28], su Ajantu[29], Telamono sūnum, su bet kuriuo kitu, jei kas dar iš senovės vyrų žuvo nuo neteisingo teismo: lyginčiau savo likimą su jųjų, man rodos, negi tai būtų nemiela. Tačiau smagiausia man būtų klausinėti ir tyrinėti tenykščius, lygiai kaip ir čia esančius, kuris iš jų išmintingiausias, ir kuris tik laiko save išmintingu, toks nebūdamas. O kiek, teisėjai, bet kuris duotų už tai, kad galėtų išklausinėti vyrą, kurs atvedė prie Trojos didelę kariuomenę, arba Odisėją, arba Sisifą, arba daugybę kitų vyrų ir moterų, kuriuos kas suskaitys? Su jais ten kalbėtis ir bendrauti, juos klausinėti būtų neapsakoma laimė. Ten už tai tikrai nesmerkia mirti. Be viso kito, jie laimingesni už mus šičia, kadangi lieka visą laiką nemirtingi, jei tai tiesa, ką sako padavimai.

33. Bet ir jūs, teisėjai, žiūrėkite į mirtį su gera viltimi, jei tik sutinkate su ta tiesa, kad gero žmogaus neištiks jokia nelaimė nei gyvo, nei mirusio, ir kad dievai neliks abejingi jo likimui. Kas man

dabar atsitiko, atsitiko ne savaime. Bet matau, kad man geriau mirti ir atsikratyti visų vargų. Štai kodėl ir tas ženklas niekur manęs nesulaikė, ir aš nelabai pykstu nei ant tų, kurie mane pasmerkė, nei ant savo skundėjų. Jie, žinoma, ne taip manydami smerkė ir kaltino mane, o tikėdamies pakenkti; už tai juos verta papeikti. Vieno tik daikto prašau juos: mano sūnus, kai paaugs, bauskite, piliečiai, kamuodami juos lygiai taip, kaip aš jus kamuodavau, jeigu pasirodys jums, kad daugiau rūpinasi pinigais ar kitu niekniekiu negu dorybe. Ir jei tarsis esą kažkuo, būdami niekas, barkite juos, kaip aš jus bardavau, kad nesirūpina kuo reikia ir didžiais vedasi, būdami nieko neverti. Jei taip darysite, būsite man teisingi, man ir mano sūnums.

Bet jau laikas eiti iš čia, màn mirti, jums — gyventi. Kieno likimas geresnis — mano ar jūsų, nežino niekas, tik vienas dievas.[30]

KRITONAS

1. Sokratas. Ko atėjai tokiu laiku, Kritonai? O gal jau ne taip anksti?

Kritonas. Labai anksti.

Sokratas. Tai kuris dabar metas?

Kritonas. Vos pradėjo aušti.

Sokratas. Stebiuosi, kaip kalėjimo sargas sutiko tave įsileisti.

Kritonas. Jis man jau pažįstamas, Sokratai, aš čia dažnai lankausi. Be to, jis ir gauna šio to iš manęs.

Sokratas. Ar tik dabar atėjai, ar jau seniai čia?

Kritonas. Jau senokai.

Sokratas. Tai kodėl tuojau nepažadinai manęs, tik sėdėjai šalia ir tylėjai?

Kritonas. Dzeusas žino, Sokratai, aš ir pats nenorėčiau tokiame sielvarte dar ir nemiegoti. O į tave seniai žiūriu ir stebiuosi, kaip saldžiai miegi. Tyčia tavęs nebudinau, kad kuo maloniausiai gautum pailsėti. Aš ir pirma, per visą tavo gyvenimą, dažnai sau sakydavau, kad laimingas tavo būdas,

ir juo labiau gėriuosi dabar, šioje nelaimėje, kaip ramiai ir nuolankiai ją pakeli!

Sokratas. Nederėtų man, Kritonai, tokio amžiaus sulaukus, skųstis, kad jau reikia mirti.

Kritonas. Ir kiti, Sokratai, to pat amžiaus sulaukę, pakliūva į tokią nelaimę, bet senatvė nė kiek nekliudo jiems skųstis likimu.

Sokratas. Tai tiesa. Bet ko taip anksti atėjai?

Kritonas. Liūdną žinią atnešu, Sokratai, liūdną ne tau, kaip man rodos, bet man ir tavo artimiesiems liūdną ir sunkią; ją, atrodo, man visų sunkiausia bus pakelti.

Sokratas. Kokią žinią? Bene bus grįžęs laivas iš Delo, kuriam atplaukus man reikės mirti?

Kritonas. Dar neatplaukė, bet šiandien, rodos, atplauks. Taip sako žmonės, atvykę iš Sūnijo[1] ir tenai palikę laivą. Iš tų žinių aišku, kad laivas atplauks šiandien, o rytoj, Sokratai, reikės baigti gyvenimą.

2. **Sokratas.** Tai ir gerai, Kritonai. Jeigu dievai taip nori, tebūnie taip. Bet aš nemanau, kad jis šiandien atplauktų.

Kritonas. Kodėl taip manai?

Sokratas. Aš tau pasakysiu. Juk man reikės mirti kitą dieną, kai parplauks laivas.

Kritonas. Taip nusprendė vyresnybė.

Sokratas. Tad aš manau, kad jis grįš ne šią beauštančią, bet rytojaus dieną. Spėju tai iš sapno, kurį šią naktį, visai neseniai, sapnavau; gal ir gerai, kad manęs nežadinai.

Kritonas. Koks gi buvo tas sapnas?

Sokratas. Sapnavau, kad atėjo viena graži moteriškė, malonaus veido, baltai apsirengusi; ji pašaukė mane vardu ir tarė: „Trečią dieną, Sokratai, atvyksi į derlingąją Ftiją."[2]

Kritonas. Koks keistas sapnas, Sokratai!

Sokratas. Visai aiškus, Kritonai, kaip man rodosi.

3. **Kritonas.** Žinoma, net ir perdaug aiškus. Bet, brangusis Sokratai, nors dabar paklausyk manęs ir gelbėkis. Juk jei numirsi, tai man bus ne viena nelaimė: be to, kad nustosiu tokio draugo, kokio niekur ir niekad nerasiu, dar daug kam, kas gerai mudviejų nepažįsta, aš rodysiuos nepasirūpinęs tave išgelbėti, nors ir galėjęs, jei būčiau nepasigailėjęs pinigų. O kas gali būti biauresnio už tą gandą, kad pinigus daugiau branginu, nei savo bičiulius? Juk daugelis nepatikės, kad tu pats nepanorėjai iš čia išeiti, nors mes tik to ir prašėme.

Sokratas. Bet, Kritonai mielas, ko čia mums taip jau rūpintis, ką pasakys minia? Juk dorieji, protingieji žmonės, kurių vienų verta žiūrėti, manys, kad atsitiko taip, kaip turėjo atsitikti.

Kritonas. Bet tu matai, Sokratai, kad mums tenka rūpintis ir minios nuomone. Iš to, kas čia dabar darosi, visai aišku, jog dauguma, patikėjusi paskalom, gali padaryti apšmeižtam žmogui ne kokį mažą blogumą, bet ir patį didžiausią.

Sokratas. Jei minia, darydama daugiausia blogo, galėtų ir gero daugiausia padaryti, tai būtų

puiku! Bet ji negali padaryti nei vienaip, nei kitaip; ji negali pasielgti nei protingai, nei neprotingai: padaro, kaip pasitaiko.

4. **Kritonas.** Tegu ir taip. Bet pasakyk man, Sokratai, štai ką: ar tu kartais nebūkštauji dėl manęs ir dėl kitų draugų, kad, tau iš čia ištrūkus, skundikai nepridarytų mums nesmagumų, kam mes tave išvogę, ir kad mums netektų prarasti viso savo turto, ar bent daug pinigų, arba kitaip kaip nukentėti? Jei bijai tokių dalykų, tai juk čia niekai! Tave begelbėdami, mes nepabūgsime tokio pavojaus, o prireikus ir dar didesnio. Tu tik paklausyk manęs ir taip padaryk.

Sokratas. Ir tai mane sulaiko, Kritonai, ir dar daug kas.

Kritonas. Šito tu tikrai nebijok. Juk ir pinigai ne tokie jau dideli, už kuriuos kai kas sutinka tave gelbėti ir iš čionai išvesti. Pagaliau, ar nežinai tu skundikų, kaip pigiai jie paperkami ir kaip nedaug būtų išlaidų dėl jų? Naudokis mano turtu, o jo, aš manau, pakaks. Tačiau jei tu, nenorėdamas manęs nuskriausti, manai, kad nepatogu eikvoti mano turtą, tai čia yra svetimšalių, kurie mielai užmokės už tave: vienas iš jų, tebietis Simijas[3], turi tam reikalui atsinešęs gana pinigų. Kebetas[4] ir daugelis kitų taip pat mielu noru duotų. Todėl, sakau tau, nesikamuok dėl tų rūpesčių, sutik gelbėtis ir nesisielok, kaip sakei teisme, kad, išėjęs iš čia, nežinotum, ką su savim daryti: juk ir visur kitur, kur benuvyktum, būsi meilingai sutiktas. Jei

panorėtum keliauti į Tesaliją, tenai turiu bičiulių; jie tave labai gerbs ir saugos, ir nė vienas tesalietis tavęs nenuskaus.

5. Ir dar, Sokratai, man rodos, kad, galėdamas išsigelbėti, tu neteisingai sugalvojai save pražudyti: ketini pasielgti su savimi taip, kaip stengtųsi tavo priešai ir kaip jau yra įstengę, norėdami tave pražudyti. Be to, man rodos, tu ir sūnus savo išduodi; galėdamas išmaitinti juos ir išauklėti, esi pasiryžęs apleisti. Ir tu būsi kaltas, palikęs juos atsitiktinumui. O jiems, reikia manyti, atsitiks tai, kas paprastai atsitinka netekusiems tėvo našlaičiams. Arba visai nereikia gimdyti vaikų, arba, kartą pagimdęs, turi ir vargą su jais vargti, ugdyti juos ir mokyti. Tu, man rodos, pasirenki kas lengviausia. O reikėtų pasirinkti tai, ką rinktųsi doras ir drąsus vyras; ypač taip derėtų pasielgti tau, kurs, kaip sakai, visą savo gyvenimą rūpinaisi vien dorybe.

Man gėda ir dėl tavęs, ir dėl mūsų draugų; bijau, kad nepasirodytų, jog visa nelaimė atsitiko per mūsų menkystę: byla pateko į teismą, ir reikėjo prieš jį stoti, nors buvo galima to išvengti, ir pati bylos eiga ir jos galas lyg viso to dalyko pajuokimas. Gali pasirodyti, kad mes apleidome tave dėl mūsų menkystės ir bailumo; neišgelbėjome, nė tu pats neišsigelbėjai, nors ir buvo galima, jei mes būtume kam tikę. Tad žiūrėk, Sokratai, kad be tos nelaimės nebūtų dar gėdos tau ir mums. Pagalvok!

Tačiau ne laikas galvoti: reikia veikti. Lieka tik viena: viskas turi įvykti ateinančią naktį. Jei delsime, nebebus galima nieko padaryti. Taigi, Sokratai, paklausyk manęs ir nedaryk kitaip!

6. Sokratas. Tavo uolumas, mielas Kritonai, būtų didelės vertės, jei būtų teisingas; o jei ne, tai kuo didesnis, tuo ir įkyresnis. Todėl dabar turime apsvarstyti, ar man taip daryti, ar ne. Aš ne tik dabar, bet ir visuomet prisilaikiau vien tokios pažiūros, kuri, man begalvojant, pasirodo geriausia; o nuo pirma mano skelbtų pažiūrų negaliu dabar atsisakyti, ištiktas tokio likimo; ne, jos man atrodo tokios pačios, ir aš gerbiu ir prisilaikau šiandien to pat, ko ir vakar. Jei mes dabar neturime pasakyti nieko geresnio, tai žinok, kad aš su tavim niekaip nesutiksiu, nors šita minia mus baugintų, kaip kokius vaikus dar didesne daugybe baidyklių, mesdama į kalėjimą, grasindama mirtimi ir turto atėmimu. Tad kaip galėtume geriausiai ištirti šitą dalyką? Gal pradėtume nuo to žodžio, kurį pasakei dėl nuomonių: ar gerai buvo tavo pasakyta, ar ne, kad vienur reikia rūpintis žmonių nuomone, o kitur nereikia? Ar mūsų kalbos buvo teisingos tol, kol man nereikėjo mirti, o dabar ėmė ir paaiškėjo, kad tada kalbėjome nerimtai, tik taip sau, dėl gražaus pasakymo, kad viskas buvo tik žaismas ir burnos aušinimas? Aš labai noriu drauge su tavim, Kritonai, pažiūrėti, ar man, dabar tokioj būklėj esančiam, šis dalykas atrodo kitoniškiau, ar mano nusistatymas tebėra toks

pat, ir ar mes jo atsisakysime, ar laikysimės tik jo. Buvo, rodos, pasakyta žmonių, nusimanančių ką kalbą, kaip ir aš dabar pasakiau, kad vienas žmonių nuomones reikia vertinti, o kitas ne. Tai dėl dievų, Kritonai, ar tau nesirodo, jog tai išmintingai pasakyta? Tau gi, kiek žmogus gali numatyti, rytojaus dieną mirti nelemta, todėl pavojaus artumas neturėtų tau temdyti tiesos; tad pagalvok: ar tau neatrodo, kad gerai sakoma, jog ne visas žmonių nuomones reikia gerbti, bet vienas reikia gerbti, o kitų ne? Kaip manai, ar tai netiesa?

Kritonas. Tiesa.

Sokratas. Ir ar nereikia geras nuomones gerbti, o blogų ne?

Kritonas. Žinoma.

Sokratas. O rimtos nuomonės bene bus išmintingų žmonių, netikusios neišmintingų?

Kritonas. Kaipgi kitaip.

7. **Sokratas.** Na, gerai. O ką mes atsakytume į tokį klausimą: ar vyras, lavindamas[5] savo kūną, turi atsižvelgti į kiekvieno žmogaus pagyrimą, papeikimą ir apskritai nuomonę, ar tik privalo rūpintis vien gydytojo ir gimnastikos mokytojo nuomone?

Kritonas. Tik jo vieno.

Sokratas. Ir ar nereikia bijoti papeikimo ir džiaugtis pagyrimais jo vieno, o ne minios?

Kritonas. Tai aišku.

Sokratas. Tad reikia elgtis, lavinti kūną, valgyti ir gerti taip, kaip rodosi geriau jam vienam, vadovui, nusimanančiam apie tuos dalykus, o ne taip, kaip atrodo visiems kitiems?

Kritonas. Tiesa.

Sokratas. Gerai. Bet nepaklausęs vieno, paniekinęs jojo nuomonę ir pagyrimus, o nusilenkęs nieko neišmanančios minios šnekoms, ar toks neturės nuostolio?

Kritonas. Kaipgi ne.

Sokratas. O koks gi tas nuostolis? Kaip jis pakenks ir kaip palies neklaužadą?

Kritonas. Aišku, kad palies jo kūną, — juk jis kūną ir žudo.

Sokratas. Teisingai kalbi. Vadinasi, Kritonai, tai tinka ir visiems kitiems atvejams, kad nereikėtų minėti po vieną? Ir visame, kas teisinga ir neteisinga, kas gražu ir biauru, kas gera ir bloga,— apie tai mes dabar ir kalbame,— ar mums reikia sekti minios nuomone ir bijoti jos, ar vieno nusimanančio, kurio reikia ir gėdintis, ir bijoti daugiau, kaip visų kitų iš karto? Jei mes neseksim juo, pražudysim ir sužalosim tai, kas nuo teisybės darosi geresnis, o nuo neteisybės žūsta. Argi ne taip?

Kritonas. Ir aš taip manau, Sokratai.

8. **Sokratas.** Na, o jei mes, klausydami neišmanėlių nuomonės, sunaikintume tai, kas nuo sveikos tvarkos gerėja, o nuo liguistos genda, tad ar

verta, tam kai kam sugedus, begyventi mums? Juk tai yra žmogaus kūnas. Ar ne taip?

Kritonas. Taip.

Sokratas. Tad ar verta mums gyventi su netikusiu ir sugedusiu kūnu?

Kritonas. Nieku būdu.

Sokratas. Bet jei yra pagedus toji mūsų dalis, kuriai kenkia, kas neteisinga, o kas teisinga eina į naudą, ar beverta mums gyventi? O gal manome, kad toji mūsų dalis, kur yra neteisybės ir teisybės būstas, menkesnė už kūną?

Kritonas. Niekados!

Sokratas. Tai vertesnė?

Kritonas. Daug vertesnė.

Sokratas. Todėl, mano bičiuli, nereikia taip labai žiūrėti, ką sakys apie mus minia, bet ką sakys tasai, kuris išmano, kas teisinga ir kas neteisinga,— tik jis vienas ir pati teisybė. Taigi, iš pat pradžios nuėjai ne tuo keliu, manydamas, kad mums reikia rūpintis minios nuomone, kalbant apie tai, kas teisinga, gražu, gera ir kas tam priešinga. Beje, gal vienas kitas pasakys, kad ši minia gali atimti mums gyvybę.

Kritonas. Aišku, Sokratai, pasakys.

Sokratas. Tiesą kalbi. Bet, mano mielas, tas dėsnis, kurį dabar išnagrinėjome, rodos, visai panašus į pirmesnįjį. Ir štai dar pasižiūrėk: manome ar ne, kad ne gyvenimą iš viso, bet tik gerą gyvenimą reikia labiausiai vertinti.

Kritonas. Žinoma, manome.

Sokratas. O ta nuomonė, kad gėris, grožis ir teisybė yra tas pat, teisinga ar ne?

Kritonas. Teisinga.

9\. **Sokratas.** Taigi, remdamiesi tuo, apie ką sutarėme, turime ištirti, ar bus teisinga, jei mėginsiu iš čia išeiti, nors atėniečiai neleidžia, ar neteisinga; ir jei pasirodytų teisinga, tai mėginkime išeiti, o jei ne, tai liaukimės. O ką tu kalbi apie išlaidas, šlovę, vaikų auklėjimą, tai kad tik čia nebūtų, Kritonai, tų žmonių samprotavimai, kurie lengva širdimi smerkia mirti ir kurie vėl paskui gaivintų mirusius, jei, žinoma, valiotų; kitaip sakant, tos pačios daugumos samprotavimai. Bet mums, kadangi šitaip rodo sveikas protas, nereikia nieko kita žiūrėti, kaip vien to, apie ką dabar kalbėjome: ar teisingai pasielgsim, jei duosim pinigų ir dar dėkui pasakysim tiems, kurie apsiima mane iš čia išvesti, arba jei patys išeisim ar kitus išvesim,— ar gal, nuoširdžiai kalbant, nusižengsime teisingumui, visa tai darydami? Ir jeigu pasirodytų, kad taip daryti neteisinga, tai verčiau čia pasilikti ir nieko nedaryti, nors tektų ir mirti ar kaip kitaip nukentėti, negu pasielgti blogai.

Kritonas. Man rodos, kad kalbi tiesą, Sokratai, bet pažiūrėk, ką mums daryti.

Sokratas. Žiūrėkime, mano drauge, kartu, ir jei tu, man kalbant, turėsi ką prieš, sakyk, o aš tavęs paklausysiu; o jei nieko neturi, liaukis kartojęs man vis tą patį, kad man reikia iš čia išeiti,

nors atėniečiai to nenori. Man labai svarbu, kad tu pritartum mano elgesiui ir kad nieko nedaryčiau prieš tavo valią. Žvilgterėk į mūsų svarstymo pradžią, ar visa pakankamai įrodyta, ir pamėgink kuo tiesiau atsakyti į mano klausimus.

Kritonas. Mėginsiu.

10. Sokratas. Ar sakome, kad jokiu būdu nedera savo noru neteisingai elgtis; o gal vienur dera, kitur — ne? Ar gal niekuomet nebus gera ir gražu neteisingai elgtis, kaip ir pirmiau ne sykį abu su tuo sutikdavom? Juk ir dabar apie tai kalbėjome. O gal visi ankstyvesnieji susitarimai per tas kelias dienas jau išgaravo? Ir mes, Kritonai, jau nebejauni vyrai, taip ilgai vienas su kitu, sakytum, rimtas kalbas kalbame, o nepastebėjome, kad niekuo nesiskiriame nuo vaikų? Bene bus greičiausiai taip, kaip tada buvo mūsų kalbėta, kad neteisingai elgtis visuomet yra negražu ir bloga tam, kurs taip elgiasi, nesvarbu, pritaria minia, ar ne, daugiau ar mažiau nukentėsim kaip dabar. Patvirtinsim tai ar ne?

Kritonas. Patvirtinsim.

Sokratas. Taigi niekuomet nereikia neteisingai elgtis?

Kritonas. Žinoma.

Sokratas. Todėl ir atsimokėti neteisybe už neteisybę, kaip mano minia, negalima, nes iš viso nevalia elgtis neteisingai.

Kritonas. Aišku, kad nereikia.

Sokratas. Tai kaipgi, Kritonai? Ar daryti bloga reikia, ar ne?

Kritonas. Niekuomet nereikia, Sokratai.

Sokratas. Kaipgi? Jei kas patiria pikta, piktu ir atsilygina, ar tai teisinga, kaip sako minia, ar neteisinga?

Kritonas. Visiškai neteisinga.

Sokratas. Juk žmonėms daryti pikta yra tas pat, kaip neteisingai elgtis?

Kritonas. Sakai teisybę.

Sokratas. Todėl nereikia nei piktuoju atsiteisti, nei pikta daryti nė vienam žmogui, nors ir kažin ką tektų iš jų patirti. Žiūrėk, Kritonai, kad, sutikdamas su tuo, nesutiktum prieš savo nuomonę, nes žinau, kad tik nedaugelis taip mano ir manys. Kai vienas mąsto taip, o kitas ne, tai santarvės tarp jų nėra; tad jie neišvengiamai kits kitą niekina už skirtingą nuomonę. Todėl ir tu pagalvok gerai, ar dedies su manim, ar sutinki su mano pažiūra ir ar galima pradėti tartis, kad niekada nedera nei neteisingai elgtis, nei už neteisybę atsilyginti neteisybe, nei už piktą atsimokėti piktu. O gal atsisakai ir nebepritari tam dėsniui? Mano nuomonė kaip nuo seno buvo tokia, taip ir dabar tebėra. Jei tau kaip kitaip atrodo, pasakyk ir paaiškink man. Bet jei tebesilaikai ankstyvesnės nuomonės, tai klausyk toliau.

Kritonas. Žinoma, tebesilaikau, ir man visa atrodo taip, kaip ir tau. Na, kalbėk toliau.

Sokratas. Taigi, pasakysiu, kas iš to išeina, arba, teisingiau, paklausiu. Jei pripažinai ką nors

esant teisinga, ar privalai to laikytis, ar galėtum ir nesilaikyti?

Kritonas. Privalau.

11. Sokratas. Dabar žiūrėk: išeidami iš čia be šalies sutikimo, ar mes skriaudžiame ką nors, ir ypač tą, kurio visai nereikėtų skriausti, ar neskriaudžiame? Ir ar laikomės to, dėl ko buvom sutarę, kad tai teisinga, ar nesilaikome?

Kritonas. Negaliu, Sokratai, atsakyti į tavo klausimą, kadangi jo nesuprantu.

Sokratas. Tada galvok šitaip: jei mums besirengiant iš čia pabėgti,— ar kaip kitaip šitokį žygį pavadintum,— ateitų įstatymai ir pati valstybė ir, pastoję kelią, paklaustų: „Pasakyk mums, Sokratai, ką manai daryti? Ar tik neketini tuo savo žygiu, kurio imies, sunaikinti mus, įstatymus ir visą šalį, kiek tai tavo galioje? Ar manai, kad gali išlikti sveika ir išvengti pražūties valstybė, kurioje teismo sprendimai neturi jokios galios, kadangi bet kas gali jų nepaisyti ir panaikinti?" Ką mes pasakysime, Kritonai, į tokius ir tolygius žodžius? O juk daug kas — ne vien oratorius — galėtų daug pasakyti, girdamas mūsų niekais paverstą įstatymą, kurs liepia, kad įsiteisėjęs sprendimas turėtų galios. Ar pasakysime jiems, kad valstybė netauriai su mumis pasielgė ir neteisingai išsprendė bylą? Ar taip atsakysime?

Kritonas. Žinoma taip, Sokratai.

12. Sokratas. O kas tada, jeigu įstatymai pasakytų: „Sokratai, ar tikrai mes su tavim ir apie tai susitarėme, ar tik apie tai, kad reikia vykdyti visus valstybės teismo padarytus sprendimus?" Ir jei tada stebėtumės ta jų kalba, tai gal pasakytų šitaip: „Sokratai, nesistebėk tais žodžiais, o atsakinėk, nes ir tu pats esi įpratęs kalbėdamas klausinėti ir atsakinėti. Todėl atsakyk, ką gali prikišti mums ir valstybei, kad nori mus sunaikinti? Pirmiausia, ar ne mes davėm tau gyvatą, ar ne mūsų dėka tavo tėvas vedė motiną, tave pagimdė? Pasakyk, ar tuos mūsų įstatymus, kurie tvarko vedybas, turi už ką peikti? ar jie netikę?"—„Ne, aš jų nepeiksiu", atsakyčiau. „Na, o tie, kurie saugo kūdikio auklėjimą ir mokymą, taip pat ir tavąjį? Ar negerai, kad tie mūsų įstatymai, kurie šitai tvarko, liepė tavo tėvui lavinti tave muzikoje ir gimnastikoje?" — „Žinoma, gerai", atsakyčiau. „Gerai. O kadangi esi pagimdytas, išauklėtas, išmokytas, tad ar galėtum pasakyti, pirmučiausia, jog nebuvai mūsų padaras, mūsų belaisvis tu pats ir tavo protėviai? Ir jeigu taip, nejaugi tu manai, kad mes ir tu prieš teisę esame lygūs? Ir jei mes ketinam ką daryti tau, tai, tavo nuomone, valia ir tau daryti lygiomis tą pat ir mums? Ir su tėvu, ir vyresniuoju, jei tau teko tokį turėti, tu neturėjai lygios teisės, kad, nuo jų nukentęs, būtum galėjęs atsilyginti tuo pat: juk nevalia tau buvo, piktą žodį girdint, piktai ir atsikirsti, mušamam smūgiu atsimokėti, nei kitų tokių dalykų. Tuo tarpu su įstatymais, su tėvyne tau būtų galima lygintis!

Jei mes panorėtume tave nužudyti, manydami, jog taip reikalauja teisybė, tai ir tu mėginsi, kiek galėsi, atsiteisdamas sunaikinti ir mus, įstatymus, ir tėvynę? Ir taip darydamas sakytum, kad elgiesi teisingai? Tu, kuriam iš tiesų rūpi dorybė? Ar, toks išmintingas būdamas, nežinai, jog tėvynė garbingesnė, tyresnė ir šventesnė ir už motiną, ir tėvą, ir už visus protėvius, jog dievai ir protingi žmonės ją daugiau ir gerbia? Kad tėvynei, nors rūstaujančiai, reikia daugiau kaip tėvui lenktis, nusileisti, būti meiliam, ją reikia arba perkalbėti, arba daryti visa, ką įsako, ir kentėti be apmaudo, jei kuo nubaudžia — ir smūgius, ir grandines, ir jei į karą siųstų, kur tave sužeis arba žūsi. Visa tai reikia daryti, nes taip reikalauja teisė. Neturi trauktis, nei bėgti, nei pamesti savo vietos. Ir kare, ir teisme, ir visur turi daryti tai, ką įsako valstybė ir tėvynė, na, arba įtikinti, kaip būtų teisingiau. O smurtu priešintis nedera nei motinai, nei tėvui, nei tuo labiau tėvynei." Ką mes, Kritonai, pasakysime į tai? Ar įstatymai sako tiesą, ar ne?

Kritonas. Man rodos, kad tiesą.

13. Sokratas. „Tad pasižiūrėk, Sokratai, — gal toliau kalbėtų įstatymai,— ar mes tiesą sakome, jog dabar sumanytu žygiu nori pasielgti su mumis neteisingai? Tave pagimdę, išmaitinę ir išauklėję, leidę naudotis tau ir visiems kitiems piliečiams visomis gėrybėmis, vis dėlto skelbiame, jog kiekvienas atėnietis, gavęs pilietybės teisę ir pažinęs mūsų krašto viešąjį gyvenimą,— gali, jeigu

nepatiktume, keliauti, savo mantą pasiėmęs, kur tik panorės. Ir nė vienas iš mūsų, įstatymų, nekliudome ir nedraudžiame tam, kas norite išeiti į koloniją, jei nemieli mes ir valstybė, kas nori apsigyventi svetur, pasiėmęs savo turtą, teeinie, kur jam patinka. O kas iš jūsų lieka čia, matydamas, kaip sprendžiame teisme bylas ir aplamai tvarkome valstybę, tą laikome mums pasižadėjusiu daryti visa, ką tik liepiame. Ir jei toks neklauso, sakome jį trejopai nusižengus, nes priešginiauja mums kaip savo gimdytojams, kaip savo auklėtojams, ir kad, sutikęs būti paklusnus, neklauso ir neįspėja mūsų, jei ką netauriai darome. Mes siūlome, o ne šiurkščiai reikalaujame, kiekvienam piliečiui daryti tai, ką įsakome, ir leidžiame jam rinktis viena iš dviejų — arba įtikinti mus, arba daryti ką liepiam, bet jis nedaro nei vieno, nei antro.

14. Taigi sakome, Sokratai, kad tuo kaltinsime ir tave, jei padarysi, ką sumanęs, ir tavo nusikaltimas bus ne mažesnis kaip kitų atėniečių, bet didesnis."

O jeigu paklausčiau: „Kodėl taip", jie gal visai teisingai prikištų man, kad aš iš visų atėniečių daugiausia surištas minėtos sutarties. Įstatymai tada pasakytų: „Sokratai, turime gerų įrodymų, jog mes ir valstybė tau patikome. Juk tu nebūtum gyvenęs šitam mieste mieliau už visus kitus atėniečius, jei jis nebūtų tau labai patikęs; net į jokią šventę nebuvai nė sykio iškeliavęs iš mūsų

miesto, gal tik vieną kartą į Istmą, nei į svetimą kraštą, nebent karo žygiui, nei šiaip keliavęs nesi kaip kiti piliečiai; neėmė tavęs noras pažinti svetimas šalis ir svetimus įstatymus, užteko tau mūsų ir mūsų krašto. Taigi, mus ypatingai pamilęs, sutikai būti mūsų valdomas; tu ir vaikus čia pagimdei, kadangi mūsų miestas tau patiko. Pagaliau dar teisme tu galėjai pareikalauti ištrėmimo, ir ką dabar ketini prieš savo krašto valią, tuomet galėjai padaryti jam pritariant. Tada tu didžiuodamasis gyreis, kad be baimės sutiktum mirti, jei reikėtų, ir pats sakeisi pasirinksiąs mirtį vieton ištrėmimo. Dabar nebesigėdi nei anų žodžių, nei bepaisai mūsų, įstatymų, norėdamas mus nieku paversti; elgiesi taip, kaip pasielgtų niekingiausias vergas: sumanei bėgti nuo pareigų ir susitarimo gyventi mūsų valdomas. Tad pirmiausia atsakyk mums, ar mes ne tiesą sakome, tvirtindami, kad gyventi mūsų valdomas sutikai ne tik žodžiais, bet iš tiesų?" Ką mes, Kritonai, atsakysime į tai? Sutiksime su jais?

Kritonas. Kaip nesutiksi, Sokratai.

Sokratas. „Taigi, — toliau sakytų įstatymai, — kaip kitaip pavadinti tavo ryžtą, jei ne noru laužyti tavo ir mūsų sandorą, kurią sudarei geru noru, mūsų neapgautas, nespiriamas paskubomis sutikti, nes per septyniasdešimt metų galėjai išeiti kitur, jei mes tau netikome ar sutartis rodėsi neteisinga. Tuo tarpu nesirinkai nei Lakedemono, nei Kretos, nors ir nuolat giri tuos kraštus, kad puikiai esą tvarkomi, nei jokios kitos graikų ar

barbarų šalies; dar mažiau tesijudindavai iš mūsų krašto, negu šlubiai, neregiai ir kiti paliegėliai. Tad aišku, kad tau labiau kaip kitiems atėniečiams patiko šita valstybė ir mes, jos įstatymai. Juk kam galėtų tikti valstybė be įstatymų! O tu dabar nebenori laikytis to, kas susitarta? Jei, Sokratai, būsi mums paklusnus, tai ir žmonių nejuokinsi bėgimu iš savo miesto.

15. Tik pagalvok: sulaužęs tą sutartį ir padaręs tokią klaidą, ką gera nuveiksi sau pačiam ir savo bičiuliams? Juk beveik aišku, kad tavo draugams grės pavojus būti ištremtiems, netekti gimtojo miesto ar prarasti savo turtą, bent jau tai neabejotina. O svarbiausia, kad tu pats, Sokratai, jei nuvyksi į kokį kaimyninį miestą, į Tebus ar į Megarą,— abu turi gerus įstatymus,— būsi priešas jų valstybės tvarkai, nes kas rūpinasi savo valstybe, žiūrės į tave skersai, įtardami tave įstatymų griovėju, tu tik sustiprinsi gerą nuomonę apie mūsų teisėjus, kad jie teisingai išsprendę tavo bylą: kas įstatymus verčia niekais, tas, matyt, gali ištvirkinti jaunuomenę ir neišmanančius žmones. Tad gal vengsi tų kraštų, kurių įstatymai geri ir kurių žmonės tvarkingi? Jei taip, tai ar beverta bus tau gyventi? Gal bendrausi su jais ir nesigėdysi kalbėti? Bet apie ką kalbėti, Sokratai? Apie tai, ką ir čia kalbėdavai, kad dorybė ir tiesa, teisėtumas ir įstatymai žmogui brangesni už viską? Ir negi manai, kad toks gyvenimas būtų vertas Sokrato? O juk reikia apie tai pagalvoti.

Bet, sakykime, iš tų kraštų tų išeisi, nuvyksi į Tesaliją, pas Kritono draugus. Tenai didžiausia netvarka ir ištvirkimas; ten žmonės iš tiesų mielai klausysis tave pasakojant, kaip juokingai pabėgai iš kalėjimo, apsisiautęs kažin kokiu rūbu ar apsimovęs kokį kailį ar dar ką nors, kaip paprastai daro bėgliai, ir permainęs savo išvaizdą. Bet ar niekas nepasakys, kad, senas būdamas, kuriam, kaip matyti, maža beliko laiko gyventi, tu nesidrovėjai taip godžiai gyvenimo kabintis ir paminti svarbiausius įstatymus? Gal ir nepasakys, jei, žinoma, ko nors neužkliudysi, bet antraip, Sokratai, tau teks išgirsti daug tokių dalykų, ko visai nenusipelnei. Gyvensi kaip tarnas, visiems pataikaudamas, ir Tesalijoje būsi tarsi pietų pakviestas, vien valgysi ir gersi. Kur tada liks kalbos apie teisingumą ir kitas dorybes? Bet tu, sakai, nori gyventi dėl vaikų, kad galėtum juos išauklėti ir išmokyti? Ką gi? Nusivedęs į Tesaliją, juos išauginsi ir išmaitinsi, ir už tai padarysi svetimšaliais? Ar, jei tu liksi gyvas ir jų nepaimsi, juos, ir tau nesant, čia geriau išauklės bei išmokys, kadangi tavo artimieji jais pasirūpins? Vadinasi, tau išvykus į Tesaliją, jie rūpinsis, o išvykus į Hadą nebesirūpins? Reikia manyti, kad pasirūpins ir tada, jei ko nors verti tie, kas sakosi esą tavo draugai.

16. Ne, Sokratai, paklusk mums, tavo auklėtojams, ir nevertink daugiau už teisybę nei vaikų, nei savo gyvybės, nei nieko kito, kad, nuėjęs į Hadą, tuo galėtum pasiteisinti tenykščiams valdo-

vams. Juk nei šičia, taip darant, neišeis į gera nei tau, nei taviesiems, nei tau nukeliavus ten bus geriau, neteisinga bus ir nederės su dievų valia. Jeigu dabar atsiskirsi su gyvenimu, tai skirsiesi nuskriaustas ne mūsų, įstatymų, bet žmonių. O jei iš čia pabėgsi, begėdiškai atsilyginęs neteisybe už neteisybę ir piktu už pikta, sulaužęs sutartį ir mums duotus pasižadėjimus, pagaliau, nuskriaudęs tuos, kurie mažiausia nusipelnė — save patį, savo artimuosius, savo tėvynę ir mus, įstatymus,— tai mes, kol tu gyvas, pyksime čia ant tavęs, o tenai mūsų broliai — Hado įstatymai nemeiliai priims tave, žinodami, kad norėjai paversti mus niekais, kiek tai parėjo nuo tavęs. Tad žiūrėk, kad Kritonas neįkalbėtų tau daryti tai, ką jis pataria, bet verčiau klausyk mūsų."

Patikėk man, mielas bičiuli, Kritonai, kad aš visa tai girdėte girdžiu, kaip ir koribantams atrodo, kad girdi birbynių balsą: aidi mano ausyse vien šitie žodžiai ir neleidžia girdėti nieko kita. Tad žinok: jei prieštarausi tam, kuo esu įsitikinęs, veltui kalbėsi. Jei tačiau tikiesi ko pasiekti, kalbėk.

Kritonas. Nebeturiu, Sokratai, ką pasakyti.

Sokratas. Tad baikime, Kritonai, ir darykime manaip, kadangi tuo keliu veda dievas.

FEDONAS

ECHEKRATAS. FEDONAS

1. — Ar pats, Fedonai, buvai su Sokratu tą dieną, kai jis išgėrė kalėjime nuodų, ar iš ko kito girdėjai?

Fedonas. Pats, Echekratai.

Echekratas. Tad apie ką jis kalbėjo prieš mirtį. Kaip jis mirė? Labai norėčiau išgirsti. Juk dabar niekas iš fliuntiečių[1] nevyksta į Atėnus, o iš Atėnų irgi seniai jau nebuvo svečio, kurs galėtų mums apie visa tai tiksliai papasakoti. Mes težinome, kad Sokratas išgėrė nuodų ir mirė; daugiau niekas negalėjo pasakyti.

Fedonas. Vadinas, ir apie teismą nieko nežinote, kaip ir kas?

Echekratas. Ne, apie tai mums jau pasakojo. Ir, žinoma, stebėjomės, kad teismo nuosprendis buvo jau seniai paskelbtas, o Sokratas, matyt, mirė daug vėliau[2]. Kas gi tai buvo, Fedonai?

Fedonas. Pasitaikė, Echekratai, viena netikėta aplinkybė: nuosprendžio išvakarėse atėniečiai vainikavo[3] laivą, kasmet siunčiamą į Delo salą.

Echekratas. O koks tas laivas?

Fedonas. Tai tas pats laivas, kaip sako atėniečiai, kuriuo Tesėjas kitados nusivežė į Kretą septynis jaunikaičius su septyniomis merginomis. Jis išgelbėjo juos ir pats išsigelbėjo. Taigi tada, kaip pasakoja, atėniečiai pasižadėjo Apolonui[4], jei Tesėjas su jaunuoliais išsigelbės, kasmet siųsti į Delą šventą pasiuntinybę, kurią jie nuo tol kasmet siųsdavo, ir būtinai siunčia iki šios dienos. Tad pradėjus ruošti tą pasiuntinybę, įstatymas liepia miestą saugoti nesuteptą, ir nė viena mirties bausmė negali būti įvykdyta, kol laivas nuplauks į Delą ir grįš atgal. Tai kartais užtrunka gana ilgai, jei keliautojus užklumpa priešingi vėjai. Šventosios pasiuntinybės pradžia laikoma ta valanda, kai Apolono žynys apvainikuoja laivo galą. Šitaip ir atsitiko iš vakaro prieš nuosprendį. Dėl to Sokratui teko taip ilgai kalėti nuo teismo iki mirties.

2. **Echekratas.** Ką gi žinai, Fedonai, apie pačią mirtį? Ką jis kalbėjo, kaip elgėsi? Kas iš artimųjų buvo prie jo? Ar gal valdžia[5] nieko neleido, ir jis mirė vienišas?

Fedonas. Visai ne. Buvo draugų, ir net gana daug.

Echekratas. Pasistenk papasakoti kuo tiksliau, jei neturi dabar kokio skubaus darbo.

Fedonas. Ne, aš visai laisvas ir mėginsiu jums papasakoti. Juk prisiminti Sokratą — ar pačiam apie jį pasakojant, ar iš kito girdint,— man visada didelis džiaugsmas.

Echekratas. Ir mes, Fedonai, kurie ketiname klausytis, ne kitaip nusiteikę. Tad pasistenk, kiek galėdamas, visa išdėstyti kuo smulkiausiai.

Fedonas. Taigi, būdamas pas jį, jaučiausi labai neįprastai. Aš buvau paskutinės jo valandos liudininkas, bet gailesčio jam neturėjau: jis man atrodė laimingas, Echekratai, aš mačiau laimingo žmogaus elgesį ir klausiausi laimingo kalbų: taip drąsiai ir kilniai jis mirė. Man rodėsi, kad, eidamas į Hadą, jis eina tenai ne be dievo valios, bet kad ir ten nuėjęs bus laimingas, kaip niekuomet niekas kitas. Todėl ir nejaučiau didelio gailesčio,— kaip buvau tikėjęsis,— bet filosofiškame pašnekesy (tokios ir buvo mūsų kalbos) neradau ir buvusiojo malonumo. Tas jausmas buvo niekad ligi šiol nepatirtas, keistas pasitenkinimas ir liūdesys, atsiminus, kad Sokratas tuojau turės mirti. Ir visi ten susirinkę buvome beveik taip pat nusiteikę — čia juokėmės, čia verkėme, ypač vienas iš mūsų — Apolodoras. Tu, be abejo, pažįsti tą žmogų ir žinai jo būdą.

Echekratas. Kur nežinosi.

Fedonas. Jis visai nebesivaldė, bet susijaudinęs buvau ir aš pats, ir visi kiti.

Echekratas. O kas ten buvo dar, Fedonai?

Fedonas. Iš vietinių tas pats Apolodoras, Kritobulas su savo tėvu, taip pat Hermogenas, Epige-

nas, Eschinas, Antistenas. Buvo pajanietis Ktesipas, Meneksenas ir dar kai kas iš atėniečių; Platonas, man rodos, sirgo.[6]

Echekratas. Iš svetimšalių ar buvo kas nors?

Fedonas. Taip, tebietis Simijas, Kebetas ir Fedonidas; o iš Megaros — Eukleidas ir Terpsionas.[7]

Echekratas. O Aristipas ir Kleombrotas?[8]

Fedonas. Ne. Jie, sako, buvę tada Eginoje.[9]

Echekratas. Ir daugiau nieko?

Fedonas. Man rodos, kad tai visi.

Echekratas. O kaip toliau? Ką gi, sakai, jūs kalbėjote?

3. Fedonas. Pamėginsiu viską atpasakoti tau nuo pat pradžios. Kiekvieną dieną jau ir prieš tai mes lankydavome Sokratą, ir aš, ir kiti, susirinkdami kas rytą prie teismo, kur buvo svarstę jo bylą, nes jis buvo netoli kalėjimo. Taigi kalbėdamiesi laukdavom, kol atidarys kalėjimą, o atidarydavo nelabai anksti. Kai atidarydavo, sueidavom pas Sokratą ir dažniausiai praleisdavom su juo visą dieną. Tą rytą susirinkome anksčiau kaip visada, nes iš vakaro, išėję iš kalėjimo, sužinojome, kad laivas iš Delo jau parplaukė; todėl susitarėme kuo anksčiausiai susirinkti į priprastą vietą. Susirinkome. Išėjo vartininkas, kurs mus paprastai įleisdavo, ir sakė palaukti ir neiti, kol pats pašauksiąs.

— Vienuolika[10], — tarė jis, — nuima Sokratui grandines ir praneša jam, kad šiandien turės mirti.

Kiek užtrukęs, grįžo ir pakvietė mus įeiti. Įėję radome Sokratą tik ką paleistą iš pančių, o Ksantipę[11] — pažįsti ją — sėdinčią šalia su sūneliu ant rankų. Pamačiusi mus, Ksantipė ėmė aimanuoti ir kalbėti, ką paprastai moterys kalba nelaimėje:

— Paskutinį kartą, Sokratai, kalbės dabar su tavim bičiuliai ir tu su jais.

O Sokratas, pažvelgęs į Kritoną, tarė:

— Kritonai, tegul kas nuveda ją namo.

Tuojau keletas Kritono žmonių[12] nuvedė ją klykiančią ir besidraskančią. Sokratas, atsisėdęs guolyje, parietė koją ir ėmė kasyti. Besikasydamas kalbėjo:

— Koks keistas dalykas, bičiuliai, tai, ką žmonės vadina malonumu; ir kaip stebėtinai jis susietas su tuo, kas laikoma jo priešingybe — su nemalonumu: abu tie žmoguje negyvena kartu, bet jei kas vaikosi vieno ir sučiumpa, norom nenorom pasigauna ir antrą, nes juodu tarsi suaugę viršūnėmis. Ir aš manau,— kalbėjo jis toliau,— jeigu tai būtų pastebėjęs Ezopas, būtų sukūręs pasakėčią, kad dievas, norėdamas sutaikinti šias priešingybes ir negalėdamas, ėmė ir surišo jų viršūnes į vieną. Todėl kam pasitaiko viena, iš paskos ateina ir antra. Taip, berods, ir man: nuo grandinių koją skaudėjo, o dabar darosi malonu.

4. Kebetas jį pertraukė:

— Dėl Dzeuso, Sokratai, gerai padarei, priminęs man šitą dalyką. Juk jau pirma kai kas klausinėjo mane, o Euenas[13] ir visai neseniai, apie

eilėraščius, kuriuos sukūrei, sueiliavęs Ezopo pasakėčias, ir apie himną Apolonui[14]: kodėl, pirma niekados nieko nekūręs, kai tik čia pakliuvai, dabar pradėjai? Jei tau ne vis tiek, ką atsakysiu Euenui, kai jis vėl mane paklaus,— o aš gerai žinau, kad paklaus,— pasakyk, ką reikia atsakyti.

— Ką gi, Kebetai,— tarė Sokratas,— pasakyk jam visą teisybę: sukūriau visa tai, nei su juo pačiu nenorėdamas varžytis, nei su jo menu — žinojau, kad tai būtų nelengva. Kūriau, norėdamas atspėti, ką reiškia kai kurie mano sapnai, ir atlikdamas savo pareigą, jei iš tikrųjų jie dažnai kviesdavo mane imtis šitos poezijos. Papasakosiu tau apie juos. Per visą savo gyvenimą daug kartų sapnavau sapną, tiesa, ne visada tokį patį, bet žodžius girdėdavau tuos pačius: „Sokratai, atsidėk Mūzoms ir darbuokis jų menui." Maniau, kad jis pataria ir skatina mane imtis to, ką ir pirma dirbau. Kaip bėgikus ragina žiūrovai, taip ir aš maniau, kad sapnas ragina mane veikti tai, ką jau veikiau, būtent, tarnauti Mūzoms, aukščiausiajam menui — filosofijai, kuria ir rūpindavaus. Bet dabar, po teismo, kai dievo šventė sutrukdė man mirti, nutariau, kad reikia,— jei iš tikrųjų tas dažnas sapnas kvietė rūpintis paprastesniu menu,— nesipriešinti jam, bet jo paklausyti, nes drąsiau bus pasitraukti iš šio pasaulio, pirma apsivalius poetine kūryba, kaip pataria sapnas. Tad pirmiausia sukūriau himną pagerbti tam dievui, kuriam neseniai buvo aukojama. Pagerbęs dievą, pamaniau, kad poetas, jei jis nori būti tikru poe-

tu, turi kurti ne paprastus eilėraščius, bet pasakėčias; tačiau, pats neturėdamas vaizduotės dovanos, ėmiau eiliuoti man žinomas Ezopo pasakėčias, ir, būtent tas, kurias pirmąsias atsiminiau.

5. Tu, Kebetai, taip ir pasakyk Euenui; be to, pasveikink jį ir palinkėk, jei jis sveikai galvoja, sekti manim. O aš, tur būt, išeinu iš jūsų tarpo šiandien, nes taip įsako atėniečiai.

Tada Simijas paklausė:

— Kaip, Sokratai, suprasti tai, ką patari Euenui? Aš dažnai susitikdavau su juo ir iš to, ką apie jį žinau, galiu drąsiai pasakyti, kad jis gera valia nepaseks tavo patarimu.

— Kaip? — paklausė Sokratas,— argi Euenas ne filosofas?

— Man rodos, filosofas,— atsakė Simijas.

— Tada ir Euenas, ir kiekvienas kitas, kas pripažįsta filosofijos reikalavimus ir mato jos nuopelnus, panorės sekti mano patarimu. Pats jis gal nenusižudys: tai laikoma neleistina.

Sakydamas šiuos žodžius, Sokratas nuleido kojas nuo guolio ant aslos ir taip išsėdėjo iki pokalbio pabaigos.

Tuo tarpu Kebetas paklausė:

— Kaip tat sakai, Sokratai,— nusižudyti neleistina, o juk filosofas sutinka sekti mirštantį?

— Ką gi, Kebetai, ar nesate girdėję — tu ir Simijas — apie tokius dalykus iš Filolajo[15], kai buvote jo mokiniai?

— Ne. Bent nieko aiškaus, Sokratai.

— O ir aš kalbu apie tai tik nugirdęs. Bet ką girdėjau, nepavydėdamas jums papasakosiu. Juk žmogui, besirengiančiam keltis tenai, labiausiai, gal būt, tinka svarstyti ir kalbėti apie aną kelionę, kokią ją mes vaizduojamės. Ką gi kita galima būtų veikti per tą laiką, iki saulė nusileis.

6. — Tad kodėl, Sokratai, sakoma, kad žudytis negalima? Tiesą sakant, tai, apie ką dabar klausei, jau girdėjau ir iš Filolajo, kai jis pas mus gyveno, ir iš kitų, kad taip daryti negalima; bet nieko aiškaus niekados iš nieko nesu girdėjęs.

— O tu nenusimink,— tarė Sokratas,— gal būt, dar išgirsi. Tikriausiai, tau atrodys keista, kad iš visų kitų teigimų vien tik šitas yra nekintamas, ir kad šiuo atveju žmogui niekuomet neatsitinka taip, kaip jam atsitinka kituose dalykuose, būtent, kad tam tikrais atvejais kai kuriems žmonėms geriau mirti, negu gyventi. O kam geriau mirti, tai, gali būti, tau pasirodys keista, kad tokiems žmonėms nedera sau šito gerumo padaryti, bet jiems reikia laukti kokio kito geradario?

Nusišypsojęs Kebetas savo tarme[16] prabilo:

— Dzeusas žino, tai tiesa.

— Tokia mintis, žinoma, gali pasirodyti nesąmone,—pasakė Sokratas.—Bet, man rodos, prasmės ji turi. Slaptasis mokslas sako[17], kad mes, žmonės, gyvename lyg saugomi, ir negalima savo valia tos sargybos kratytis ar nuo jos bėgti,— tai, man atrodo, didingas ir gilus mokymas. Ir, mano nuomone, dar štai kas gerai pasakyta, Kebetai:

dievai rūpinasi mumis, ir mes, žmonės, esame dalis jų nuosavybės. Ar sutinki?

— Taip, sutinku.

— Taigi,— kalbėjo toliau Sokratas,— jei kuris iš tavo vergų nusižudytų, tavęs neatsiklausęs, ar nori jo mirties, juk tu pyktum ir, jei galėtum, nubaustum jį.

— Žinoma,— atsakė Kebetas.

— Tad gal ne be pagrindo bus išvada, kad atimti sau gyvybę galima tik tada, kai dievas pasiųs kokį neišvengiamą likimą, kaip kad dabar man.

7. — Taip tai taip,— tarė Kebetas,— bet ką tu neseniai sakei, kad filosofai lengvai ir noriai sutiktų mirti, atrodo man keista, Sokratai, jeigu, kaip dabar pripažinome tiesa, kad dievas rūpinasi mumis ir kad mes esame jo nuosavybė. Juk neprotinga manyti, kad patys išmintingieji žmonės nejaustų nepasitenkinimo, pasitraukdami iš tokios tarnystės, kurioje jiems vadovauja geriausi iš esančių valdovų — dievai. Tokie žmonės nemano, kad, tapę laisvi, patys įstengs geriau savimi pasirūpinti. Be abejonės, tik neišmintingas galėtų manyti, kad reikia bėgti nuo savo šeimininko. Neįstengdamas suprasti, kad nėra ko bėgti nuo gero, kad verčiau su juo pasilikti, toks žmogus negalvodamas tikriausiai pabėgs. Bet turįs proto visada stengsis pasilikti su tuo, kas geriau. Tad, Sokratai, man rodosi esant teisinga tai, kas

priešinga tavo žodžiams: protingas turi mirti liūdėdamas, o kvailys — džiaugdamasis.

Tai išklausęs, Sokratas, bent man taip atrodė, buvo patenkintas Kebeto išvedžiojimais ir, peržvelgęs mus, pasakė:

— Kebetas viskam ieško pagrindo ir ne iš karto sutinka su tuo, kas ką pasako.

— Betgi, Sokratai,— prabilo Simijas,— ir man rodosi, kad Kebetas vis dėlto kalba gerai. Ko, galiausiai, siektų tikrai protingi žmonės, bėgdami nuo valdovų, geresnių, negu jie patys, ir be gailesčio su jais skirdamiesi? Ir man rodos, kad Kebeto kalba nukreipta prieš tave, nes tu taip lengvai pameti ir mus, ir dievus — geruosius valdovus, kokiais ir pats juos pripažįsti.

— Teisingai,— tarė Sokratas.— Manau, sakote taip, norėdami priversti mane teisintis, kaip teisme.

— Be abejo,— pritarė Simijas.

8. — Nagi, — tarė Sokratas, — pabandysiu gintis nuo jūsų įtikinamiau, negu nuo teisėjų. Iš tiesų, Simijau ir Kebetai, jei nemanyčiau eisiąs pas kitus dievus, išmintingus ir gerus, ir pas mirusius žmones, geresnius už čionykščius žemėje, būčiau neteisingas, neliūdėdamas prieš mirtį. Bet dabar, gerai žinokite, tikiuosi nueiti pas gerus žmones, nors griežtai to netvirtinu. O kad keliausiu pas dievus, tikrai gerus valdovus,— šitai, būkite tikri, tvirtinu drąsiai ir neabejodamas. Štai kodėl nerandu priežasties būti nepatenkintas; priešingai,

tikrai tikiu, kad mirusiems skirta kažkokia ateitis ir, kaip sako senoviniai padavimai, nepalyginti geresnė geriems, negu blogiems.

— Kaipgi, Sokratai,— paklausė Simijas,— nejaugi nori palikti mus ir nusinešti su savimi šias gražias mintis, ar gal pasidalinsi su mumis? Bent man atrodo, kad ir mes turim teisę gauti savo dalį. Kartu tai bus ir tavo apsigynimas, jei įtikinsi mus tuo, ką kalbi.

— Pasistengsiu,— atsakė Sokratas.— Bet pirma paklausykim, ką seniai jau, kaip man rodos, nori pasakyti Kritonas.

— Tik tai, Sokratai,— atsiliepė Kritonas,— ką man jau seniai kartoja anas žmogus, kuris turės tau atnešti nuodų: reikia pasakyti tau, kad kuo mažiausia kalbėtum. Jis sako, kad kurie daugiau kalba, įsikarščiuoja, ir juos mažiau nuodai veikia. Kas to nepaiso, turi gerti nuodus du ir net tris kartus.

— Tegu nesirūpina,— tarė Sokratas,— tik teparuošia savo gėralo dviem ir, jei bus reikalo, trim sykiams.

— Aš kaip ir nujaučiau tavo atsakymą,— tare Kritonas,— bet jis man jau seniai įkyrėjęs.

— Nepaisyk jo,— pasakė Sokratas.— Dabar noriu jums, mano teisėjams, paaiškinti, kodėl man atrodo paprasta, kad žmogus rimtas, iš tiesų mėgęs filosofiją, liktų narsus mirčiai artinantis ir tvirtai tikėtų, jog po mirties jam skirtas aukščiausias gėris! Kokiu būdu tai įmanoma, pasistengsiu jums, Simijau ir Kebetai, išaiškinti.

9. Žmonės, berods, nepastebi, kad tikrai atsidavę filosofijai žmonės rūpinasi vien tuo, kaip reikia tinkamai mirti. Jei tai tiesa, keista, žinoma, būtų — per visą gyvenimą tiktai to troškus — kai mirtis ateina, liūdėti dėl to, ko seniai siekei ir kam buvai atsidavęs.

Simijas nusišypsojęs tarė:

— Dėl Dzeuso, Sokratai, aš visai nebuvau linkęs juoktis, bet tu mane prajuokinai. Manau daug kas, tai išgirdę, pamanytų, kad apie filosofus pasakyta labai gerai, o mūsų piliečiai ypač sutiktų, kad filosofai tikrai trokšta mirties, vadinasi, visiškai aišku, kad jie ir verti tokio likimo.

— Ir jie pasakytų teisybę, Simijau, tiktai šitas „visiškai aišku" neteisingas. Iš tiesų, jie nežino, kodėl tikri filosofai trokšta mirties, kodėl ir kokios, būtent, mirties jie verti. Bet palikime juos,— baigė Sokratas,— ir pasikalbėkime apie mus pačius. Ar mirtis yra tikras ir apibrėžtas dalykas?

— Žinoma,— paskubėjo atsakyti Simijas.

— Ar tai sielos atsiskyrimas nuo kūno? Ir ar mirties esmė ne ta, kad kūnas, persiskyręs su siela, egzistuoja pats savaime, kaip ir siela, atsiskyrusi nuo kūno? O gal mirtis — kas nors kita?

— Taip, būtent tatai,— atsakė Simijas.

— Taigi, pagalvok, bičiuli, bene bus ir tavo nuomonė tokia pat, kaip mano. Man rodos, kad mes pasistūmėsim į priekį savo svarstyme, jei pradėsim štai kaip. Ar manai, kad filosofui dera rūpintis vadinamaisiais malonumais, pavyzdžiui, gerai pavalgyti ir išgerti?

— Ne, jokiu būdu,— atsakė Simijas.

— O meilės malonumais?

— Tuo labiau.

— Na, o kitus kūno rūpesčius ar filosofai, tavo galva, laiko svarbiais? Pavyzdžiui, įsigyti ypatingus drabužius, apavą ir kitus kūno papuošalus,— kaip manai, ar visa tai filosofas vertina, ar laiko perniek, kol koks būtinas reikalas privers jį tuos daiktus pavartoti?

— Man rodos,— atsakė Simijas,— tikras filosofas visa tai turėtų niekinti.

— Vadinasi, bendrai paėmus, tau atrodo, kad filosofas nepaiso kūno, bet, kiek galima nutolęs nuo jo, rūpinasi siela.

— Atrodo.

— Taigi, filosofas visuose tokiuose dalykuose kaip tik ir išvaduoja sielą nuo bendravimo su kūnu daug labiau, negu kiti žmonės?

— Turėtų būti.

— O daugumai žmonių, Simijau, rodosi, kad ir gyventi neverta, jei nesinaudosi ir neturėsi visų minėtų daiktų, kad žmogus, nė kiek nesirūpinąs kūno malonumais, tik merdi.

— Sakai tikrą teisybę.

10. — O kaip dėl paties pažinimo? Jei kam kūnas priemonė pažinimui įgyti, tai ar jis — kliūtis, ar ne? Aš, pavyzdžiui, taip sakau: ar regėjimu ir girdėjimu gali žmonės kiek pasikliauti, ar gal tą pat ir poetai visuomet mums tvirtina[18], kad nieko nei matome tikrai, nei girdime? Beje, jei jau

šitie pojūčių organai nėra visiškai neklaidingi, juo mažiau neklaidingi kiti: juk jie visi yra kiek silpnesni už anuos. Ar nesutinki?

— Visiškai sutinku,— atsakė Simijas.

— Taigi,— kalbėjo toliau Sokratas,— kada siela paliečia tiesą? Juk kai ji stengiasi ką ištirti kūno padedama, tada ji nuolat apsigauna. Man rodos, tai neginčytina.

— Ir man.

— Vadinasi, ar ne mąstymo keliu, ir jokiu kitu būdu, jai paaiškėja tikroji būtis ar bent jos dalelė?

— Teisingai.

— O siela, aišku, geriausiai mąsto tada, kada jai nekliudo nė vienas iš pojūčių ar jausmų — nei girdėjimas, nei regėjimas, nei nuliūdimas, nei koks džiaugsmas, bet kai ji daugiausia susitelkia savyje, visiškai atsiskyrusi nuo kūno ir, kiek įmanoma, nebendraudama su juo, ieško tikrosios būties?

— Iš tiesų taip.

— Taigi, ar tuomet filosofo siela visiškai nepaniekina kūno, ar nevengia jo, stengdamasi likti viena sau?

— Tur būt, taip.

— O kas toliau, Simijau? Ar pripažįstame, kad teisingumas yra savaime, ar ne?

— Žinoma, pripažįstame, prisiekiu Dzeusu.

— O grožis ir gėris?

— Kaipgi kitaip?

— O ar esi matęs kada nors ką tokio savo akimis?

— Niekados,— atsakė Simijas.

— Vadinas, suvokei tai kuriuo nors kitu savo kūno pojūčiu? Kalbu apie visas šios rūšies sąvokas,— apie didumą, sveikatą, jėgą ir taip toliau — žodžiu sakant, apie visų daiktų esmę. Ar tai, kas juose tikriausia, patiriame kūnui padedant, ar priešingai, kas iš mūsų išmoks kruopščiausiai ir atkakliausiai galvoti apie kiekvieną dalyką, kurį nori ištirti, tas labiausiai priartės prie tikro žinojimo?

— Žinoma, tas, kuris mąsto.

— Vadinasi, tokiu atveju tiksliausiai pasielgtų tas, kuris siektų kiekvieno dalyko pažinimo vien protu, nesinaudodamas mąstymui nei regėjimu, nei kokiu kitu pojūčiu ir nė vieno iš jų nejungtų į porą protui, kuris stengtųsi suvokti kiekvieno daikto esmę kaip tokią, be akių ir ausų pagalbos, vien mąstymu kaip tokiu, kiek galima pilniau atsisakęs kūno, nes jis sudrumsčia sielą, jei abu veikia kartu, neleisdamas jai pasiekti tiesą ir pažinimą. Ir jei kas nors, Simijau, gali suvokti esmę, tai ar ne toks, būtent, žmogus?

— Nuostabu, Sokratai, kaip teisingai tu kalbi,— tarė Simijas.

11. — Taigi iš viso šito,— pasakė Sokratas,— tikrieji filosofai turi susidaryti tokią nuomonę, kurią jie vienas kitam pasakytų maždaug taip: tarsi koks takas veda mus prie minties, kad kol

mes tebeturime kūną, neatskiriamą nuo ieškančio ir tiriančio proto, ir kol mūsų siela supinta su šita blogybe, mes niekados negalime pasiekti to, ko trokštame,— tiesos. Mūsų kūnas teikia mums aibes nepatogumų, reikalaudamas maisto, o jei aplanko dar kokios ligos, tai irgi kiekviena kliudo mums siekti esmės. Iš kūno kyla geiduliai, aistros, baimė, visokių tuščių svajonių ir gausybė netikusių įgeidžių,— todėl ne bé pagrindo sakoma, jog dėl kūno mes niekados ir apie nieką negalime teisingai spręsti. Ir ne kas kita, o vien tik kūnas ir jo įgeidžiai sukelia karus, maištus ir muštynes, nes dėl visų karų kaltas noras įsigyti turtų, o įsigyti turtų mus verčia kūnas, kuriam mes vergiškai tarnaujame. Dėl viso šito mes neturime laiko filosofijai.

Bet visų blogiausia kad, jei trumpam atitrūkstame nuo rūpesčių kūnu ir ruošiamės ką nors ištirti, jis vis tiek nuolatos mus klaidina, drumsčia, blaško, ir mes neįstengiame pamatyti tiesos. Iš čia mums darosi aišku, kad jei norima ką tiksliai pažinti, reikia atsiskirti nuo kūno ir tik pačia siela stebėti daiktų esmę. Tik tada, tur būt, turėsime tai, ko siekiame įsimylėjusių uolumu, būtent, žinojimą, bet tik po mirties, o ne dabar, gyvenant, kaip rodo mūsų tyrinėjimas. Jeigu neatsiskyrus nuo kūno negalima nieko tobulai pažinti, tai viena iš dviejų: arba aplamai negalima pasiekti tiesos, arba galima tik po mirties, bet ne anksčiau, nes tik tuomet siela bus viena, skyrium nuo kūno. O gyvendami juo labiau priartėsime prie tiesos,

juo mažiau bendrausime su kūnu, turėdami su juo santykių tik būtinuose reikaluose, ir neužsikrėsim jo prigimtim, stengdamiesi apsivalyti nuo jo, kol pats dievas mus išvaduos. Tokiu būdu išvaduoti iš neišmintingų kūno užgaidų, būsime skaistūs, bendrausime gal su panašiomis į mus būtybėmis ir patys savaimingai pažinsime tikrąją pasaulio esmę. Tai, be abejonės, tiesa; juk neskaisčiam nedera liesti skaistaus. Štai apie ką, Simijau, turi kalbėtis ir taip tikėti visi tikrieji išminties mylėtojai. Ar sutinki su manim?

— Visiškai, Sokratai.

12. — Jei tai tiesa, drauguži,— kalbėjo Sokratas,— galima tvirtai tikėtis, kad atvykus ten, kur aš einu, greičiau negu kur kitur, pasieksime tai, ko siekdami čia turime tiek daug vargti. Taigi, dabar man skirtą kelionę pradedu lydimas geros vilties, kaip ir kiekvienas kitas, kuris tikisi apvalęs savo protą ir jį deramai paruošęs.

— Taip iš tiesų,— tarė Simijas.

— O apsivalymas ar nebus toks dalykas (kaip sako senas padavimas): kuo labiau atskirti sielą nuo kūno ir pripratinti ją, iš visų pusių nuo kūno atsitvėrus, susitelkti savyje ir kiek galint atskiriau gyventi — ir dabar, ir paskui, atsipalaidavus nuo kūno, tartum nuo pančių?

— Visiškai taip,— pasakė Simijas.

— O sielos atsiskyrimas ir išsivadavimas nuo kūno ar vadinamas mirtimi?

— Be abejonės, taip,— pritarė jis.

— Bet atskirti sielą nuo kūno, kaip sakome, visuomet ir uoliausiai stengiasi vien tie, kuriems tikrai rūpi filosofija, ir tai kaip tik yra filosofų darbas: išvaduoti ir atskirti sielą nuo kūno. Ar ne tiesa?

— Atrodytų.

— Ar nebūtų juokinga, kaip jau sakiau iš pradžių, kad žmogus, visą amžių mokydamasis gyventi taip, kad būtų kuo arčiau mirties, jai pagaliau atėjus imtų purkštauti?

— Kaipgi ne.

— Iš tiesų, Simijau,— kalbėjo Sokratas,— tikri filosofai daug galvoja apie mirtį, ir mirti jiems nėra taip baisu, kaip kam kitam. Žiūrėk pats: jei jie visiškai niekina kūną, stengdamiesi turėti vien tik sielą, ar jiems, mirčiai atėjus, derėtų bijoti ir niurzgėti — juk tai tikra kvailystė! Kaip jie nesidžiaugs, keliaudami tenai, kur tikisi rasti, ko ieškojo gyvendami,— o ieškojo išminties,— ir atsikratyti tuo, ko nekentė turėdami? Tuo tarpu daug kas, mylimiesiems — ir žmonoms, ir sūnums — mirus, mielai sutiko keliauti į Hadą, tikėdamiesi tenai pamatyti mylimuosius ir daugiau su jais nebesiskirti. Nejaugi kas, tikrai mylėdamas išmintį ir tvirtai tikėdamasis ją pasieksiąs tik aname pasauly, o ne kur kitur, mirdamas purkštaus ir numirs sielvarte?

Štai kaip reikia galvoti, bičiuli, kai kalbame apie tikrą filosofą, nes jis tvirtai įsitikinęs, jog tobulą išmintį gali pasiekti tik tenai, ir niekur

kitur. Jei tat iš tiesų taip, kartoju vėl, ar nebūtų kvailystė, jei toks žmogus bijotų mirties?

— Tikra kvailystė, prisiekiu Dzeusu,— pasakė Simijas.

13. — Vadinasi, jei pamatysi žmogų, kuris bijo ir niurna mirties valandai atėjus, ar tat nebus tau pakankamas įrodymas, kad mylėjo ne išmintį, bet kūną? O gal jis bus ir pinigų mėgėjas arba garbėtroška, arba vienas ir kitas drauge.

— Tikra teisybė,— tarė Simijas.

— Tokiu būdu, Simijau,— kalbėjo toliau Sokratas,— ir tai, kas vadinama narsumu, ar nėra būdinga labiau nei kam kitam šitokiems žmonėms?

— Be abejonės,— atsakė Simijas.

— O sveikas protas, kuriuo vardu žmonės vadina aistrų suvaldymą: sugebėjimą nepasiduoti aistroms, bet tramdyti jas ir valdyti, ar nebūdingas žmonėms, labiausiai paniekinusiems kūną ir gyvenantiems meile filosofijai?

— Kitaip ir būti negali,— pritarė Simijas.

— Toliau,— kalbėjo Sokratas,— jei norėsi pagalvoti apie visų kitų žmonių narsumą ir sveiką protą, atrasi šiokio tokio prieštaringumo.

— Kaip tat, Sokratai?

— Tu žinai,— atsakė Sokratas,— kad kiti žmonės laiko mirtį didele blogybe.

— Ir dar kokia!

— Taigi, ar tik ne iš dar didesnių blogybių baimės kai kurie narsiai eina mirti?

— Teisingai.

— Vadinasi, visi kiti, išskyrus filosofus, drąsūs todėl, kad bijo, iš baimės drąsūs. Betgi tai prieštaringa — būti drąsiam iš baimės.

— Aišku.

— Na, o susivaldantiems iš jų tarpo ar ne tas pat atsitinka? Ar ne dėl nesusivaldymo jie yra susivaldą? Pasakytume, kad taip negali būti, bet vis dėlto taip yra su bukoku sveiku protu: kas jo turi, atsisako nuo vieno malonumo, bijodami netekti kitų, susilaiko nuo vieno, būdami antro valdžioje. Pasidavimą aistrai jie vadina nesusivaldymu. Tuo tarpu jiems atsitinka taip, kad, pasiduodami vienam malonumui, patys nugali kitą. Tai ir yra, kaip tik ką sakėme: tam tikra prasme jie susivaldo iš nesusivaldymo.

— Panašu, kad taip.

— Brangus Simijau, nedera dorybei tokie mainai: keisti malonumą malonumu, liūdesį liūdesiu, baimę baime, didesnį mažesniu, lyg pinigus. Tuo tarpu vienintelis tikras pinigas, į kurį visa tai reikia pakeisti, yra išmintis. Už šitą pinigą viskas perkama ir parduodama: ir narsumas, ir susilaikymas, ir teisingumas: trumpai tariant, tikroji dorybė neatskiriama nuo išminties, vis tiek, ar ji lydima malonumo, baimės ir kitko tokio, ar nelydima. Bet dorybės, atskirtos nuo išminties, keičiamos viena į kitą, ar nebus tik dorybių šešėlis? Tokia dorybė verta tik vergo, liguista ir melaginga. O tiesa savo esme yra apsivalymas nuo visų tokių dalykų. Ir susivaldymas, ir teisingumas, ir

narsumas yra apsivalymas nuo visų aistrų, o protas — to apsivalymo įrankis. Tie, kas įsteigė mums tikėjimo paslaptį, gal būt, nebuvo visai kvaili, bet jau senų senovėje užuomina pasakė mums, kad atvykęs į Hadą neapsivalęs purve voliosis ir tenai, o apsivalęs ir pašvęstas gyvens su dievais. Kas išmano tikėjimo paslaptis, sako: „daug yra tirsanešių, bet maža bakchantų"[19]. O pastarieji, mano nuomone, yra kaip tikrieji filosofai. Ir aš per visą gyvenimą, kiek galėdamas, nieko nepraleisdamas, visomis jėgomis stengiaus būti vienu iš jų. Ar teisingi buvo mano siekimai, ir ar nuveikiau ką, aiškiai sužinosiu nuėjęs tenai, kas, kaip man rodos, netrukus turi įvykti, jei dievas panorės!

Štai ką, Simijau ir Kebetai, sakau jums,— baigė Sokratas,— pasiteisindamas ir norėdamas įrodyti, kad visai pamatuotai nesigailiu ir neliūdžiu, palikdamas ir jus, ir žemės valdovus, nes tikiu, kad ir tenai bičiulius ir valdovus rasiu neblogesnius. Būtų gera, jei savo kalba įtikinčiau jus kiek labiau, negu Atėnų teisėjus.

14. Sokratui pabaigus, prabilo Kebetas:

— Ką pasakei, Sokratai, bent man taip rodosi, labai gerai pasakyta; bet tavo mintys apie sielą kelia žmonėms didelį nepasitikėjimą. Ar siela nenustoja gyventi, atsiskyrusi nuo kūno, ar nenyksta ji ir nežūva tą pačią dieną, kurią miršta žmogus? Persiskirdama su kūnu ir išeidama iš jo, tartum garai ar dūmai, ar neišsisklaido į visas šalis,

be pėdsakų išnykdama ir nieku pavirsdama? Juk jeigu ji kame nors gyventų viena, išlaisvinta iš visų blogybių, kurias tu dabar nurodei, tai mes, Sokratai, turėtume didelę ir gražią viltį, kad visa tai tiesa, ką sakai. Bet kad žmogui mirus siela turi tam tikrą jėgą ir mąstymo galią, visa tai, be abejonės, reikalauja nemenko įrodymo.

— Tiesą sakai, Kebetai,— tarė Sokratas.— Tad ką gi darysim? Ar nenorėtum panagrinėti atskirai: ar taip gali būti, ar ne?

— Labai,— atsakė Kebetas.— Aš noriu išgirsti, ką tu apie tai galvoji.

— Gerai,— tarė Sokratas.— Aš nemanau, kad kas, išklausęs dabar mano žodžius, nors jis būtų ir komedijų kūrėjas, pasakytų, kad aš niekus tauziju ir kalbu apie ką nereikia[20]. Todėl, jei tu neprieštarauji, pasvarstykime pirmiausia tokį dalyką: ar mirusių žmonių sielos yra Hade, ar jų tenai nėra?

15. Mes jau buvome prisiminę labai seną padavimą, kad sielos, nuėjusios ten, pabūva ir paskui vėl grįžta čionai, ir vėl gimsta. Jeigu taip, jei gyvieji vėl gimsta iš mirusiųjų, tai, matyti, mirusiųjų vėlės tenai būva, nes jos negalėtų grįžti į pasaulį, jei išnyktų. Ir mes turėtume pakankamą įrodymą, jeigu iš tikrųjų paaiškėtų, kad gyvieji gimsta ne iš kur kitur, kaip tik iš mirusiųjų. Bet jei taip nėra, reikia kito įrodymo.

— Visiškai teisingai,— tarė Kebetas.

— Jei nori lengviau suprasti,— kalbėjo toliau

Sokratas,— žiūrėk ne tik į žmones, bet ir į visus gyvulius, ir augalus, ir aplamai visa, kam būdinga atsirasti. Pažiūrėkime, ar ne viskas taip atsiranda, būtent, ne iš kur kitur, kaip tik iš savo priešingybių, visais atvejais, kur toji priešingybė pasitaiko, kaip antai, kas gražu — priešinga, be abejonės, biaurumui, kas teisinga — neteisingumui, ir taip su daugybe kitų dalykų. Taigi panagrinėkime, ar būtina, kad visa, kas turi priešingybę, gimtų ne iš kur kitur, kaip tik iš savo priešingybės. Pavyzdžiui, kai atsiranda kas didesnio, ar nebūtina, kad tai atsirastų iš to, kas pirmiau buvo mažesnis?

— Taip.

— Taip pat, jei kas sumažėja, ar nebuvo tai pirmiau kas nors didesnio, kad paskum galėtų sumažėti?

— Žinoma,— atsakė Kebetas.

— Ir iš stipresnio pasidaro silpnesnis, iš lėtesnio greitesnis?

— Be abejonės!

— Ką gi dar? O jei kas darosi blogesnis, tai ar ne iš geresnio, teisingesnis — iš neteisingesnio?

— Kaipgi ne.

— Vadinasi,— kalbėjo Sokratas,— mes pakankamai įsitikinome, kad visa atsiranda tokiu būdu — priešinga iš priešinga?

— Visai pakankamai.

— Bet ar nėra tarp tų dviejų priešingybių, kas būtų jų vidurys? Ar nevyksta čia du gimimai: vienas, einąs iš pirmos priešingybės antrosios link,

o antras — atgal, iš antros pirmosios link? Tarp didesnio ir mažesnio ar neužima vidurio padidėjimas ir sumažėjimas, ir ar nesakome, kad vienu atveju kai kas didėja, o antru — mažėja?

— Sakome,— pritarė Kebetas.

— Ar nesti taip ir su persiskyrimu bei susijungimu, su ataušimu bei sušilimu ir su visais kitais panašiais reiškiniais, kurių mes kartais nemokame nė pavadinti? Ir visados taip turi būti, kad viena kyla iš antro, kad viena virsta antru, ir tas vyksmas abipusis?

— Taip, iš tiesų,— tarė Kebetas.

16. — Dabar sakyk man, ar gyvenimui yra kas priešinga, kaip kad, pavyzdžiui, budėjimui priešingas miegas?

— Žinoma,— atsakė Kebetas.

— Kas būtent?

— Mirtis,— pasakė šis.

— Taigi ir šitie dalykai — gyvenimas ir mirtis — kyla vienas iš antro, o kadangi jie — priešingybės, tai tarp jų galimi du perėjimai.

— Na taip.

— Štai,— kalbėjo toliau Sokratas,— aš tau nurodysiu vieną priešingybių porą, apie kurią tik ką kalbėjome, ir jų perėjimus, o tu pasakyk man kitą porą. Štai aš sakau: miegas ir budėjimas; iš miego kyla budėjimas, iš budėjimo — miegas, o jų pereinamieji vyksmai bus užmigimas ir pabudimas. Aišku tau,— paklausė,— ar ne?

— Aišku.

— Dabar ir tu,— tarė Sokratas,— pasakyk man panašiai apie gyvenimą ir mirtį. Ar sutinki, kad gyvenimui priešinga mirtis?

— Taip.

— Šios priešingybės kyla viena iš antros?

— Taip.

— Tai kas gimsta iš gyvo?

— Miręs.

— O iš mirusio? — paklausė Sokratas.

— Reikia sutikti, kad gimsta tai, kas gyvena,— atsakė Kebetas.

— Vadinasi, Kebetai, iš mirusio gimsta gyva ir visi gyvieji žmonės?

— Turėtų būti,— atsakė Kebetas.

— Taigi mūsų sielos būva Hade?

— Matyt, taip.

— Tad iš dviejų kalbamųjų vyksmų ar nors vienas yra visiškai aiškus? Juk mirimo vyksmas, be abejonės, aiškus? Ar ne?

— Visai aiškus,— atsakė Kebetas.

— Kaipgi dabar padarysime? — kalbėjo Sokratas.— Ar atmesime priešingą vyksmą ir sugriausime gamtos pusiausvyrą? Ar mirimą atsversime kokiu nors priešingu vyksmu?

— Atrodo, reikėtų.

— Tad kokiu?

— Atgijimu.

— Jei jau yra atgijimas,— pasakė Sokratas,— tai ar nebus tas atgijimas vyksmas, kuriuo mirtis virsta gyvenimu?

— Taip, žinoma.

— Taigi, mes abu sutinkame, kad gyvieji gimsta iš mirusiųjų ne kitaip, kaip mirusieji iš gyvųjų. Bet jei taip, tai turime, man rodos, pakankamą įrodymą, kad mirusiųjų sielos kažkur būva ir iš ten vėl grįžta gyventi.

— Mano išmanymu, Sokratai,— pasakė Kebetas,— iš to, dėl ko susitarta, neišvengiama išvada, kad taip turi būti.

17. — Įsidėmėk, Kebetai,— pasakė Sokratas: — mano nuomone, priėjome visiškai pagrįstą išvadą. Juk jei nebūtų dviejų vyksmų, visuomet atitinkančių vienas antrą ir sudarančių lyg kokį ratą, bet būtų kažkoks tiesioginis vyksmas, kuris pereitų tiktai iš pirmo į antrą — priešingą — ir negrįžtų atgal į pirmą, iš kurio išėjo, tai viskas, pats matai, gautų galų gale vienodą išvaizdą, įgytų vienodas savybes, ir naujų kūnų atsiradimas nutrūktų.

— Nesuprantu, kodėl,— paklausė Kebetas.

— Labai paprasta,— atsakė Sokratas.— Jei, pavyzdžiui, užmigimas būtų, bet jo neatsvertų pabudimas iš miego, tai padavimas apie Endimioną[21] būtų nesąmonė ir netektų prasmės, nes visas pasaulis atsidurtų Endimiono būklėj, taigi, miegotų. Ir jei viskas tik jungtųsi ir nebesiskirtų, netrukus atsitiktų tai, apie ką kalba Anaksagoras[22]: visų kūnų mišinys. Panašiai, mielas Kebetai, jei tik visa kas gyva mirtų, o kas mirė, paliktų tokioj būklėj ir vėl neatgimtų, tai ar dar neaišku, kad

visa galų gale išmirtų ir nieko gyvo neliktų? Juk jei visa, kas gyva, gimtų ne iš to, kas mirė, bet iš ko kito, ir mirtų, kaip būtų galima išvengti visuotinės mirties ir sunaikinimo?

— Man rodos, niekaip, Sokratai,— tarė Kebetas,— ir, mano supratimu, tu galvoji visai teisingai.

— Štai ir man iš tiesų taip atrodo, Kebetai,— tarė Sokratas,— ir mes, tur būt, neapgaudinėjame savęs, sutikdami su tuo. Iš tikrųjų yra ir atgimimas, ir gyvųjų atsiradimas iš mirusiųjų. Yra ir mirusiųjų vėlės, o gerųjų likimas geresnis, blogųjų — blogesnis.

18. — Lukterėk, Sokratai, — pertraukė Kebetas,— tavo mintis patvirtina dar viena prielaida, jei tai tiesa, ką tu dažnai kartodavai, būtent, kad žinojimas yra ne kas kita, kaip prisiminimas: ką dabar prisimename, tai kitados žinojome,— būtina išvada iš tos prielaidos. Bet tai nebūtų įmanoma, jei mūsų siela nebūtų buvusi kur nors anksčiau, prieš atgimdama žmogaus kūne. Vadinasi, vėl išeina, kad siela nemirtinga.

— Bet, Kebetai,— įsikišo Simijas,— kaip tai įrodytum? Primink man, nes aš jau nelabai atsimenu.

— Gerai,— atsakė Kebetas,— vienas iš gražiausių įrodymų toks: žmonės, paklausti apie ką (jei tik bus teisingai paklausti), visuomet patys randa teisingą atsakymą. Bet jei neturėtų žinojimo ir teisingo supratimo, tai ir atsakyti teisingai negalėtų. Be to, jei kas parodys žmogui geometrines

figūras ar ką panašaus, tada irgi bus aišku, kad taip iš tiesų yra.

— Jei tau, Simijau, dar nepakanka,— tarė Sokratas,— pažiūrėk, gal tau tiktų kitokie samprotavimai, sakysime, kad ir tokie. Tu, rodos, nelabai nori tikėti, kad vadinamasis žinojimas yra prisiminimas?

— Ne, kaip tik tuo neabejoju,— atsakė Simijas.— Man reikia tiktai to, apie ką dabar kalbame: prisiminti. Vos Kebetas pradėjo aiškinti, ir aš jau beveik atsimenu ir beveik sutinku, bet vis tiek norėčiau pasiklausyti, kaip tu įrodinėsi.

— Štai kaip, — atsakė Sokratas. — Juk mes, žinoma, sutinkame, kad jei žmogus ką atsimena, reikia, kad jis anksčiau būtų tai žinojęs.

— Žinoma,— tarė Simijas.

— Tad gal mes sutiktume ir su tuo, kad jei žinojimas ateina ypatingu būdu, jis ir yra atsiminimas? O tas būdas maždaug toks. Jei kas ką pamatęs, išgirdęs ar per kurį kitą pojūtį suvokęs, žino ne vien tai, bet išprotauja dar ir ką nors kita, kito žinojimo objektą, tai ar negalime teigti, kad jis prisimena tą daiktą, apie kurį mąstė?

— Kaip čia išeitų?

— Pavyzdžiui, vienas pažinimas žmogaus, kitas — lyros.

— Na, aišku.

— O ar nežinai, ką patiria įsimylėję, kai pamato lyrą, apsiaustą ar kokį kitą savo mylimojo daiktą? Atpažinę lyrą, jie savo atminty atgamina ir jo savininko vaizdą. Tai ir bus prisiminimas.

Lygiai taip, matydamas kas Simiją, dažnai prisimena ir Kebetą. Panašių pavyzdžių gali rasti tūkstančius.

— Tikrai tūkstančius, prisiekiu Dzeusu,— pritarė Simijas.

— Taigi,— kalbėjo toliau Sokratas,— ar tai nebus tam tikras prisiminimas, ypač tų dalykų, kurie dėl ilgo laiko ir nematymo buvo jau užmiršti?

— Teisybė.

— Dabar sakyk man,— kalbėjo Sokratas: — pamačius nupieštą arklį ar nupieštą lyrą, ar galima prisiminti žmogų? Ir pamačius Simijo atvaizdą, ar galima prisiminti Kebetą?

— Visai galima.

— O pamačius Simijo atvaizdą, ar negalima ir paties Simijo prisiminti?

— Aišku, galima.

19. — Ar neišeina iš visų šitų samprotavimų, kad prisiminimą kartais sužadina panašumas, o kartais ir nepanašumas?

— Išeina.

— Bet jei ką nors prisimename dėl panašumo, ar ne būtinai turi atsitikti, kad kartu su tuo mums kiltų klausimas, ar tas panašumas pilnas, ar — priešingai — nepilnas su prisimintu daiktu?

— Būtinai,— pritarė Simijas.

— Taigi žiūrėk,— tarė Sokratas,— ar teisingai samprotausiu dabar. Ar nesakome, kad yra lygybė kaip tokia? Ne apie tai kalbu, kad vienas medis lygus kitam medžiui, vienas akmuo kitam, ir

panašiai, bet apie kažką kita, skirtinga nuo visų tų dalykų — apie pačią lygybę. Pripažįstame, kad ji egzistuoja, ar ne?

— Pripažįstame, prisiekiu Dzeusu! — tarė Simijas,— ir dar kaip!

— Ir žinome, kas tai yra?

— Gerai žinome,— atsakė Simijas.

— Tad iš kurgi mes gauname tą žinojimą? Ar ne iš tų daiktų, apie kuriuos dabar kalbėjome? Matydami lygius medžius, akmenis ar kitus daiktus, per juos mes suvokiame kita, skirtinga nuo jų. O gal ji tau neatrodo skirtinga? Tada žiūrėk taip: ar lygūs akmenys ir medžiai, nors nė kiek nesikeistų, neatrodys vienam žmogui lygūs, kitam — ne?

— Žinoma.

— Bet ar neatrodo tau kai kada nelygu tai, kas yra savaime lygu, arba lygybė — nelygybe?

— Niekada, Sokratai!

— Vadinasi,— kalbėjo Sokratas,— anie lygūs daiktai ir pati lygybė nebus tas pat?

— Man rodos, jokiu būdu nebus.

— Tačiau ar nesuvoki ir ar negauni pačios lygybės supratimo iš šitų lygių daiktų, nesutampančių su ana lygybe?

— Taip,— sutiko Simijas.

— Vadinasi, tarp jos ir daiktų gali būti arba panašumas, arba nepanašumas?

— Gali.

— Pagaliau tai nesvarbu,— tarė Sokratas.— Bet vieno daikto vaizdas sukelia tau mintį apie kitą.

arba panašų į pirmąjį, arba nepanašų; tai ir bus atsiminimas.

— Be abejo.

— Kas gi toliau? — tęsė Sokratas.— Ar mes patiriame ką nors panašaus, matydami lygius sienojus ir kitus lygius daiktus, apie kuriuos dabar kalbėjom? Ar mums rodosi, kad jų lygybė tokia pat, kaip lygybė savaime? Ar jai ko trūksta, kad taptų lygybė savaime, ar nieko netrūksta?

— Žinoma, daug ko trūksta,— sutiko Simijas.

— Dabar įsivaizduok, kad žmogus, pamatęs kokį daiktą, pagalvos: „Daiktas, kurį dabar matau, nori tapti lygus su kitu kuriuo daiktu, bet jam kažko trūksta, ir jis negali būti visiškai toks, kaip kitas, bet skiriasi nuo jo." Ar sutiksime, kad tokiu būdu galvojąs turėjo prieš tai žinoti kažką, kuo remdamasis sako, kad nors daiktas panašus į kitą, bet ne visiškai su juo lygus!

— Būtinai.

— Gerai. Ar ir mes patyrėme tą pat dėl lygių daiktų ir dėl pačios lygybės, ar nepatyrėme?

— Be abejonės, patyrėme.

— Taigi, matyt, kad būtinai pažinome lygybę anksčiau, negu, pamatę lygius daiktus, suvokėme, jog jie visi stengiasi būti tokie, kaip pati lygybė, bet neįstengia.

— Taip, teisinga.

— Bet juk sutinkame ir su tuo, kad tokia mintis atsiranda ir gali atsirasti tik regėjimo, lytėjimo ar kito pojūčio įtakoje. Visa tai vienodai tinka ir kitiems pojūčiams.

— Iš tikrųjų, Sokratai, vienodai. Bent jau tol, kol nepamesime savo įrodinėjimo tikslo.

— Vadinasi, tik pojūčių pagalba suprantame, kad visa, kas pojūčiais suvokiama, siekia lygybės, bet savo tikslo nepasiekia. Ar kaip sakysime?

— Taip.

— Tada išeina, kad mes, prieš pradėdami regėti, girdėti ir aplamai jausti, turėjome kur nors gauti supratimą apie pačią lygybę kaip tokią, kadangi gretiname su ja pojūčiais suvokiamas lygybes, suprasdami, kad visos tos lygybės siekia būti tokios, kaip ji, tačiau atsilieka nuo jos.

— Tai būtina išvada iš to, kas anksčiau pasakyta, Sokratai.

— Juk tiesa, kad vos gimę gavome regėjimą, girdėjimą ir visus kitus pojūčius?

— Tiesa.

— Bet lygybės žinojimą turėjome turėti dar anksčiau?

— Taip.

— Išeina, kad mes šitą pažinimą turėjome prieš gimdami.

— Taip išeina.

20. — Jei mes įgijome šitą pažinimą prieš gimdami ir atsinešėme su savimi, tai ar mes nepažinome prieš gimdami ir ar neatsinešėm su savimi ne tik lygybės sąvokos, ne tik supratimo, kas daugiau ir mažiau, bet ir visų kitų tokių sąvokų?

Juk mes dabar nė kiek ne daugiau kalbame apie lygybę, kaip ir apie grožį, apie gėrį, teisingumą, šventumą, žodžiu sakant, apie visa, ką mes savo pasikalbėjimuose, ir duodami klausimus ir ieškodami atsakymų, vadiname „tikrąja būtimi". Vadinasi, mes visa tai turėjome žinoti dar negimę.

— Iš tiesų.

— Ir jei sužinoję, daugiau nebeužmirštume, kiekvieną kartą iš naujo gimtume su tuo pažinimu ir jį išlaikytume per visą gyvenimą. Ką gi reiškia žinoti? Įgyti pažinimą ir išsaugoti jį. O užmiršimu, jei neklystu, vadiname žinojimo netekimą.

— Ne, Sokratai, neklysti,— atsakė Simijas.

— Priešingai, jei mes gimdami netenkame to, ką turėjome prieš gimdami, o paskui, pasitelkę pojūčius, vėl atgaiviname, ką žinoję, tai, man rodos, „pažinti" reiškia atgaivinti tą žinojimą, kurį jau turėjai. Ir, vadindami tai prisiminimu, mes, tur būt, sakome teisingai.

— Visiškai teisingai.

— Taip, juk mes pripažinome galimu, kad žmogus, ką nors pamatęs, išgirdęs ar suvokęs kitu kuriuo pojūčiu, paskui pagalvoja ir apie ką kita, jau užmiršta — arba dėl jų panašumo, arba dėl nepanašumo. Vadinasi, kaip sakiau, tenka pripažinti viena iš dviejų: arba mes gimstame jau pažindami daiktus kaipo tokius ir išlaikome tą pažinimą per visą gyvenimą, arba tie, apie kuriuos sakome, kad jie mokosi, ne ką kita daro, kaip tik

prisimena. Šiuo atveju mokymasis ir būtų prisiminimas.

— Visa tai tikra tiesa, Sokratai.

21. — Taigi ką renkiesi, Simijau? Ar kad gimstame žinodami, ar kad paskui prisimename tai, ką žinojome anksčiau?

— Kol kas nemokėčiau pasirinkti, Sokratai.

— Tada kitas klausimas — pasakyk, ką manytum apie tai: ar ką nors žinodamas žmogus gali pasakyti žodžiais, ką žino?

— Be abejo, gali, Sokratai,— atsakė Simijas.

— Tai tu manai, kad visi žmonės geba aiškiai spręsti apie tai, ką mes dabar kalbėjome?

— Norėčiau taip manyti,— atsakė Simijas,— bet labai bijau, kad rytoj tuo pat metu jau nebebus žmogaus, kuris galėtų tai padaryti kaip pridera.

— Vadinasi, manai, kad ne visi tuos dalykus žino, Simijau? — paklausė Sokratas.

— Aišku, kad ne.

— Atseit, prisimena tai, ką kitados žinojo?

— Tur būt.

— Kada mūsų sielos bus tai pažinusios? Juk ne po to, kai gimėme žmonėmis?

— Aišku, ne po to.

— Vadinasi, anksčiau?

— Taip.

— Iš to išeina, Simijau, kad dar prieš ateidamos į žmogaus kūną mūsų sielos buvo skyrium nuo kūno ir turėjo žinojimą.

— Taip, Sokratai, jei tik ano pažinimo negauname gimimo akimirką: juk dar šito laiko mes nelietėme.

— Tebūnie taip, bičiuli. O kuriuo gi laiku nustojame žinojimo? Juk negimstame su juo, kaip ką tik nutarėm. Nejaugi nustojame žinojimo kaip tik tuo metu, kad jį įgyjame? O gal nurodysi kokį kitą laiką?

— Jokio, Sokratai. Matau, kad pasakiau kvailystę.

22. — Vadinasi, Simijau, priėjome tokios išvados: jei yra visa tai, ką nuolat kartojame,— grožis, gėris ir kitos tokios būtys, iš kurių kildiname visa, ką gavome per pojūčius, be to, ištyrėme, kad jos anksčiau buvo mūsų pažinimo dalis,— tai kaip yra šios būtys, taip lygiai ir mūsų siela buvo dar prieš mums užgimus. Jeigu jų nebūtų, argi mūsų svarstymas nebūtų nuėjęs kitu keliu? Ar ne tiesa? Ar neišvengiama būtinybė, kad tos būtys yra ir kad mūsų sielos buvo mums dar negimus, vadinasi, jei nėra vieno, nėra ir antro.

— Man rodos, Sokratai,— pasakė Simijas,— kad toji būtinybė nepaneigiama. Ir mūsų protavimas priėjo gražią išvadą: nėra abejonės, kad mūsų siela būna mums negimus, ir kad tos būtys, apie kurias dabar kalbi, irgi būna. Aš nežinau, kas man būtų lygiai taip aišku, kaip tai, kad visos šios būtys — grožis, gėris ir kita, apie ką dabar kalbėjai, neginčytinai yra. Man šitai jau pakankamai įrodyta.

— Na, o kaip Kebetui? — paklausė Sokratas.— Juk reikia ir jį įtikinti.

— Aš manau,— atsakė Simijas,— kad ir jam šito pakanka, nors nėra antro žmogaus, tiek atkaklaus ir nepasitikinčio. Vis dėlto manau, kad dabar ir jis visai įsitikino, jog mūsų siela buvo jau prieš mums užgimstant.

23. Bet ar ir mums mirus ji bus, tai, ir man regisi, neįrodyta, Sokratai,— pasakė Simijas. — Dar nepaneigtas minios būkštavimas, apie kurį kalbėjo Kebetas, kad, žmogui mirus, ir siela pranyksta ir kad čia yra jos galas. Iš tiesų, nors ji būtų atsiradusi ir susiformavusi kur nors kitur ir egzistavusi prieš įsikūnydama, argi jai, iš pradžių įėjusiai į kūną, paskui kas nors kliudo atsikratyti jo, žūti ir suirti?

— Tiesą sakai, Simijau, — tarė Kebetas. — Pasakyčiau, kad įrodyta tik pusė to, ko reikia, būtent, kad mūsų siela buvo mums dar negimus; norint įrodymą užbaigti, reikia dar įrodyti, kad ir po mūsų mirties ji bus taip pat, kaip ir mums negimus.

— Tai, Simijau ir Kebetai, jau dabar įrodyta,— atsakė Sokratas,— jei pasistengsite paskutinį įrodymą sujungti su tuo, dėl kurio jau susitarėme: kad visa kas gyva atsiranda iš to, kas mirė. Jei mūsų siela jau ir anksčiau egzistavo, tai reikia pripažinti, kad ji, ateidama į pasaulį ir gimdama, gimsta ne iš ko kito, kaip iš mirties ir mirimo. Ar-

gi ne tokia bus vienintelė išvada, kad siela turi egzistuoti ir po mirties, nes jai reikia vėl gimti? Tad apie ką dabar kalbame, jau įrodyta.

24. Bet man rodos, kad vis dėlto ir tu, ir Simijas mielai sutiktumėte dar giliau panagrinėti šitą klausimą: jūs bijote, kaip vaikai, kad vėjas neišblaškytų ir neišpustytų sielos, jai išeinant iš kūno, ypač jei žmogui teks mirti ne ramiu oru, o dideliam vėjui pučiant.

Kebetas nusišypsojo ir tarė:

— Pasistenk, Sokratai, išblaškyti mūsų baimę, kuri tačiau nėra mūsų, bet, tur būt, kokio vaiko, kurs sėdi mumyse ir baidosi visų tokių dalykų; tad pamėginkime įtikinti jį, kad nebijotų mirties, lyg kokios baidyklės.

— Tada reikia,— pasakė Sokratas,— kasdien jį kerėti, kol pagysite nuo baimės.

— Bet iš kur, Sokratai,— tarė Kebetas,— imsime dabar burtininką, išmanantį tokius kerus, jei tu rengiesi mus palikti?

— Graikija didelė, Kebetai, ir joje surasi, kas išmanys,— atsakė Sokratas.— Daug čia genčių ir tautų negraikiškų, bet visas jas reikia apeiti, tokio kerėtojo beieškant, ir nesigailėti nei pinigų, nei vargo, nes nėra tinkamesnio daikto, už kurį galėtume geriau savo pinigus išleisti. Taip pat ir savo tarpe reikėtų paieškoti: galimas daiktas, kad sunku bus rasti žmonių, kurie geriau už jus galėtų tatai atlikti.

— Padarysime, Sokratai, kaip sakai,— tarė Kebetas.— Bet grįžkime, jei tatai tau patinka, prie to, kur sustojome.

— Žinoma, patinka. Kodėl gi ne!

— Tai gerai,— tarė Kebetas.

25. — Štai ko,— kalbėjo toliau Sokratas,— reikia paklausti savęs: kam būdinga tokia būsena — išnykimas, ir kokius dalykus jis paliečia, o dėl kokių netenka būkštauti? Paskui reikia išnagrinėti, prie kurių skirti sielą ir, priklausomai nuo to, spręsti, ar dera dėl mūsų sielos bijoti?

— Tiesą sakai,— tarė Kebetas.

— Ar tiesa, kad išsisklaido tai, kas sudaryta iš dalių arba sudėtinga iš prigimties? Ar toks sudėtingas daiktas neišsisklaido tokiu pat būdu, kokiu buvo sudėtas? Ir jei kas nors tokio likimo išvengia, tai tik tas, kas nesudėta iš dalių?

— Man rodos, kad taip,— pritarė Kebetas.

— Bene teisingiausia bus manyti, kad nesudėtingi tie daiktai, kurie visuomet pasilieka tokie pat ir nesikeičia. Ir atvirkščiai, tie, kurie nuolat keičiasi ir nėra nekintami,— sudėtingi.

— Ir man taip rodos.

— Dabar,— pasakė Sokratas,— grįžkime prie to, apie ką pirmiau kalbėjome. Visa tai, ką mes savo klausimuose ir atsakymuose pavadinome būties vardu, ar visuomet pasilieka vienoda, ar kartais keičiasi? Lygybė kaip tokia, grožis, kaip toks, ir kitos savaime esančios būtys,— ar jos kada keičiasi, ir kaip? Arba, kiekviena iš tų būčių,

egzistuojanti savaime ir vienalytė, tokia ir pasilieka, ir niekuomet niekur jokiu būdu nesikeičia?

— Būtinai taip, Sokratai,— pasakė Kebetas,— ji pasilieka vienoda.

— O daugelis kitų gražių daiktų, pavyzdžiui, žmonės, arkliai, apsiaustai, ir kita, kuriuos vadina tapatingais ar gražiais, trumpai tariant, vienvardžiai su daiktais kaip tokiais? Ar jie pasilieka tokie pat, ar, visiškai priešingai būtims, nei patys savyje, nei santykyje su kits kitu niekados ir jokiu būdu nepasilieka nepasikeitę?

— Ir vėl tavo teisybė,— atsakė Kebetas,— jie nuolat keičiasi.

— Ar tu negali pažinti šitų daiktų lytėjimo, regėjimo ir kitais pojūčiais, tuo tarpu kai esmių negalima kitaip suvokti, kaip tik svarstančiu protu, nes jos yra belytės ir nematomos?

— Visiškai teisingai,— pritarė Kebetas.

26. — Taigi, tau leidžiant,— kalbėjo toliau Sokratas,— nustatome dvi būčių rūšis: viena — regimieji daiktai, antra — neregimieji.

— Sutinku,— pasakė Kebetas.

— Neregimoji būtis visada pasilieka ta pati, o regimoji — niekuomet.

— Irgi sutinku.

— O toliau,— kalbėjo Sokratas,— iš ko gi mes patys sudaryti? Ar ne iš kūno ir sielos? Ar gal dar iš ko kito?

— Iš nieko kito,— pasakė Kebetas.

— Taigi į katrą rūšį daugiau panašus ir su katra rūšim labiau giminingas kūnas?

— Kiekvienam aišku, kad su regimąja,— atsakė Kebetas.

— O siela? Regima ar neregima?

— Bent jau žmonių — ne,— atsakė Kebetas.

— Bet juk mes kalbame apie matoma ir nematoma, pasiremdami žmonių prigimtimi. O gal turi galvoj kokią kitą prigimtį?

— Ne, žmonių.

— Tai kaip sakome apie sielą? Regima ji, ar neregima?

— Neregima.

— Vadinas, ji neregima?

— Taip.

— Todėl siela labiau už kūną panaši į neregimąją rūšį, o kūnas — į regimąją.

— Be abejo, Sokratai.

27. — O ar nekalbėjome ir apie tai, kad kai siela ką nors tiria kūnu — regėjimu, girdėjimu ar kokiu kitu pojūčiu (nes tirti ką nors pojūčių pagalba reiškia tirti, pasinaudojant kūnu), kūnas ją traukia į tuos daiktus, kurie nuolat keičiasi, ir, palietusi tokį daiktą, siela iškrypsta iš kelio, jaudinasi ir svyruoja tartum girta?

— Taip, kalbėjome.

— O kai ji ką nors tyrinėja savaime, tada pakyla ten, kur viskas tyra, amžina, nemaru, nekintama. Savo prigimtimi būdama artima tokiai būčiai, bendrauja su ja tol, kol gali pasilikti pati

viena. Siela tada liaujasi klaidžiojusi ir nuolatiniame artume ir sąlytyje su nekintančiomis būtimis atskleidžia savyje tas pačias savybes. Šitokią jos būseną vadiname mąstymu, ar taip?

— Labai gražiai ir teisingai kalbi, Sokratai,— pasakė Kebetas.

— Pagal tai, kas pirmiau ir dabar pasakyta, kaip tau rodos, į kokią daiktų rūšį siela labiau panaši ir kokiai labiau gimininga?

— Man rodos, Sokratai,— atsakė Kebetas,— kad kiekvienas, net ir mažiausiai sugebąs galvoti, tokiu keliu eidamas, sutiks, kad siela visais atvejais daugiau panaši į tai, kas niekados nesikeičia, negu į priešinga.

— O kūnas?

— Į priešinga.

28. — Įsidėmėk dar ir štai ką: kadangi siela ir kūnas būva drauge, gamta įsako kūnui vergauti ir klausyti, sielai — valdyti ir viešpatauti. Katras, tavo galva, panašus į dieviška ir katras į mirtinga? Ar neatrodo tau, kad tam, kas dieviška, pačios gamtos skirta valdyti ir vadovauti, o tam, kas maru,— klausyti ir vergauti?

— Taip, atrodo.

— Taigi į ką panaši siela?

— Aišku, Sokratai, kad siela panaši į dieviška, o kūnas — į mirtinga.

— Dabar, Kebetai,— kalbėjo Sokratas,— pagalvok: ar iš to, kas pasakyta, neaišku, kad siela labiausiai panaši į dieviška, nemirtinga, tik

mintimi suvokiama, tolygu, nesuardoma, visada vieninga ir pastovu, o kūnas irgi labiausiai atitinka visa žmogiška, mirtinga, daugeriopa, protu nesuvokiama, suardoma, visuomet nevieninga ir nepastovu. Ar galime su tuo nesutikti, mielas Kebetai, ir pasakyti ką prieš?

— Negalime.

29. — O jei taip, tai ar kūnui nedera greitai irti, o sielai — likti ar visai nesunaikinamai, ar bent arti to?

— Žinoma, taip.

— Juk pats pastebi,— pasakė Sokratas,— kad, žmogui mirus, jo regimoji dalis — kūnas, priklausąs regimajam pasauliui, yra tai, ką vadiname lavonu ir kam būdinga irti, byrėti, sklaidytis,— neišnyksta staiga, bet išlieka gana ilgą laiką, ypač jei kas miršta pačiame amžiaus žydėjime, turėdamas tvirtą kūną. O jei lavoną išbalzamuoja, kaip balzamuojama Egipte, tai išlieka kuo ne amžinai. Bet jei kūnas sutrūnija, kai kurios jo dalys — kaulai, gyslos ir kitos tokios — iš esmės kalbant, lieka nemirtingos. Ar ne taip?

— Taip.

— O siela, neregimoji mūsų dalis, vykstanti į nematomą, garbingą, tyrą vietą, paprastai sakant, į Hadą, pas gerą ir išmintingą dievą, kur, jei dievas panorės, netrukus keliaus ir mano siela,— nejaugi toji mūsų siela, turėdama tokias savybes ir tokią prigimtį, atsiskyrus nuo kūno, tučtuojau, kaip daugelis žmonių teigia, sklaidosi ir nyksta?

Toli gražu ne, mielas Simijau, ir tu, Kebetai. Priešingai, greičiau štai kas atsitinka: sakykime, kad siela skiriasi su kūnu skaisti ir neima su savimi nieko, kas yra kūno, nes per visą gyvenimą vengė visų ryšių su kūnu, kiek tai nuo jos parėjo, saugojosi jo, susitelkusi pati savyje ir nuolat tuo rūpinosi. Vadinasi, siela atsidėjo tikrajai filosofijai ir iš esmės ruošėsi lengvai ir ramiai mirti. O gal tai nebus pasiruošimas mirčiai?

— Žinoma.

— Tokia siela iškeliauja į lygiai kaip ji nematomą, dievišką, nemirtingą, išmintingą vietą ir, pasiekusi ją, įgyja palaimą, išvaduota nuo klaidžiojimo, pamišimo, baimės, nuožmių aistrų ir kitų žmogiškų blogybių. Ir, kaip sakoma apie saugančius šventąsias paslaptis, nuo tol amžinai lieka su dievais. Taip pasakysime, Kebetai, ar kitaip?

30. — Taip, prisiekiu Dzeusu,— patvirtino Kebetas.

— Bet, manau, jei siela palieka kūną sutešta ir nešvari — todėl, kad nuolatos jungėsi su kūnu, jam tarnavo ir jį mylėjo, užkerėta kūniškų įgeidžių ir malonumų, pripažino teisinga tik tai, kas kūniška, ką galima paliesti, pamatyti, išgerti, suvalgyti, panaudoti meilės smagumams, o to, kas akims neaišku ir paslėpta, pasiekiama tik mintimi ir suvokiama filosofija, įprato nekęsti, bijoti ir vengti,— kaip manai, ar skirsis tokia siela nuo kūno atsidalinusi ir skaisti?

— Jokiu būdu!

— Tokia siela, manau, bus persisunkusi tuo, kas kūniška, nes nuolatinis jos bendravimas ir ryšiai su kūnu, ilgalaikis rūpinimasis juo tarsi suaugino ją su kūnu.

— Taip, iš tiesų.

— Reikia manyti, bičiuli, kad su kūnu sumišusi siela esti sunki, ir tas svoris traukia ją į regimąją būtį. Bijodama neregimo, to, ką vadina Hadu, ji klajoja kapinėse tarp antkapių, kur žmonės kartais mato panašias į šešėlius sielų pamėkles. Ten vaidenasi kaip tik tos sielos, kurios skyrėsi su kūnu nešvarios; jos nėra laisvos nuo regimosios būties, todėl jas galima pamatyti.

— Taip, Sokratai, panašu.

— Labai panašu, Kebetai. Ir, žinoma, tai sielos ne gerųjų žmonių, bet piktųjų: jos priverstos klaidžioti kapinėse, atlikdamos bausmę už buvusį nuodėmingą gyvenimą, ir klaidžioja tol, kol — verčiamos savo palinkimo prie kūno, kuris visur jas persekioja — vėl paklius į kūno pančius.

31. O tie pančiai, tikriausiai, atitinka jos įpročius, kuriuos įgijo praeitame gyvenime.

— Kokius įpročius, Sokratai?

— Pavyzdžiui, temokėję apsiryti, girtuokliauti, paleistuvauti turi virsti, tur būt, asilų ar kitokių gyvulių paderme. Ar tau taip neatrodo?

— Visai galimas daiktas.

— O mėgę neteisybę, priespaudą, plėšimus virsta vilkais, vanagais, kirliais. Ar gal pasakysime, kad tokių žmonių sielos eina į kitus kūnus?

— Be abejonės, į tokius, kaip tu sakai! — atsakė Kebetas.

— Taigi,— toliau kalbėjo Sokratas,— jau aišku, kad ir kitos sielos eis į vietas, atitinkančias jų rūpesčius, kaip gyveno kūne.

— Visai aišku,— pritarė Kebetas.

— O laimingiausios iš jų tos, kurios ėjo geriausiu keliu — kurios buvo atsidavę visuomeninei ir valstybinei dorybei, vadinamai sveiku protu ir teisingumu, atsiradusiai iš kasdieninio elgesio ir darbų, tačiau nepagrįstai filosofija ir protu.

— Kodėl gi šitos tokios laimingos?

— Todėl, kad jos, greičiausiai, vėl apsigyvens ramioje ir mėgstančioje bendrauti padermėje — bitėje, o gal vapsvoje, skruzdėlėje, o kad kokios ir žmoguje, ir tada iš jų išeis garbingi žmonės.

— Iš tiesų, panašu.

32. — Bet į dievų padermę neleis įeiti nė vienam, kas nebuvo filosofas ir neapsivalė tobulai,— niekam, kas netroško pažinti. Štai kodėl, bičiuli Simijau, ir tu, Kebetai, tikri filosofai susilaiko nuo visų kūno aistrų ir nepasiduoda joms, nebijodami nusigyventi ar nuskursti, priešingai daugeliui gobšų iš minios, arba netekti pagarbos ir pelnyti nekokią šlovę, priešingai valdžios ir garbės trokštantiems. Štai kodėl jie myli susivaldymą.

— Bet jiems kitaip ir nederėtų! — sušuko Kebetas.

— Nederėtų, prisiekiu Dzeusu,— pasakė Sokratas.— Todėl, Kebetai, visi, kas rūpinasi savo siela

ir nepuoselėja kūno, atsikrato visų tų geismų. Kiti eina, patys nežinodami kur, o jie žengia savo keliu, tikėdami, kad negalima spirtis prieš filosofiją ir kratytis jos teikiamo išsivadavimo bei apsivalymo, ir seka ją, kur ji bevestų.

33. — Kaip tat suprasti, Sokratai?

— Tuoj pasakysiu,— tarė Sokratas.— Pažinimo iešką,— kalbėjo jis toliau,— gerai žino, kad filosofija paima globon jų sielą, visiškai kūno sukaustytą, prie jo prilipdytą, priverstą žiūrėti į būtį lyg per kalėjimo langą (o ne betarpiškai pati per save), pasmerktą merdėti didžiausioje tamsybėje. Filosofija mato, kad visos šios baisybės pareina nuo pagavusių žmones aistrų ir kad pirmiausia pats kalinys yra kaltas patekęs į grandines. Taigi, kaip sakau, pažinimo iešką žino, jog filosofija, gavusi tokią jų sielą, ramiai moko juos, stengiasi išvaduoti, rodydama, kokie klaidingi regėjimo, klausos ir visi kiti pojūčiai, įtikinėdama jų šalintis, be būtino reikalo jais nesinaudoti, skatindama sielą susitelkti savyje, pasitikėti vien savimi, kai susitelkusi ji mąsto apie kiekvieną iš esančių pasaulio daiktų kaip tokį ir nelaikyti tikru nieko, ką siela gali suvokti kitko pagalba, kas kartais atrodo vienaip, kartais — kitaip, vadinasi, kas yra juntama ir regima, kadangi tai, ką siela pati viena suvokia, yra tik protui prieinama ir neregima. Tikrojo filosofo siela mano, kad nereikia priešintis savo išsivadavimui, todėl kiek galėdama susilaiko nuo malonumų, aistrų, liūdesio, baimės,

nes, jos supratimu, tas, kas labai džiaugiasi, baiminasi, liūdi, ar geidulių yra apimtas — kenčia ne tik tokią blogybę, kokia ji ir kitiems atrodo, būtent, ligą, pinigų eikvojimą geiduliams patenkinti, bet ir blogybę, kurios jis tokia nelaiko, bet kuri yra didžiausia ir baisiausia iš visų blogybių.

— Kokia ta blogybė, Sokratai? — paklausė Kebetas.

— Štai kokia: kiekvieno žmogaus, patiriančio didelį džiaugsmą ar didelį nuliūdimą, siela verčiama manyti, jog tai, kas joje žadina šiuos jausmus, yra kažkas tikriausio ir teisingiausio. Tuo tarpu visa tai yra regimoji sritis. Ar ne?

— Žinoma, taip.

— Ar ne tokioje būklėje siela būna labiausiai kūno varžoma?

— Kokiu būdu?

— Kiekvienas smagumas, kiekvienas sielvartas lyg vinimi prikala sielą prie kūno, daro sielą kūnišką, nes ją verčia laikyti tiesa visa, ką sako kūnas. O priėmusi kūno požiūrius ir pamėgimus, siela, man atrodo, negali nepriimti jo įstatymų ir įpročių, pasidaro kūno kelionės draugu, minta tuo pačiu maistu ir niekados negalės skaisti ateiti į Hadą — ji visada išeidama išsineša kūno naštą, todėl, netrukus vėl krinta į kitą kūną ir, tartum pasėtas grūdas, dygsta jame. Taip ji praranda galėjimą būti su tuo, kas dieviška, skaistu, vientisa.

— Tikrą tiesą sakai, Sokratai,— pritarė Kebetas.

34. — Štai kodėl, Kebetai, kuklūs ir drąsūs tėra tikri pažinimo mylėtojai, o visai ne tie, apie kuriuos mėgsta pasakoti minia. O gal tu kitaip manai?

— Anaiptol.

— Filosofo siela maždaug taip ir samprotauja, kaip mes sakėme; ji nemano, kad filosofijos darbas ją išvaduoti, o kai išvaduos, ji galės vėl atsiduoti džiaugsmams ir skausmams ir vėl susirišti su kūnu, dirbti nepabaigiamąjį darbą Penelopės[23], kaskart išardydavusios audeklą. Priešingai, filosofo siela, susidarydama vidaus rimtį, seka protą ir nuolat jame gyvena, dvasios akimis žiūri į visa, kas teisinga, dieviška, visiškai tikra, ir tuo minta. Ji mano, kad turi taip gyventi, kol gyvena žemėje, o po mirties nueis į sau giminingą vietą, nusikračiusi žmonių nelaimių. Taip gyvenusiai sielai, Simijau ir Kebetai, nereikia nieko bijoti, būkštauti, kad, skirdamasi su kūnu, suirs, išsklis vėjuose, nuklys nežinia kur ir jau niekada niekur nebebus.

35. Sokratui tai pasakius, visi ilgai tylėjo. Buvo matyti, kad ir jis pats mąsto apie tai, ką kalbėjo, ir daug kas iš mūsų. Tik Kebetas ir Simijas pasišnekėjo tylomis. Tai pastebėjęs, Sokratas paklausė:

— Ko jums? Ar jums atrodo vis dar nepakankamai pasakyta? Tiesa, dar liko nemaža abejotinų ir neaiškių vietų, ypač norint iki galo viską išnagrinėti. Žinoma, jei turite ką kita galvoje, aš

tyliu; bet jei kiek abejojate dėl šito, sakykite savo samprotavimus ir nurodykite tai, ką, jūsų manymu, galima būtų geriau išnagrinėti: priimkite į savo pokalbį ir mane, jei tikitės su manim greičiau išspręsią savo neaiškumus.

— Pasakysiu tau visą teisybę, Sokratai,— atsiliepė Simijas.— Jau seniai abejodami, baksnojame ir raginame vienas antrą paklausti tavęs, kadangi labai norime išgirsti tavo nuomonę, bet nedrįstame įkyrėti, bijodami, kad tau kalbėti bus nemalonu dėl tave ištikusios nelaimės.

Tai išgirdęs, Sokratas nusišypsojo ir tarė:

— Ė, brangusis Simijau, tikrai sunku man būtų įtikinti kitus, kad dabartinio savo likimo nelaikau nelaime, jei net jūsų negaliu įtikinti, ir jūs vis bijote, kad nebūčiau dabar blogiau nusiteikęs, negu per visą savo gyvenimą. Jūs, berods, laikote mane silpnesniu pranašystėse už gulbes: anos, nujausdamos neišvengiamą mirtį, ima giedoti taip garsiai ir gražiai[24], kaip niekada, džiaugdamosi, kad rengiasi vykti pas dievą, kuriam tarnauja. O žmonės, bijodami mirties, ir gulbes apkalba, sakydami jas apverkiant savo mirtį ir giedant iš nuliūdimo. Žmonės nesuvokia, kad joks paukštis negiedos, būdamas alkanas ar sušalęs, ar dėl kitko nusiminęs,— nei lakštingala, nei kregždė, nei kukutis, kurie, kaip sako, giedodami savo nelaimes apraudа. O man rodos, kad šitie paukščiai, kaip ir gulbės, gieda ne iš liūdesio, bet dėl to, kad jie, kaip Apolono paukščiai, turi pranašys-

tės dovaną ir iš anksto žino, koks gėris laukia jų Hade. Štai kodėl šitie paukščiai mirties dieną labiau, negu bet kada gieda ir džiaugiasi. O ir aš pats laikau save tokiu pat tarnu ir taip pat pašvęstu tam pačiam dievui, kaip ir gulbės[25]. Iš savo valdovo gavau pranašystės dovaną, ne menkesnę už gulbių, todėl taip pat drąsiai kaip ir jos skiriuosi su gyvenimu. Taigi kalbėkite su manim, klauskite ką tinkami, kol Vienuolika Atėnų vyrų dar leidžia.

— Geriau nė nereikia,— tarė Simijas.— Aš tau išdėstysiu, ko nesuprantu, o paskui tenurodo Kebetas, kur jis nesutinka su tavo žodžiais. Mano mintys, Sokratai, tur būt, bus tokios pačios, kaip ir tavo, būtent: tikras pažinimas šiame gyvenime arba negalimas, arba nepaprastai sunkus, tačiau būtų gėdinga ir menka atsisakyti nuodugniai ištirti ir išbandyti įvairius požiūrius į šiuos dalykus. Vadinasi, reikia pasiekti viena iš dviejų: pažinti tiesą per kitą žmogų ar atrasti ją pačiam, arba, jei tai negalima, bent pasirinkti iš visų žmonių mokymų patį geriausią ir patikimiausią ir juo tarsi plaustu mėginti perplaukti per gyvenimą, jei jau nepavyko persikelti dar saugesniu ir stipresniu laivu — kokiu nors dievišku mokymu. Todėl ir aš dabar išdrįsiu paklausti, kas man rūpi, juoba kad ir tu pats liepi, ir paskui nereikės krimstis nutylėjus. Iš tikrųjų, Sokratai, kai aš ir pats vienas, ir drauge su Kebetu nagrinėju tavo kalbas, man jos atrodo ne visai įtikinančios.

36. O Sokratas tarė:

— Galimas daiktas, bičiuli, kad tau teisingai atrodo. Bet pasakyk, kur, būtent, tas „ne visai".

— Štai kur,— tarė Simijas.— Mūsų samprotavimus galima pritaikyti ir lyrai, jos harmonijai bei stygoms, atseit, kad ir suderintos lyros harmonija yra kažkas neregima, nekūniška, gražu, gal ir dieviška, o pati lyra ir stygos yra kūnai, vadinasi, kūniška, sudėtinga, žemiška, gimininga tam, kas miršta. Sakykime, kas nors, sulaužęs lyrą ir supiaustęs ar sutraukęs stygas, pasitelktų tavuosius argumentus ir užsispyręs įrodinėtų, kad harmonija nesuiro ir yra kaip buvusi. Negali būti, sakytų jis, kad lyra sutraukytom stygom ir pačios stygos, mirtingos prigimties daiktai, tebeegzistuoja, o harmonija žuvo. Juk negalimas daiktas, kad harmonija, būdama vienos prigimties su tuo, kas dieviška bei nemirtinga, žūtų anksčiau, negu tai, kas maru. Priešingai, būtina, kad harmonija pati toliau dar būtų, ir pirmiau supus medis bei stygos, negu jai atsitiks kas nors pikta. Taigi, aš manau, Sokratai, ir tu pats gerai supranti, kad dažniausiai vaizduojamės sielą esant kažkokią harmoniją. Kai mūsų kūnas esti tarytum įtemptas ir palaikomas šilimos, šalčio, sausumo, drėgmės ir kitų tokių reiškinių, mūsų siela yra harmoningas visų šių pradų junginys, jei tik šitas junginys sudarytas tiksliu ir tinkamu santykiu. Taigi, jei siela yra tam tikra harmonija, aišku, kad mūsų kūnui dėl ligų ar kitokių vargų susilpnėjus ir suminkštėjus, ir siela turi,— neišvengiamas dalykas,— tučtuojau žlugti,

nors ji būtų ir dieviškiausios prigimties, kaip žlunga visokios kitos harmonijos,— ir tos, kurių esama garsuose, ir tos, kurios yra visuose menininkų kūriniuose. O kūno liekanos ilgą laiką gali likti, kol bus ar sudegintos, ar supus. Taigi pagalvok dabar, ką mes atsakysime į tokią kalbą, jei kas teigtų, kad siela yra kūniškų pradų junginys, todėl mirštant ji ir išnyksta pirmoji.

37. Sokratas, savo papročiu peržvelgęs visus, nusišypsojo ir tarė:

— Simijas kalba apie tai, ką reikia. Jei kas jūsų sąmojingesnis už mane, tegu atsako. Juk Simijas, rodos, mus gudriai sučiupo. Vis dėlto aš manau, kad, prieš jam atsakant, reikia išklausyti Kebetą, ką turi prikišti mūsų įrodinėjimams jisai. Tokiu būdu turėsime laiko pagalvoti, ką čia mums atsakius, ir išklausę Kebeto arba nusileisime, jei pasirodys, kad jie kalba išvien, arba, priešingu atveju, ginsime savo nuomonę. Nagi, Kebetai,— paragino Sokratas,— sakyk, kuo nepasitiki?

— Pasakysiu,— atsakė Kebetas.— Man rodos, kad mūsų samprotavimai tebėra toje pačioje vietoje, ir jiems galima prikišti tą pat, ką ir pirmiau. Kad mūsų siela buvo dar prieš įeidama į šitą štai pavidalą, neneigiu — įrodyta gražiai ir, drįsčiau pasakyti, visai įtikinamai. Bet kad ir po mūsų mirties siela dar kažkur būna, man atrodo anaiptol ne taip aišku. Tačiau kad siela nesanti stipresnė ir negyvenanti ilgiau už kūną, nesutinku ir su Simiju. Priešingai, mano nuomone, visais atžvilgiais

siela žymiai pralenkia kūną. „Ko gi dar,— galėtų man prikišti protas,— abejoji, matydamas, kad žmogui mirus net silpnesnioji jo dalis toliau būna? Ir ar tau neatrodo, kad per tą pat laiką būtinai turi išlikti ir tai, kas yra ilgesnio amžiaus?" Pažiūrėk dabar, Sokratai, ar turės prasmės mano atsakymas. Man irgi, kaip Simijui, teks griebtis kokio palyginimo. Visas tas samprotavimas atrodo toks, kaip jei kas imtų kalbėti apie mirusį seną audėją šitokiu būdu: audėjas nemirė, bet kur nors sveikas gyvena,— o įrodymui patiektų apsiaustą, kurį anas, pats išsiaudęs, dėvėjo,— juk apsiaustas sveikas, jam nieko neatsitiko. O jei kas tuo nepatikėtų, tai paklaustų: kas ilgiau tveria — žmogus ar nuolat vartojamas ir dėvimas apsiaustas? Kam nors atsakius, jog ilgiau tveria žmogus, anas ir palaikytų įrodyta, kad, žinoma, tuo labiau turi būti sveikas žmogus, jei jau jo apsiaustas, daiktas labai netvirtas, tebėra sveikutėlis. Bet aš manau, Simijau, kad iš tikrųjų bus ne taip. Taigi ir tu sek, ką kalbėsiu. Juk kiekvienam aišku, kad toks samprotavimas netikęs. Anas audėjas, išaudęs ir sudėvėjęs daug tokių apsiaustų, pats žuvo vėliau, negu daugybė tų apsiaustų, bet anksčiau, negu nudėvėjo paskutinį. Argi iš to galima padaryti išvadą, kad žmogus yra menkesnis ir silpnesnis už apsiaustą?

Panašus, mano nuomone, palyginimas gali parodyti tik sielos santykį su kūnu, ir geriau, man rodos, tiktų, jei kas, tokiais žodžiais kalbėdamas apie juos, pasakytų, jog siela yra ilgaamžė, o kū-

nas — menkesnis ir trumpiau gyvena. Tiesa, toks galėtų dar pridėti, kad kiekviena siela sudėvi daug kūnų, ypač jei gyvena žemėje ilgus metus. Juk jei kūnas vis smunka ir nyksta dar žmogui tebegyvenant, tai siela vis audžia ir audžia, keisdama tai, kas nudėvėta; o kai siela žūva, ji būtinai privalo turėti savo paskutinį audinį sveiką ir tik už vieną pastarąjį anksčiau pranyksta. Sielai išnykus, kūne pasireiškia silpnoji jo prigimtis, ir jis netrukus ima pūti ir nykti. Vadinasi, pagal šitokį įrodymą jokiu būdu dar negalima laikyti visiškai tikra, kad, mums mirus, mūsų siela dar kur nors būna. Juk jeigu kas sutiktų su protaujančiu taip, kaip tu, ir net nusileistų jam, pripažindamas, kad mūsų sielos buvo ne tik tuo metu, kada mes dar nebuvome gimę, bet kad niekas nekliudo sieloms ir mums mirus būti, toliau gyvuoti, daug kartų gimti ir vėl mirti (juk sielos prigimtis tiek stipri, jog ji gali pakelti daugkartinį gimimą), jei kas dėl viso to ir nusileistų, vis dėlto negalėtų toliau sutikti, kad ji šiuose pasikartojančiuose gimimuose nesilpstanti ir galų gale visiškai nepasibaigianti su kažkuria iš tų savo mirčių. O apie aną sielos mirtį ir apie ano kūno suirimą, kuris sielai neša galutinę pražūtį, niekas, galima sakyti, nežino: šitoks žinojimas ne mūsų galioj. Jei visa tai taip, tad aišku, kad nedera labai jau drąsiai sutikti mirtį, kadangi toks drąsumas būtų neišmintingas: juk negalime įrodyti, kad mūsų siela amžina ir nesunaikinama. O jei negalime, tai aišku, jog kiek-

vienas, kuris rengiasi mirti, turi būkštauti dėl savo sielos, kad ji, skirdamasi su kūnu, visiškai nežūtų.

38. Išklausę, ką pasakė Simijas ir Kebetas, visi pasijutome ne kaip, paskiau pasipasakojom kits kitam, kad ankstyvesni argumentai mus buvo gerai įtikinę, o dabar vėl sunerimome ir ėmėme abejoti ne tik tuo, kas buvo pasakyta, bet ir tuo, kas bus pasakyta: gal mes visai nesugebame apie tai spręsti, ar gal pats klausimas toks, kad į jį aiškiai neatsakysi.

Echekratas.— Prisiekiu dievais, Fedonai, aš jus gerai suprantu. Išklausęs dabar tavo kalbos, pats noriu savęs paklausti: „Kokiu įrodymu mums dar tikėti, jeigu ir visi įtikinami Sokrato samprotavimai tapo abejotini!" Mūsų sielos palyginimas su tam tikra harmonija man ir dabar ypač patinka, ir pirmiau patikdavo: jis verčia mane prisiminti, kad aš pats jau seniai taip manau, o dabar vėl, kaip ir iš pradžių, jaučiuos reikalingas kokio kito įrodymo, kuris mane įtikintų žmogaus sielą nemirštant kartu su kūnu. Tad, dėl Dzeuso, pasakok man, kaip Sokratas užbaigė įrodinėti. Ar ir jam, kaip, anot tavęs, ir jums, buvo sunkoka, ar ne? Ar palaikė savo įrodinėjimą tvirtai ar menkai? Papasakok visa kuo smulkiausiai.

Fedonas.— Aš, Echekratai, dažnai nusistebėdavau Sokratu, bet niekados nebuvau juo taip sužavėtas, kaip anuomet. Nieko, žinoma, nebuvo ypatingo, kad jis visuomet turėdavo ką atsakyti. Bet

mane pirmiausia nustebino ypač tai, kaip maloniai, kaip nuolankiai, kaip meiliai jis išklausė abiejų jaunuolių įrodinėjimus, kaip paskui gyvai pastebėjo mūsų įspūdį iš tų kalbų ir, galiausiai, kaip gražiai mus išgydė nuo dvejojimų ir kaip sugebėjo mus, tarytum bėgančią pralaimėjusią kariuomenę, padrąsinti ir paraginti akylai sekti tolimesnį pasikalbėjimą ir jame dalyvauti.

Echekratas. Kaipgi?

Fedonas. Tuoj pasakysiu. Man pasitaikė sėdėti ant žemo suoliuko šalia jo guolio, iš dešinės, o jis, Sokratas, sėdėjo daug aukščiau už mane. Glostydamas mano galvą ir šiaušdamas plaukus pakaušyje (jis ir pirmiau mėgdavo žaisti mano plaukais), tarė:

— Rytoj tai jau tikriausiai, Fedonai, nusikirpsi šituos puikiuosius savo plaukus[26].

— Tur būt, Sokratai,— atsakiau.

— Ne, nelauksi rytojaus, jei paklausysi manęs.

— Kodėl? — paklausiau.

— Dar šiandien,— pasakė Sokratas,— ir aš nusikirpsiu plaukus ir tu turėsi savuosius nusikirpti, jei, žinoma, nutruks mūsų pasikalbėjimas ir nesugebėsime jo atgaivinti. Jei aš būčiau tavo vietoje, ir jei man truktų pasikalbėjimo gija, prisiekčiau, kaip kitados argiečiai[27], vėl atauginti plaukus tik tada, kai pergalėsiu Simijo ir Kebeto įrodinėjimą.

— Bet,— pasakiau,— yra patarlė, kad ir Heraklis dviejų nenugalės[28].

— Na,— tarė Sokratas,— tad pasikviesk į pagalbą ir mane, lyg Iolają[29], kol dar nesutemo[30].

— Gerai,— atsakiau,— kviečiu tave į pagalbą, tačiau ne kaip Heraklis Iolają, bet kaip Iolajas Heraklį.

39. — Tai nesvarbu, — pasakė Sokratas. — Bet pirmiausia reikia pasirūpinti, kad mus neištiktų kas nors nelemto.

— O kas? — paklausiau.

— Bijau, — tarė Sokratas, — kad netaptume mizologais[31], panašiai kaip atsiranda mizantropų. Nėra didesnės nelaimės, kaip neapkęsti žodžio. Juk ir mizologija išsivysto tokiu pat būdu, kaip mizantropija: pastaroji atsiranda iš didelio ir nesąmoningo pasitikėjimo kuo nors. Manėme ką esant visiškai teisingą, dorą, patikimą, o paskui paaiškėjo, kad jis netikęs žmogus ir melagis. Taip atsitiko ir su antru, trečiu žmogumi. Jei kas dažniau tai patiria, ypač iš tų, kuriuos laikė artimiausiais, geriausiais savo bičiuliais, toks, galų gale, po keleto panašių apsirikimų ima nekęsti visų ir manyti, jog tikrai dorų žmonių visai nėra. Tu, tur būt, pastebėjai, kad taip atsitinka?

— Neretai,— atsakiau.

— Ar tai ne gėda? — kalbėjo toliau Sokratas.— Ir ar neaišku, kad toks imasi tvarkyti žmones, nemokėdamas jų ištirti ir pažinti? Juk jei jis šiuo atveju elgtųsi su išmanymu, tai manytų apie žmones (kaip ir iš tikrųjų esti), kad grynai dorų

ir nedorų labai nedaug, kad daugumas žmonių užima vidurį tarp vienų ir kitų.

— Aš nelabai suprantu,— įsiterpiau,— kaip tai būtų?

— Taip pat,— atsakė Sokratas,— kaip esti su labai mažais ir su labai dideliais daiktais. Kas, manai, pasitaiko rečiau sutikti ar labai žemą, ar labai aukštą žmogų, ar tokį pat šunį, ar kitką? Ar greitą ar lėtą žmogų, ar gražuolį ar šlykštybę, ar baltą ar juodą? Argi nebūsi pastebėjęs, kad visų savybių kraštutinumai reti ir negausūs? Ir kad tų, kas užima vidurį, labai gausu?

— Pastebėjau,— atsakiau.

— Ar nemanai,— kalbėjo toliau Sokratas,— kad jei būtų paskelbtos niekšybės pirmenybių rungtynės, tai ir čia pirmarūšių niekšų būtų visai nedaug?

— Tur būt, taip,— pasakiau.

— Tikriausiai,— pritarė Sokratas.— Bet ne šituo panašūs samprotavimai ir žmonės (aš pasekiau dabar tavim, nes šį kartą tu mane nukreipei nuo dalyko); panašumas tarp jų esti tik tada, kada kas nors, nebūdamas aplamai protavimų žinovas, patikės kokio įrodymo teisingumu, o paskui, po kiek laiko, laikys jį klaidingu (nors kartais jis iš tikrųjų toks, o kartais ne toks) ir taip elgsis su antru ir trečiu samprotavimu. Juk žinai, kad žmonės, įgudę vartoti priešingus įrodymus, ima, galiausiai, tartis esą patys išmintingiausi ir manyti, kad jie vieni tik supranta, jog nei kalbose, nei daiktuose nesą nieko sveiko bei

teisingo, bet kad visa yra nuolatinis potvynis ir atoslūgis, tartum Euripe[32], ir nė valandėlės nepasilieka vietoje.

— Tikriausią tiesą sakai.

— Tokiu būdu, Fedonai,— kalbėjo Sokratas,— ar nebūtų liūdna, jeigu kas, sužinojęs teisingą, sveiką ir protui prieinamą samprotavimą, išklausytų tokių įrodinėjimų, kurie vienu atveju atrodo teisingi, kitu — ne, ir kaltintų ne save arba savo nemokėjimą, bet, apmaudo pagautas, mielai suverstų savo kaltę visiems samprotavimams ir likusį gyvenimą nekęstų jų ir keiktų, netekdamas tokiu būdu tiesos ir pažinimo.

— Prisiekiu Dzeusu,— pasakiau,— tikrai liūdna būtų.

40. — Taigi, — kalbėjo toliau Sokratas, — saugokimės pavojaus, neleisdami įsiskverbti į mūsų sielą minčiai, kad protavimuose nesą nieko sveiko; priešingai, verčiau pripažinkime, kad mes patys nesame sveiki, kad mums dar reikia tvirtėti ir stengtis tos sveikatos įsigyti. Tau tad ir visiems kitiems tai svarbu dėl tolimesnio gyvenimo, o man — vien dėl manęs laukiančios mirties: šiuo metu bijau pasielgti ne kaip filosofas, o kaip ginčininkas, kaip tikras nemokša. Šitokie besiginčydami rūpinasi ne ginčo tiesa, bet stengiasi savo nuomonę įpiršti klausytojams, ir tiek. Ir man rodos, kad šituo atveju skirsiuos nuo jų vien tuo, kad nenoriu visiems čia esantiems įrodyti teisin-

ga tai, ką sakau,— tai antraeilis dalykas,— bet noriu įrodyti pačiam sau, kad galutinai įsitikinčiau.

Aš, mielas bičiuli, galvoju taip (tik žiūrėk, kaip savanaudiškai!): jei tai, ką aš teigiu, teisinga, tad gera, kad ir pats tuo tikiu; o jeigu mirtis galas visam kam, tai per tą laiką, kurs man beliko iki mirties, nenorėčiau savo aimanavimais įkyrėti čia esantiems. Tačiau tasai mano nežinojimas netruks ilgai (juk būtų bloga!), jis jau greitai pasibaigs. Štai ir pasiruošiau, Simijau ir Kebetai, mūsų mąstymams. O jūs, jei pasitikit manimi, visiškai nesirūpinkit Sokratu, bet daug daugiau rūpinkitės tiesa. Jei mano žodžiai atrodys jums teisingi, sutikite su manim; priešingu atveju visokiais įrodinėjimais prieštaraukite, tačiau žiūrėkite, kad įsikarščiavęs neapgaučiau ir jūsų, ir savęs kartu, ir nebūčiau panašus į bitę, kuri nulekia, palikusi žaizdoje gylį.

41. Vis dėlto pradėkime, — kalbėjo toliau Sokratas.— Pirmiausia, priminkite man, ką kalbėjote, jei pasirodytų, kad užmiršau. Juk Simijas, kaip matau, nelabai nori tikėti ir bijo, kad siela, nors ji dieviškesnė ir gražesnė už kūną, būdama tam tikra harmonija, žus anksčiau. O Kebetas, man rodos, jau sutinka, kad siela esanti ilgesnio amžiaus už kūną; bet jis mano, jog niekas nežino, ar siela, nudėvėjusi daug kūnų per ilgą laiką ir palikusi paskutinį kūną, nežus, galų gale, pati,

ir ar nereikia laikyti šitą sielos žuvimą jos mirtimi, nes kūnas nuolat nyksta! Ar tai, ar ką kita, Simijau ir Kebetai, mums reikia išnagrinėti?

Abu sutiko, kad, būtent, tai.

— Ar visus mūsų ankstyvesnius įrodymus atmetate,— paklausė Sokratas,— ar vienus paneigiate, o kitų ne?

— Vienus paneigiame, kitų — ne, — atsakė.

— Ką pasakysite,— paklausė Sokratas,— apie tą samprotavimą, kuriuo tvirtinome mokymąsi esant prisiminimą ir kad mūsų siela jau turėjo kur nors būti prieš patekdama į kūno kalėjimą?

— Man tas teigimas,— pastebėjo Kebetas,— ir tada atrodė labai tikėtinas, ir dabar jį palaikau.

— Aš irgi,— pasakė Simijas,— taip pat manau ir labai nustebčiau, jei man paskui kada nors tektų apie tai kitaip galvoti.

— Bet, drauge iš Tebų,— pasakė Sokratas,— tau būtinai reikia pakeisti savo nuomonę, jei jau palaikai tokią mintį, kad harmonija esanti sudėtingas daiktas, o siela — tam tikra harmonija, atsirandanti iš kūno pradų sujungimo. Juk nesiremsi anuo savo išvedžiojimu, kad harmonija susidariusi pirmiau, negu tai, iš ko ji turėjo susidaryti. Ar gal remsies?

— Nieku būdu, Sokratai,— atsakė Simijas.

— O ar pastebi,— kalbėjo toliau Sokratas,— kad taip sakyti reiškia teigti, jog siela buvo jau prieš įeidama į žmogaus pavidalą ir kūną, ir ji sudaryta iš dar nesančių dalių? Juk harmonija

nėra tai, kam tu ją prilygini dabar, bet, anot tavęs, pirmiausia atsiranda lyra, stygos ir dar nesuderinti garsai, o harmonija atsiranda paskutinė ir žūna pirmutinė. Kaip šis tavo išvedžiojimas gali sutikti su antruoju?

— Niekaip negali,— atsakė Simijas.

— Ir vis dėlto,— kalbėjo Sokratas,— jei aplamai kiekviename kitame samprotavime turi būti darna, lygiai taip turi būti mąstoma apie harmoniją.

— Žinoma,— pasakė Simijas.

— Tačiau tas tavo išvedžiojimas nesutinka su pirmykščiu. Todėl spręsk, katras teiginys tau labiau tinka: ar tas, kad mokymasis yra prisiminimas, ar tas, kad siela yra harmonija?

— Daug labiau pirmasis, Sokratai,— atsakė Simijas.— Antrąjį aš buvau priėmęs be įrodymų, sugundytas tik panašumo į tiesą ir grakštumo, taigi, lygiai kaip ir didžiuma jį priima. O aš žinau, kaip apgaulingos nuomonės paremtos vien panašumu: kas jų nepasisaugo, tučtuojau suklysta,— ir geometrijoje, ir visuose kituose moksluose. Tuo tarpu teigimas apie prisiminimą ir mokymąsi pagrįstas visai patikima prielaida: tuo, kad siela jau buvo prieš apsivilkdama kūnu, nes ji yra būtis, vadinamoji „ta, kuri yra". Mano įsitikinimu, šitas dalykas pakankamai išaiškintas ir įrodytas. Taigi, man rodos, būtina nei pačiam nepriimti, nei kitiems neprimesti, kad siela esanti harmonija.

42. — Kaip, Simijau, — paklausė Sokratas, — tau atrodo: ar harmonija arba koks kitas junginys gali būti kiek kitoks, kaip tie pradai, iš kurių ji sudaryta?

— Jokiu būdu ne.

— Ar gali harmonija veikti ar būti veikiama kitaip, kaip jos sudedamosios dalys?

Simijas atsakė, kad ne.

— Vadinasi, harmonija negali tvarkyti sudėtinių savo dalių, bet, priešingai, turi sekti jomis?

Simijas sutiko.

— Tokiu atveju harmonija pati jokiu būdu negali nei pajudėti, nei skambėti, nei aplamai kuriuo nors būdu priešintis savo dalims?

— Aišku, ne,— atsakė Simijas.

— Ką gi? Ar kiekviena darna iš prigimties tokia, kaip ji suderinta?

— Nesuprantu, ką tu sakai,— atsakė Simijas.

— Ar ne tiesa,— kalbėjo Sokratas,— kad jei būtų suderinta geriau, tobuliau (sakykime, kad taip gali atsitikti), tai ir pati darna būtų aukštesnio laipsnio darna; o jei suderinta menkiau ir ne taip pilnai, tai žemesnio laipsnio.

— Žinoma.

— Ar galime tą pat pasakyti ir apie sielą, kad viena siela, būdama aukštesnio ar žemesnio laipsnio, platesnio ar siauresnio tūrio, nors ir menkiausiu atžvilgiu yra daugiau siela už kitą sielą kaip tokia?

— Jokiu būdu,— atsakė Simijas.

— Tęskime, dėl Dzeuso,— pasakė Sokratas.— Apie sielą sako, kad viena išmintinga ir dora, todėl gera, o kita — neišmintinga, ydinga, todėl bloga. Ar teisingai taip sako?

— Žinoma, teisingai.

— O jeigu laikysime sielą darna, kaip pavadinsime tai, ką sielos turi — dorybes ir ydas? Ar nepavadinsime pirmųjų darna, pastarųjų — nedarna? Viena siela — geroji, harmoningai suderinta ir, pati būdama darna, turi savyje antrą darną? O antroji, būdama neharmoningai suderinta, neturi savyje kitos darnos?

— Iš tiesų,— pasakė Simijas,— neturiu, ko atsakyti. Bet aišku, kad taręs tokią prielaidą, turėtų atsakyti panašiai.

— Bet mes nustatėme,— kalbėjo toliau Sokratas, — kad viena kuri siela nesanti aukštesnio laipsnio ir platesnio tūrio, negu kiekviena kita siela. Taigi viena darna nesti didesnio ar mažesnio laipsnio, didesnio ar mažesnio tūrio, negu kita darna. Ar ne taip?

— Taip.

— Bet viena darna, būdama darna ne mažiau ir ne daugiau už antrąją, nėra mažiau ar daugiau suderinta. Ar taip?

— Taip.

— Nebūdama daugiau ar mažiau suderinta, ar ji gali būti daugiau ar mažiau harmonija, ar tik lygiomis?

— Lygiomis.

— Vadinasi, jei siela visada lieka lygi pati sau ir nebūva mažiau siela kaip kita, ji ir suderinta ne mažiau ir ne daugiau už kitą sielą?

— Taip.

— Tokia būdama, ji niekur negali būti daugiau ar mažiau harmoninga?

— Išeitų, kad ne.

— Ir vėl, būdama tokia, ar gali viena siela būti linkusi į ydas ar dorybę daugiau už kitą sielą, jei, žinoma, ydos yra nedarna, o dorybė — darna?

— Ne, negali.

— Bet iš viso to, Simijau, nuosekliai gautume tokią išvadą: jokia siela negali būti linkusi į ydas, jei tik ji yra darna, nes darna, būdama visiškai tokia, tai yra harmonija, negali dalyvauti nedarnoje?

— Žinoma, negali.

— Vadinas, ir siela, būdama visiškai siela, negali būti linkusi į ydas?

— Pagal tai, kas anksčiau pasakyta, kitaip ir būti negali.

— Tokiu būdu, iš šito samprotavimo eina, kad visų gyvųjų būtybių sielos vienodai geros, jei tik jos savo prigimtimi yra tuo, kuo jos yra, būtent, sielos.

— Man atrodo, kad taip, Sokratai,— tarė Simijas.

— O kaip manai,— paklausė Sokratas,— ar teisingai sakoma, kad visos sielos vienodai geros? Ar manai, kad būtume padarę tokią išvadą, jei

būtų teisingas pradinis mūsų teiginys, kad siela yra darna?

— Jokiu būdu,— atsakė Simijas.

43. — Žiūrėkime toliau,— tarė Sokratas.— Ar yra kas nors kita, išskyrus sielą, kas, kaip sakai, valdytų visą žmogaus esybę, ypač jei siela išmintinga?

— Nėra.

— Ar ji pataikauja kūno aistroms, ar joms priešinasi? Turiu galvoj štai ką: jei karščio kankinamas žmogus ištrokšta, o siela vilioja jį į priešinga, būtent, negerti, arba, kai jį kamuoja badas,— nevalgyti? Ir tūkstančiu kitų atsitikimų matome, kad siela priešinasi kūnui. Ar ne taip?

— Taip.

— Vis dėlto dar anksčiau sutikome, kad siela, būdama harmonija, gali dainuoti tik tą toną, kurį jai duoda tempiamos, atleidžiamos, virpinamos ar kitaip keičiamos sudėtinės jos dalys, kuriomis ji turinti sekti ir niekuomet jų nevaldyti.

— Taip, sutikome,— pasakė Simijas, — kaipgi kitaip galėtų būti?

— Kaip tat? O dabar, pasirodo, siela veikia kaip tik priešingai: ji valdo visas tas dalis, iš kurių, kaip sako, ji pati esanti sudaryta, priešinasi visoms joms per visą savo gyvenimą, visokeriopai jas valdydama: vienu atveju, pavyzdžiui, gimnastikos ir gydymo mene, smarkiau ir skaudžiau jas baudžia, kitu atveju elgiasi švelniau, čia grasina, čia įkalbinėja kreipdamasi į aistras, baimę,

pyktį; ji tarytum kalbasi su kažkuo kitu, nepanašiu į ją, primindama šiuo atveju Homerą, kuris Odisėjoje kalba taip apie Odisėją[33]:

Trenkė jis sau į krūtinę ir tarė įtūžusiai širdžiai:
dar pakentėk, širdie. Juk blogesnio nemaž esi mačius.

Kaip manai, ar Homeras būtų tokias eiles sukūręs, jei būtų manęs, kad siela — tai darna, valdoma kūno aistrų, bet ne jas valdanti ir joms nevadovaujanti, ir kad ji nėra daug dieviškesnė už kiekvieną kitą darną?

— Prisiekiu Dzeusu, Sokratai, tavo teisybė!

— Vadinas, mielasai, jokiu būdu nedera teigti, kad siela esanti savotiška darna. Priešingai, mums, matyt, neteks sutikti nei su Homeru, dieviškuoju dainium, nei su pačiais savimi.

— Tikrai taip,— pritarė Simijas.

44. — Gerai,— pasakė Sokratas,— Tebų harmoniją[34], mes, berods, pakankamai nuraminome ir įtikinome. Bet, Kebetai, kokiais argumentais ir kaip įtikintume Kadmą?

— Tu, man rodos, surasi būdą,— atsakė Kebetas.— Iš tiesų, visai nesitikėjau, kad taip puikiai atremsi harmonijai daromus priekaištus. Juk Simijui kalbant apie savo abejones, buvau labai susirūpinęs, ar kas gali jam ką atsakyti. Man labai keista pasirodė, kad jis neatsilaikė net prieš pirmąjį tavo antpuolį. Todėl nesistebėčiau, jei tas pat atsitiktų ir Kadmo protavimui.

— Nekalbėk, bičiuli, taip iškilmingai,— pasakė Sokratas,— kad koks pavydas nesugadintų mūsų samprotavimo dar jam neprasidėjus. Bet tuo tepasirūpina dievas, o mes, anot Homero, „arti priešą priėję", pažiūrėsime, ar ką esminga sakai. Svarbiausia, ko ieškai, yra tai: nori įrodyti, kad mūsų siela nenykstanti ir nemirtinga; kitaip, tavo nuomone, filosofas, kuris mirties akivaizdoje būtų drąsus ir manytų, kad miręs jausis ten gerai, daug geriau, negu kad būtų kitaip gyvenęs, toks filosofas neišmintingas ir neapgalvotai dėtųsi drąsiu. Nors mes ir atradome, kad siela galinga ir dieviška, kad ji buvo anksčiau, negu mes tapome žmonėmis,— visa tai, tavo nuomone, rodo ne jos nemirtingumą, bet greičiau tai, kad ji ilgaamžė, kad jau pirma yra kažkur buvusi be galo ilgą laiką, daug ką žinojusi ir nuveikusi. Bet tai dar nė kiek neįrodo, kad ji buvo nemari: jau pats jos įžengimas į žmogaus kūną buvo jai žuvimo pradžia, tartum kokia liga. Praleidusi varguose šitą gyvenimą, ji galutinai žūva vadinamojoje mirtyje. Be to, sakai, mūsų baimei visiškai nesvarbu, kiek kartų siela įeina į kūną,— vieną kartą ar keletą. Kiekvienam, kas nėra kvailas, reikia bijoti tol, kol nežino ir negali patiekti įrodymo, kad siela nemirtinga. Štai, manau, Kebetai, beveik visa, ką pasakei. Tyčia visa tai dar sykį sugretinu, kad nieko nepraleistume ir kad galėtumei ką pridėti ar atimti, jei nori.

— Ne,— tarė Kebetas,— nenoriu dabar nieko nei pridėti, nei atimti. Tai visa, ką pasakiau.

45. Sokratas susimąstė ir ilgai tylėjo. Paskui pasakė:

— Nemenką dalyką, Kebetai, nori suvokti: juk čia reikia nuodugniai ištirti gimimo ir žuvimo priežastį. Aš, jei nori, išdėstysiu tau apie tuos dalykus ką esu patyręs. Jei kas nors iš to, kas bus mano pasakyta, pasirodys tau naudinga, pasinaudok, kad įsitikintum tuo, apie ką kalbi.

— Aš to ir noriu,— pasakė Kebetas.

— Na tai klausyk. Būdamas jaunas, Kebetai, aš neapsakomai norėjau pasiekti tą išmintį, kurią vadiname gamtos pažinimu. Man rodėsi labai svarbu žinoti kiekvieno daikto priežastį: iš kur daiktas atsiranda, kodėl nyksta, kokia jėga jis laikosi? Dažnai aš ir šen, ir ten blaškydavausi betyrinėdamas pirmiausia štai ką: kada atsiranda gyvos būtybės? Ar ne tada (kaip kiti įrodinėjo[35]), kada šilimos ir šalčio sąveikoje prasidėdavo puvimas? Ir ar kraujas[36] yra tai, kuo mes mąstome, o gal oras[37], ar ugnis[38]? Arba nei viena, nei antra, nei trečia, bet gal smegenys[39] teikia mums girdėjimo, regėjimo, uoslės jutimus, o iš jų jau atsiranda atmintis ir vaizduotė? O iš prisiminimų ir vaizdų, įgijusių mumyse pastovumo, gimsta žinojimas? Paskui vėl, betyrinėdamas, kaip visa tai žūsta ir kaip vyksta dangaus ir žemės atmainos, pasijutau galiausiai bejėgis tokiu netinkamu būdu pasiekti šio tyrinėjimo tikslą. Pateiksiu tau pakankamą įrodymą: pirmiau dar kai ką aiškiai suprasdavau, kaip ir man, ir kitiems atrodydavo; o paskui, po savo tyrinėjimų, taip apakau, kad

nebemokėjau suprasti net to, ką iki tol tariausi žinąs, pavyzdžiui, tarp kitko,— kodėl žmogus auga? Iki tol maniau, kad tai kiekvienam aišku: todėl auga, kad valgo ir geria; kada iš maisto kūnui priauga kūno, kaulams kaulų, ir tokiu pat būdu visoms kūno dalims priauga, kas joms gimininga, tada ir pirmykštis nedidelis kūno tūris padidėja, ir tokiu būdu mažas žmogus pasidaro didelis. Taip anuomet maniau. Rodos, gerai galvojau?

— Taip,— atsakė Kebetas.

— Tada įsidėmėk dar štai ką: maniau, man pakankamai aišku, kad didelis žmogus, stovįs greta mažo, yra visa galva didesnis už mažą; taip pat ir arklys už arklį. Arba dar aiškiau: dešimt man atrodė daugiau kaip aštuoni dėl to, kad prie aštuonių prisideda du, ir kad dvi uolektys daugiau kaip viena uolektis dėl to, kad jos turi dvigubą vienos ilgį.

— Na, o dabar kaip tau visa tai atrodo? — paklausė Kebetas.

— Prisiekiu Dzeusu,— atsakė Sokratas,— aš labai toli nuo manymo, kad žinau visų tų dalykų priežastį. Aš nesiryžtu spręsti net tada, kai kas pridės prie vieneto vienetą,— ar virsta dvejetu tas vienetas, prie kurio pridėtas antras, ar pridėtasis ir tas, prie kurio pridėta, sudaro du. Iš tikrųjų, stebiuosi, kad tuo metu, kai kiekvienas dėmuo pats savaime buvo vienetas, tada dėmenys nebuvo dvejetu, o kai dėmenys prisiartino vienas prie antro, tai tas jų sujungimas ir artimas

sustatymas tapo dvejeto sudarymo priežastimi. Taip pat negaliu tikėti ir tuo, kad, vienetą padalijus, šis dalijimas vėl bus dvejeto atsiradimo priežastimi. Juk šiuo atveju dvejeto susidarymo priežastis priešinga tai priežasčiai, kuri buvo sudedant: tada dvejetas susidarė todėl, kad abudu vienetai suartėjo ir susidėjo vienas su antru, o dalijant dvejetas susidarė dėl to, kad viena dalis atsiskyrė ir nutolo nuo antros. Dar negaliu įsitikinti, kodėl susidaro vienetas, ir aplamai negaliu šitokiu tyrimo būdu visiškai išsiaiškinti, dėl kokios priežasties kas nors atsiranda, ar žūva, ar būva. Dabar aš pats apgraibomis ieškau kitų tyrinėjimo kelių, o pirmojo nieku būdu nepateisinu.

46. Kartą išgirdęs, kad kažkas perskaitęs vienoje Anaksagoro knygoje, jog protas yra visų daiktų tvarkytojas ir priežastis, nudžiugau ir nutariau savo dalykus einant geryn, jei protas yra visa ko priežastis. Jei taip, galvoju, tai išmintis tvarkytoja visa sutvarko ir kiekvieną daiktą deda ten, kur jam visų geriausiai tinka būti. O jei kas įsigeistų surasti kiekvieno daikto priežastį, kaip daiktas atsiranda ar žūva, ar būva,— jam tektų ištirti, kaip tam daiktui geriausia ar būti, ar veikti, ar būti veikiamam. Taigi pagal tokį mokymą žmogui dera ir dėl savęs, ir dėl viso kito žiūrėti tik kas yra geriausia ir tobuliausia. Būtinai toks turi žinoti ir kas yra blogiausia: juk pirmo žinojimas yra taip pat ir antro žinojimas. Besvarstydamas visa tai, su džiaugsmu tariausi radęs Anaksagoro

asmeny man malonų visos būties priežasčių mokytoją, kuris pasakys man, pirmiausia, kokia yra žemė — plokščia ar apvali, o paskui, pasakęs tai, paaiškins priežastį ir būtinumą, kodėl taip turi būti, įrodydamas, kad žemei geriau tokiai būti. Jei Anaksagoras pasakytų, kad žemė yra vidury, tai paaiškintų taip pat, kodėl jai geriau būti vidury. Ir jei jis man paaiškintų visa tai, buvau pasiryžęs atsisakyti ieškoti kitokių priežasčių. Be to, buvau pasiruošęs tokiu pat būdu gauti žinių ir apie saulę, ir apie mėnulį, ir apie kitas žvaigždes, apie jų judėjimo greitį, apie jų judesius ir kitas savybes, kodėl, pavyzdžiui, geriau, kad kiekviena jų veiktų ar būtų veikiama. Kadangi Anaksagoras sakydavo, jog visi daiktai sutvarkyti protingai, nemaniau, kad jis nurodys kokią kitą priežastį, be tos, kad jiems geriausia būti taip, kaip jie yra. Juk Anaksagorui nurodant priežastį kiekvienam jų skyrium ir visiems bendrai, turėjau vilties, kad jis taip pat paaiškins, kas yra geriausia kiekvienam jų skyrium, ir koks bendras visiems gėris. Ir pigia kaina nebūčiau pardavęs savo vilties. Įsigijau tas knygas ir kuo greičiausiai stvėriausi jas skaityti, kad kuo greičiausiai sužinočiau, kas yra geriausia ir kas blogiausia.

47. Bet, bičiuli, ana gražioji viltis greitai ėmė nykti, kai, vis toliau skaitydamas, pamačiau, jog Anaksagoras visai nesinaudoja protu ir nenurodo jokių priežasčių visatos sutvarkymui paaiškinti, bet nurodo kaip priežastį orą, eterį, vandenį ir

kalba kitas panašias nesąmones. Man atrodė, kad tam filosofui atsitiko visai taip, kaip jei kas nors pasakytų: visa, ką Sokratas daro, jis daro savo proto vedamas, o po to, mėgindamas nurodyti kiekvieno mano veiksmo priežastį, pirmiausia pasakytų, jog todėl čia sėdžiu, kad mano kūnas sudarytas iš kaulų ir raumenų, kad kaulai kieti ir vienas nuo kito sąnariais atskirti, kad raumenys linkę išsitempti ir susitraukti, o kaulai apvilkti mėsa, ant kurios užtempta oda; kadangi kaulai juda sąnariuose, tai raumenys, išsitempdami ir susitraukdami, leidžia man lankstyti sąnarius,— ir dėl tos priežasties sėdžiu dabar čia susilenkęs. Man rodos, kad ir mūsų pasikalbėjimui Anaksagoras stengtųsi surasti panašias priežastis — garsus, orą, klausą ir daugybę kitų tokių dalykų, o tikrų priežasčių nenurodytų, būtent: jei atėniečiai nutarė verčiau nuteisti mane, aš, savo ruožtu, nutariau verčiau sėdėti čia ir, laukdamas teisingesnio likimo, pasiduoti tai bausmei, kurią man skyrė. Juk, prisiekiu šunim, šitie raumenys ir kaulai, aš manau, jau seniai būtų Megaroje ar Bojotijoje, jei man tat atrodytų geriausia ir jei nebūčiau laikęs kilnesniu ir teisingesniu dalyku, ne bėgti ir slėptis, o pasiduoti tai bausmei, kurią man skyrė valstybė. Tačiau vadinti anuos dalykus priežastimis — tikra nesąmonė. Žinoma, jei kas pasakytų, kad neturėdamas viso to, būtent, raumenų, kaulų ir taip toliau, negalėčiau daryti ką nutaręs,— jis sakytų tiesą. Bet teigti, kad visus savo veiksmus atlieku sekdamas protu, ir kartu

aiškinti, kad mano elgesio priežastis yra minėti daiktai, o ne troškimas pasirinkti geriausia, — būtų labai jau neapgalvota. Juk tai reikštų nesugebėjimą atskirti, kad vienas dalykas iš tikrųjų yra priežastis, o kitas — tai, be ko priežastis niekados nebūtų priežastis. Minia taip ir daro: tartum tamsoje ką apgraibo ir pavadina tai priežastimi, pavartodama visai svetimą vardą. Štai kodėl vienas įsivaizduoja žemę apsuptą oro sūkurio[40], kuris laiko ją padangėje, kitam ji plokščia gelda[41], kuri, tartum pamatai, paremia orą. Bet tos jėgos, kuri visa tai palaiko dabartinėje geriausioje būklėje, žmonės netyrinėja ir nemano, kad joje būtų didžios dieviškos galybės, bet verčiau sugalvoja kokį Atlantą, galingesnį, nemaresnį, sugebantį visa dar tvirčiau laikyti, o apie tai, kad visa iš tikrųjų jungiama ir palaikoma gėrio ir tiesos, žmonės visai negalvoja. Aš mielai eičiau pas bet ką mokytis, kad tik sužinočiau, kur toji priežastis. Kadangi aš jos nežinau ir nei pats negalėjau surasti, nei iš kito sužinoti, tai gal nori, Kebetai, kad supažindinčiau tave su antrąja savo kelione[42], beieškant rūpimos man priežasties?

— Labai noriu,— atsakė Kebetas.

48. — Taigi po to,— kalbėjo toliau Sokratas,— nusivylęs būties tyrinėjimais, nusprendžiau pasisaugoti, kad ir man neatsitiktų kaip žmonėms, kurie žiūri į saulę, stebėdami jos užtemimą: vienas kitas ir akis pasigadina, jei žiūri tiesiai į saulę, o ne į jos atspindį vandeny ar kur kitur. Man at-

ėjo į galvą, kad panašiai gali ir man atsitikti: nusigandau, kad mano siela visiškai neapaktų, jei stebėsiu daiktus akimis ir mėginsiu kiekvienu savo pojūčiu juos paliesti. Taigi nusprendžiau griebtis abstrakčių sąvokų ir jų padedamas tirti tikrą būties esmę. Galimas daiktas, kad mano palyginimo būdas ir ne visai tikęs. Teisybė, aš nelabai sutinku, kad, nagrinėdamas būtį sąvokose, matyčiau ją vaizdingiau, negu stebėdamas daiktus išorinėse jų apraiškose. Bet aš žengiau šituo keliu priekin, kiekvieną kartą pamatu imdamas tą sąvoką, kuri atrodė pilniausia ir patikimiausia. Visa tai, kas, mano nuomone, su šituo pamatu sutinka, pripažįstu esant teisinga,— ar tai būtų priežastis, ar bet kas kitas,— o kas su juo nesutinka, laikau neteisinga. Noriu tau paaiškinti savo mintį. Man rodosi, kad tu manęs dar nesupranti.

— Prisiekiu Dzeusu, nelabai,— pasakė Kebetas.

49. — Tačiau,— kalbėjo toliau Sokratas,— mano žodžiuose nieko naujo: sakau tą pat, ką ir visados, ką ir pirmesniam pasikalbėjime nesiliovіau kartojęs. Mėginsiu tau parodyti, prie kurios priežasčių rūšies priklauso ana, mano rastoji. Todėl grįžtu prie to, kas buvo dažnai kartota, ir pamatu man bus ana prielaida, kad savaime yra ir grožis, ir gėris, ir kilnumas, ir visa kita. Jei sutinki ir pripažįsti, jog taip ir yra, tikiuosi atskleisiąs ir parodysiąs tau sielos nemirtingumo priežastį.

— Sakykime, kad sutinku,— pasakė Kebetas,— ir drožk tiesiai į tikslą.

— Dabar žiūrėk,— kalbėjo Sokratas,— ar tai, kas iš to seka, tau bus taip pat aišku, kaip ir man. Mano supratimu, jei yra kas gražaus, išskyrus patį grožį, tatai gražu ne dėl kitko, o tik dėl to, kad dalyvauja grožyje kaip tokiame. Ir apie visa kita aš manau šitaip. Ar sutinki su šia priežastimi?

— Sutinku,— atsakė Kebetas.

— Taigi, — kalbėjo toliau Sokratas, — tada aš nesuprantu ir nepajėgiu suvokti visų anų gudriųjų priežasčių. Jei man kas pasakytų, kad toks daiktas gražus, kad jo spalva graži, ar pavidalas ar kitkas,— numosiu ranka, kadangi visuose šiuose dalykuose jau nebesusigaudau; tik paprastai ir negudraudamas, gal net kvailokai pripažįstu vienintelį aiškinimą; gražus daiktas pasidaro toks tiktai dėl bendravimo su grožiu ar dėl buvimo jame grožio kaip tokio. Anaiptol nesakau, kad, būtent, šitie žodžiai teisingai nusako grožio atsiradimą, sakau tik tai, kad visi gražūs daiktai darosi gražūs dėl grožio kaip tokio. Toks atsakymas ir man pačiam, ir kiekvienam kitam atrodo mažiausiai pavojingas. Tokio atsakymo laikydamasis niekuomet nesuklupsiu. Taip, aš gerai atsigyniau pavojų, taręs sau ir kitiems: gražus pasidaro gražus grožio dėka. Ar ir tau taip atrodo?

— Atrodo.

— Ir didelis yra didelis, ir didesnis — didesnis didumo kaip tokio dėka, o mažesnis — mažesnis mažumo dėka?

— Taip.

— Todėl tu nesutiktum, jei kas pasakytų, kad vienas žmogus didesnis už kitą visa galva, o kitas galva mažesnis už pirmąjį, bet sakytum taip: „Aš galiu pasakyti tik tiek, kad kiekvienas daiktas, didesnis už kitą, šitą ypatybę turi tik dėl didumo kaipo tokio, vadinasi, darosi didesnis didumo dėka, ir, priešingai, mažesnis daiktas mažesnis dėl mažumo kaipo tokio, vadinasi, mažumas daro jį mažesniu." Juk, manau, pabijosi prieštaravimo, teigdamas, kad vienas žmogus visa galva didesnis, kitas — mažesnis; tada išeitų taip: pirmiausia, didesnis tada būtų didesnis dėl to paties, dėl ko mažesnis — mažesnis; antra, didesnį darytų didesniu mažuma — juk galva maža. Būtų nesąmonė, jei kas taptų didelis mažumo dėka. Ar tavęs tokie prieštaravimai neišgąsdintų?

O Kebetas nusijuokė ir tarė:

— Žinoma.

— Vadinasi, bijotum teigti,— kalbėjo toliau Sokratas,— kad dešimt daugiau už aštuonis dviem ir dėl tos priežasties dešimt daugiau už aštuonis, bet sakytum, kad dešimt daugiau už aštuonis kiekiu ir tik dėl kiekio? Ir kad dviejų uolekčių daiktas ilgesnis už vienos uolekties, bet ne puse savo ilgio. Juk ir šiuo atveju to paties, be abejonės, turėtum būkštauti.

— Žinoma,— pasakė Kebetas.

— Eime toliau. Prie vieneto pridėjus vienetą arba vienetą padalijus iš dviejų, bene pasisaugotum sakyti, kad sudėtis ir dalyba yra dvejeto

atsiradimo priežastis? Ir ar nesušuktum balsiai, kad tau žinomas vienintelis kiekvieno daikto atsiradimo būdas — tai to daikto dalyvavimas tam tikroje esmėje, kurioje turi dalyvauti, ir tuo atveju gali pasakyti tik vieną dvejeto atsiradimo priežastį, būtent, dalyvavimą dvejybėje. Visa, kas turės tapti dviem, privalo dalyvauti dvejybėje, panašiai kaip ir vienybėje dalyvauja visa tai, kas turi tapti vienetu! O tas visas dalybas, sudėtis ir kitas tokias gudrybes bene paliktum nuošaliai, leisdamas atsakyti į jas išmanesniems už save žmonėms. Tu pats, bijodamas, kaip sakoma, savo šešėlio ir savo nemokėjimo, ar nesilaikytum mūsų nustatyto nepavojingo pagrindo ir ar ne taip, būtent, atsakytum? Jeigu vis dėlto kas nors pultų šitą pagrindą, tu neišsigąsk ir neskubėk jam atsakyti, kol nebūsi ištyręs, ar jo išvados sutinka, tavo galva, viena su kita, ar nesutinka. Jeigu galiausiai tau reikėtų apginti tą mūsų pamatą, padarysi visai taip pat: paimsi kitą, bendresnį pamatą, kuris, tavo nuomone, atrodytų geriausias, ir taip lig tol, kol pasieksi, ko tau reikia. Be to, jei iš tikrųjų trokšti rasti tikrąją esmę, tu nepainiosi visa ko, kaip tatai daro ginčininkai[43], kalbėdamas tuo pačiu metu ir apie pirmykštę būklę, ir iš jos einančias būkles. Ginčų mėgėjams tatai, berods, visai nerūpi: savo išmintimi jie gali viską sujaukti į vieną krūvą ir supainioti, bet vis tiek lieka savim patenkinti. Bet tu esi filosofas ir, aš manau, elgsies taip, kaip aš sakau.

— Tikrą tiesą sakai,— vienu balsu atsiliepė Simijas ir Kebetas.

Echekratas. Prisiekiu Dzeusu, Fedonai, kitaip nė būti negalėjo! Mano nuomone, Sokratas išdėstė tai labai aiškiai, net ir ne koks protelis suprastų.

Fedonas. Teisybė, Echekratai, kas tada buvo su juo, visi taip sakė.

Echekratas. Lygiai kaip ir mes, nors tada nebuvome su jumis. Apie ką gi toliau kalbėjote, Fedonai?

50. Fedonas. Kai Simijas ir Kebetas su juo sutiko, kad kiekviena idėja tikrai egzistuoja ir kad visi kiti daiktai dėl dalyvavimo idėjose iš jų gauna savo pavadinimus, Sokratas paklausė:

— Jei taip, tai, sakydamas, kad Simijas didesnis už Sokratą, bet mažesnis už Fedoną, teigtum, kad Simijuje esama ir vieno ir kito, ir didumo ir mažumo?

— Teisingai.

— Bet,— kalbėjo toliau Sokratas,— juk sutinki, kad jei kas sako Simiją esant didesnį už Sokratą, tai pats toks pasakymas nėra teisingas. Iš tikrųjų, Simijas ne dėl to didesnis už Sokratą, kad jis Simijas, bet dėl jame esančio didumo kaipo tokio. Antra vertus, Simijas aukštesnis už Sokratą ne todėl, kad Sokratas yra Sokratas, bet todėl, kad Sokratas mažas, palyginus su Simijo ūgiu?

— Tiesa.

— Ir vėl, Simijas žemesnis už Fedoną ne todėl, kad Fedonas yra Fedonas, bet todėl, kad Fedonas yra didelis, palyginus su Simijo ūgiu.

— Taip yra.

— Tokiu būdu, galime pasakyti apie Simiją taip: jis yra mažas ir didelis, nes, būdamas vidury tarp vieno ir antro, jis pralenkia didumu vieną ir nusileidžia antram, pralenkiančiam jo mažumą,— ir šypsodamasis pridėjo: — noriu taip tiksliai pasakyti, tartum kalbėčiau apie nuomos sutartį, bet tie dalykai iš tikrųjų tokie, kaip sakau.

Kebetas sutiko.

— Kalbu apie tai todėl, kad noriu, jog ir tu manytum taip, kaip aš. Man rodos, kad ne tik didumas kaip toks, nesutiks tuo pačiu metu būti didelis ir mažas, bet ir didumas, kuris yra mumyse, niekados neprisiima mažumo ir nenori būti pralenktas. Tokiu atveju būna viena iš dviejų: arba didumas, besiartinant priešingybei, mažumui, bėga ir kaskart mažėja, arba, priešingybei prisiartinus, žūva. Prisileidęs ir prisiėmęs mažumą, didumas nenori būti kitokiu, kaip kad buvo. Taip antai: prisileidęs ir prisiėmęs mažumą, lieku toks, koks esu, būtent, toks pat mažas; o didumas nesutiks būti mažas, kol jis didelis. Taip pat ir mumyse esąs mažumas niekados nesiekia pasidaryti ir būti didelis, ir apskritai jokia kita priešingybė, kol ji yra tai, kas ji buvo, negali tuo pat metu

tapti ir būti savo priešingybe, bet ji arba šalinasi, arba, jei lieka toje būklėje, žūna.

— Visiškai su tuo sutinku,— pasakė Kebetas.

51. Tada kažkas iš ten buvusių ir girdėjusių (gerai neatsimenu kas) pasakė:

— Dievaži, ar pirmesniame mūsų pasikalbėjime nebuvome sutikę su tuo, kas tiesiog priešinga dabartiniams mūsų teiginiams? Juk buvome nustatę, kad didesnis kyla iš mažesnio ir mažesnis iš didesnio, kad kiekviena priešingybė šitaip atsiranda. O dabar, jei gerai supratau, sakome, kad to niekuomet negali būti!

Sokratas atsisuko, išklausė ir tarė:

— Vyras esi, kad priminei. Bet ar nepastebi skirtumo tarp to, apie ką dabar kalbame, ir to, apie ką anąkart kalbėjome? Tada kalbėjome, kad kiekviena priešingybė kyla iš priešingybės, o dabar — kad priešingybė kaip tokia niekados negali būti pati sau priešingybe, nei mumyse, nei gamtoje. Tada, bičiuli, kalbėjome apie priešingų savybių turinčius daiktus, vadindami juos tų priešingybių vardais, o dabar kalbame apie pačias priešingybes, pagal kurias gauna pavadinimus daiktai; ir apie šitas priešingybes dabar kalbame, kad jos niekuomet nesutiks atsirasti viena iš kitos.

Čia Sokratas, žvilgterėjęs į Kebetą, paklausė:

— Ar tau, Kebetai, nekelia nerimo kas nors iš jo pastabos?

— Ne, niekas,— atsakė Kebetas.— Bet negalėčiau pasakyti, kad aš pats visiškai ramus.

— Vadinasi,— pasakė Sokratas,— priėjome išvadą, kad priešingybė kaip tokia niekuomet nebus sau priešinga.

— Iš tiesų taip.

52. — Įsidėmėk dar štai ką, — kalbėjo toliau Sokratas,— gal ir čia man pritarsi. Juk vartoji žodžius „šilta", „šalta"?

— Taip.

— Tai sakydamas, bene galvoji apie sniegą ir ugnį?

— Prisiekiu Dzeusu, ne!

— Vadinasi, šiltumas skiriasi nuo ugnies ir šaltumas — nuo sniego?

— Taip.

— Tu, matyti, supranti, kad sniegas kaip toks, prisiėmęs šilumos, kaip esame sakę, niekuomet nepasiliks tuo, kuo jis buvo, būtent, sniegu, ir dar šiltu, bet, artinantis šilimai, jis arba užleis vietą, arba dings?

— Žinoma.

— O antra vertus, ugnis, prisiartinus prie jos šalčiui, arba užleidžia jam savo vietą, arba dingsta, ir ugnis, prisiėmusi šalčio, niekuomet nebeliks tai, kas buvo, būtent, ugnis ir dar šalta?

— Tiesą sakai,— pritarė Kebetas.

— Todėl kai kurių tokios rūšies daiktų ne tik pati idėja reikalauja visados to paties vardo, bet tas vardas tinka ir kitiems daiktams, nepanašiems

į idėją, tačiau turintiems jos pavidalą, bent kol jie gyvuoja. Gal būt, mano mintis paaiškės tau iš šitokio pavyzdžio: nelyginis skaičius, aišku, visados turi vadintis taip, kaip mes jį dabar vadiname. Ar ne?

— Žinoma, visada.

— Bet štai klausimas: ar tas vardas taikomas vien tik nelyginiam skaičiui, ar ir kam nors kitam, kas, nebūdamas tai, kas yra nelyginis skaičius, vis dėlto, be savo pavadinimo, visados turi būti pažymimas nelyginio vardu todėl, kad jo prigimtis niekuomet neatskiriama nuo nelyginio? Turiu galvoje, pavyzdžiui, trejetą ir daug kitų tokių skaičių. Panagrinėk visa apie trejetą. Ar nesirodo tau, kad jį reikia visados žymėti jam priderančiu pavadinimu, būtent, taip pat nelyginiu skaičium, nors jis ir nėra tas pat, kas trejetas? Tokia trejeto prigimtis, tokia ir penketo, tokia ir visos pusės skaičių, kurių kiekvienas visados yra nelyginis skaičius, nors su juo pilnai nesutampa. Antra vertus, dvejetas, ketvertas ir visi kiti likusios pusės skaičiai, pilnai nesutapdami su lyginiu skaičium, vis dėlto visuomet yra lyginiai, jei kiekvieną jų paimsime skyrium. Sutinki su tuo, ar ne?

— Kodėl gi ne,— atsakė Kebetas.

— Dabar įsigilink į tai, ką noriu pasakyti. Pasirodo, ne tik viena kitą naikinančios priešingybės, bet ir kiti daiktai, patys vienas kitam nepriešingi, visados turi savyje priešingybių, net ir jie nepriima tos idėjos, kuri priešinga juose glūdin-

čiai idėjai, ir, artinantis anai idėjai, arba dingsta, arba užleidžia jai savo vietą. Ar nesutiksime su tuo, kad trejetas greičiau išnyks ar kitaip kaip pasikeis, negu išdrįs tapti lyginiu skaičium, pats būdamas trejetu?

— Žinoma, sutiksime,— atsakė Kebetas.

— Bet vis dėlto dvejetas nepriešingas trejetui? — paklausė Sokratas.

— Ne, nepriešingas.

— Vadinas, ne tik priešingos idėjos neprisileidžia kitos idėjos, bet taip pat yra ir kitų priešingybių, kurios negali suartėti?

— Visai teisingai sakai.

53. — Gal nori,— kalbėjo Sokratas, — kad nustatytume, kiek pajėgsime, kokios tos priešingybės?

— Gerai.

— Ar jos, Kebetai, nebus tokios, kurios, užvaldę daiktą, verčia jį priimti ne tik savo įgimtą idėją, bet ir idėją, priešingą kažkokiai kitai, paskui nuo daikto neatskiriamą?

— Kokiu būdu?

— Taip, kaip ką tik kalbėjome. Juk žinai, kad visa tai, kame glūdi trejeto idėja, būtinai turi būti ne tik trejetas, bet ir nelyginių skaičių.

— Žinau.

— Ar sakome, kad tokios rūšies daiktuose niekados negali būti idėjos, priešingos tai lyčiai, kuri jį kuria?

— Negali.

— O tai, kas jį kūrė, yra nelyginis skaičius?

— Taip.

— O idėja, prieštaraujanti nelyginio skaičiaus idėjai, bus lyginio idėja?

— Taip.

— Vadinas, lyginio skaičiaus idėja niekuomet neįeis į trejetą?

— Žinoma, ne.

— Taigi trejetas nieko bendro su lyginiu skaičium neturi?

— Neturi.

— Taigi, trejetas — nelyginis?

— Taip.

— Kaip tik tai ir norėjau aptarti: kokios idėjos, nebūdamos priešingos kažkokiai kitai idėjai, vis dėlto jos nepriima — kaip priešingybės. Pavyzdžiui, trejetas, nebūdamas priešingas lyginiam skaičiui, vis dėlto nepriima jo, nes turi ypatybę, priešingą lyginiam skaičiui, lygiai kaip dvejetas turi tai, kas priešinga nelyginiam, o ugnis — tai, kas priešinga šalčiui, ir taip toliau. Dabar pagalvok, ar sutiktum su tokiu apibrėžimu: ne tik priešinga nepriima sau priešingo, bet ir tada, kai idėja, užvaldžiusi daiktą, įneša į jį vieną iš dviejų priešingybių, ji niekad neleis priimti ypatybės, priešingos tai, kurią ji pati įnešė. Dar kartą prisimink (juk nekenkia keletą kartų išgirsti tą patį): penketas nepriima lyginio skaičiaus idėjos, dešimt — nelyginio, bet dešimt — tai dvigubas penketas. Tuo tarpu dešimtis, nors tai, kas jai prieštarauja, ir nebus nelyginis skaičius, vis dėlto

nepriima lyginio idėjos. Taip pat pusantro ir visos panašios trupmenos — pusė, trečdalis ir visa kita, kas apima dalies sąvoką, niekados nepriima sveiko skaičiaus idėjos. Ar seki mano samprotavimą ir ar sutinki su juo?

— Seku ir kuo mieliausiai sutinku,— atsakė Kebetas.

54. — Dabar, — pasakė Sokratas, — pasižiūrėsime pradžios. Tiktai savo atsakymuose nevartok man tokių žodžių, kokius aš vartoju klausdamas, bet vis dėlto sek manim. Mat, be šito atsakymų būdo, kuris pirmiau buvo pavartotas ir yra tikras, aš įžiūrėjau ir kitą būdą nuo klaidos pavojaus apsisaugoti. Jei tu, sakysime, paklaustum mane: kas turi atsirasti kūne, kad pastarasis taptų šiltas,— atsakysiu tau ne anuo tikruoju, bet nemokšų atsakymu, būtent, kad tai bus šilima, arba gudriau, kad ugnis. Ir jei paklaustum, kas turi atsirasti kūne, kad jis susirgtų, neatsakysiu — liga, bet pasakysiu — drugys. Arba klausimas, dėl ko skaičius pasidaro nelyginis, neatsakysiu — dėl nelyginio, bet pasakysiu — dėl vieneto ir panašiai. Bet žiūrėk, ar jau pakankamai supratai ko noriu?

— Visai pakankamai.

— Dabar atsakyk: kas turi būti kūne, kad jis būtų gyvas?

— Siela,— tarė Kebetas.

— Ir visada taip esti?

— Kaip kitaip galėtų būti?

— Taigi siela, ateidama į visa, ką ji užvaldo, visuomet atneša gyvybę?

— Žinoma, atneša.

— Ar yra kas priešinga gyvybei, ar nieko nėra?

— Yra,— atsakė Kebetas.

— Kas būtent?

— Mirtis.

— Tad iš to, su kuo pirma sutikome, išeina, kad siela niekuomet neturės nieko prieštaringo tam, ką ji visados su savim atsineša.

— Be abejonės,— atsakė Kebetas.

55. — Toliau. Kaip mes ką tik pavadinome tai, kas neturi savy lyginio skaičiaus idėjos?

— Nelyginis skaičius,— atsakė Kebetas.

— O tai, kas nepriima teisingumo ir kas niekada nepriims mokslo?

— Viena nemokšiška, antra — neteisinga.

— Gerai. O kaip vadinasi tai, kas nepriima mirties?

— Nemirtinga,— atsakė Kebetas.

— Bet siela nepriima mirties?

— Ne.

— Vadinasi, siela nemirtinga.

— Nemirtinga.

— Puiku,— pasakė Sokratas.— Ar galima laikyti tatai įrodyta, kaip manai?

— Visiškai pakankamai įrodyta, Sokratai.

— Tad kaip, Kebetai,— klausė Sokratas: — jei nelyginis skaičius turėtų būti nenykstąs, tai nenykstąs turėtų būti ir trejetas.

— Savaime aišku.

— Jei būtina, kad tai, kas neturi šilimos, nenyktų, tai priartinus prie sniego šilimą, jis liktų sveikas ir netirptų. Juk sniegas žūti negalėtų, bet negalėtų ir prisiimti šilimos, likdamas pats savimi.

— Teisingai sakai,— tarė Kebetas.

— Taip pat jei tai, kas neturi šalčio, nenyktų, tai, priartinus šaltį prie ugnies, pastaroji jokiu būdu neužgestų, bet pasiliktų nepaliesta.

— Būtinai,— pasakė Kebetas.

— Ar neprivalome tą pat pasakyti ir apie nemirtingumą? Jei tai, kas nemirtinga, nenyksta, tai negali išnykti nė siela, mirčiai atėjus. Iš to, kas pasakyta, išeina, kad siela nepriima mirties ir nemirs, vis vien kaip trejetas, mūsų nusakymu, netaps lyginiu skaičium, ir nelyginis nepasidarys lyginiu, ir ugnis nepasidarys šalta, ir ugnies šilima — šalčiu. „Bet,— pasakytų kas nors,— kas kliudo nelyginiam skaičiui išnykti, nors jis, besiartinant lyginiam, kaip mes sakėme, netampa juo? Kas kliudo, kad, išnykus nelyginiam skaičiui, jo vietoje atsirastų lyginis?" Kas taip paklaustų, su tokiu negalėtume ginčytis, kad nelyginis skaičius negali išnykti, nes jis neturi nenykstamumo. Bet jei pripažintume, kad jis nesunaikinamas, lengvai apgintume savo požiūrį, nurodydami, kad, spaudžiant lyginiam, nelyginis skaičius ir trejetas gelbstisi bėgdami. Taip pat galėtume drąsiai kalbėti ir apie ugnį, apie šilimą ir apie visa kita. Ar ne?

— Žinoma.

— Dabar apie nemirtingumą. Jei sutinkame, kad nemirtinga nenyksta, tai siela ne tik nemirtinga, bet ir negali išnykti. Priešingu atveju reikėtų griebtis kito įrodymo.

— Nėra jokio reikalo,— pasakė Kebetas.— Kas gi galėtų išvengti pražūties, jei nemirtinga, vadinasi, amžina, galėtų žūti?

56. — Manau, — pasakė Sokratas, — visi sutiks, kad nei dievas, nei pati gyvybės idėja, nei jokia kita nemirtinga būtis niekados nenyksta ir nesunaikinamos.

— Prisiekiu Dzeusu,— pasakė Kebetas,— su tuo sutiks visi žmonės, ir, manau, dar labiau — dievai.

— Kadangi nemirtinga kartu yra ir nenykstama, tai ir siela, jei ji nemirtinga, irgi nežūva.

— Būtinai taip.

— Vadinasi, mirčiai artėjant prie žmogaus, mirtingasis jo pradas miršta, o nemirtingasis, vengdamas mirties, pasilieka sveikas, nepaliestas ir pasitraukia.

— Atrodo.

— Tokiu būdu, Kebetai,— pasakė Sokratas,— nelieka jokios abejonės, kad siela nemirtinga ir nesunaikinama. Ir iš tikrųjų mūsų sielos gyvens Hade.

— Aš, Sokratai, neturiu ko prieštarauti,— prašneko Kebetas,— ir nepasitikėti tavo žodžiais. Bet jei Simijas ar kas kitas gali ką pasakyti prieš,

tenetyli: juk kitos progos pačiam kalbėti arba išgirsti tavo aiškinimus apie tai, matyti, nebus, todėl verčiau neatidėlioti.

— Bet ir aš, — prabilo Simijas,— iš to, kas dabar pasakyta, nerandu nieko ginčytino. Tačiau dėl šio klausimo platumo ir dėl žmogaus silpnybės aš norom nenorom dar turiu abejoti tuo, kas šiandien kalbėta.

— Ne vien tik tuo, Simijau,— pasakė Sokratas,— bet ir pirmutiniais mūsų pagrindais; nors jie jums atrodo teisingi, juos reikia dar tiksliau ištirti. Ir jeigu juos pakankamai išnagrinėsite, tai, man rodos, šitame tyrinėjime pasieksite paskutinę ribą, pasiekiamą žmogui. Tą akimirką, kada šitai taps jums aišku, jūs liausitės ieškoję.

— Tiesą sakai,— pasakė Simijas.

57. — O dabar, vyrai,— kalbėjo toliau Sokratas,— štai apie ką reikėtų pamąstyti. Jei siela nemirtinga, jai reikia priežiūros ne tik dabartiniu metu, kurį vadiname savo gyvenimu, bet ir visais laikais. Ir jei kas nesirūpina savo siela, sakysime, kad tai — didelis pavojus. Juk jei mirtis būtų visa ko galas, ji būtų tikras laimikis blogiems žmonėms: mirdami išsivaduotų iš kūno ir kartu su siela iš savo biauratos. Bet dabar, kai siela pasirodė nemirtinga, jai lieka tik vienintelis kelias nuo pikto išsigelbėti, būtent, tapti kuo geriausia ir išmintingiausia. Juk siela nusineša į Hadą[44] tik išsiauklėjimą ir gyvenimo būdą, o tai, kaip sako, jau pačioj pomirtinės kelionės pradžioj teikia mi-

rusiam arba neįkainojamos naudos, arba nepataisomos žalos.

Apie tai pasakoja štai ką. Kai žmogus numiršta, begyvenant įgytas demonas[45] mirusį veda į vietą, kur visi, perėję teismą, susirenka, kad paskui vyktų į Hadą su palydovu, kuriam pavesta gabenti juos iš čia į aną pasaulį. Tenai atlyginti pagal nuopelnus ir skirtą laiką išbuvę, mirusieji kito vadovo grąžinami čia, ir tai vis kartojasi ilgais laiko tarpais. Mirusiųjų kelionė į Hadą nėra tokia, kaip apie ją kalba Eschilo Telefas[46]. Jis sako, kad kelias į Hadą paprastas, o man jis atrodo ir neparastas, ir ne vienintelis: antraip nebūtų reikalingi nė palydovai, nes, jei tik vienas tėra kelias, niekas juo eidamas nepaklystų. Ne, berods, tas kelias turi daug kryžkelių ir atšakų. Taip spėju iš žemėje atliekamų aukojimų bei tikybinių apeigų.

Santūri ir išmintinga siela klusniai seka savo palydovą, ir tai, kas aplinkui ją, jai pažįstama; o siela, kaip jau pirmiau sakiau, godžiai besilaikanti kūno, ilgą laiką skraido apie kūną regimoje vietoje, labai priešinasi, daug kenčia, kol galiausiai tas demonas, kuriam ji pavesta, prievarta ją nusiveda. Bet kitos sielos, kai ji atvyksta tenai, bėga šalin, nusisuka, nenori vienu keliu eiti ir lydėti sielos, ką nors padariusios ir neapsivaliusios, susitepusios neteisingu nužudymu ar kitu panašiu nusikaltimu, kuriuos daro panašios sielos. Tokia siela klaidžioja, kęsdama visokius vargus, kol, nustatytam laikui praslinkus, neišvengia-

mai nugabenama į nusipelnytą buveinę. O tos sielos, kurios gyveno skaisčiai ir susivaldydamos, savo kelio bendrais ir vadovais gauna dievus, ir kiekviena apsigyvena jai derančioje vietoje. Yra žemėje daug nuostabių vietų, ir pati žemė visai ne tokia ir ne tokio didumo, kaip mano pratę kalbėti[47] apie jos dydį ir ypatybes; sužinojau tai iš vieno žmogaus.

58. O Simijas paklausė:

— Kaip čia dabar, Sokratai? Juk apie žemę aš ir pats esu girdėjęs, bet nežinau, ką tu girdėjai, ir mielai tavęs paklausyčiau.

— Matai, Simijau, nereikia Glauko[48] iškalbos, kad apie tai papasakočiau. Bet įrodyti, kad visa tai tiesa, per sunku net ir Glaukui. Aš, žinoma, nemokėčiau to padaryti, o jei ir mokėčiau, mano gyvenimo, rasi, jau neužtektų apie tai papasakoti. Tačiau niekas nekliudo man papasakoti, ką žinau apie žemės išvaizdą ir apie jos vietas.

— Ir to pakaks! — šūktelėjo Simijas.

— Štai kuo aš įsitikinęs,— kalbėjo Sokratas toliau,— pirmiausia, jei žemė apvali ir yra dangaus vidury, jai nieko nereikia,— nei oro, kad nenukristų, nei kokios kitos jėgos: žemei laikytis pakanka jos pačios pusiausvyros ir to, kad dangus, iš visų šonų ją apsupęs, yra vienalytis. Juk pusiausvyroje esąs kūnas, padėtas vidury vienalytės terpės, jokiu būdu negalės niekur nusvirti, bet, būdamas vienodoj padėty, pasiliks vietoje. Štai kuo pirmiausia esu įsitikinęs.

— Ir, be abejonės, teisingai,— pritarė Simijas.

— Be to,— kalbėjo Sokratas,— manau, kad žemė labai didelė, o mes, gyveną nuo Fasido iki Heraklio stulpų[49], užimame tik menką josios dalelę aplink savo jūrą, panašiai kaip skruzdės ar varlės gyvena aplink balą, o daug kitų tautų gyvena daugybėje kitų vietų, panašių į mūsąsias. Juk žemėje visur pilna įdubimų, įvairiausio pavidalo bei didumo, kur susitelkia vanduo, migla ir oras. Bet pati žemė — gryna padėta gryname danguje, ten, kur keliauja žvaigždės. Daugumas žmonių, nagrinėjančių šituos dalykus, tokį dangų paprastai vadina eteriu, o jo nuosėdomis — visa tai, kas nuolat nuteka į žemės įdubimus. Tuo tarpu mes, gyvendami žemės įdubimuose, patys to nė nesuvokiame ir įsivaizduojame gyveną žemės paviršiuje. Tai vis tiek, lyg kas nors, gyvendamas jūros dugne, įsivaizduotų gyvenąs jūros paviršiuje ir, matydamas pro vandenį saulę ir žvaigždes, įsivaizduotų jūrą esant dangų. Dėl savo nerangumo bei silpnumo toks žmogus niekados nepasiektų paviršiaus, niekada neišnirtų ir neiškeltų galvos virš vandens, norėdamas pamatyti, kiek mūsų vietos, palyginus su jojo, tyresnės ir gražesnės, ir nė iš kito, jas mačiusio, apie tai neišgirstų. Tokia pati ir mūsų būsena: gyvename vienoje iš žemės daubų ir įsivaizduojame gyveną josios paviršiuje; orą vadiname dangumi, manydami, kad oru — „dangumi" — keliaujančios žvaigždės. Visa tai todėl, kad mes dėl savo silpnumo ir nerangumo neįstengiame pasiekti

paskutinių oro ribų. Juk jei kas pasiektų oro viršūnes ar paukščiu pavirtęs ten nuskristų, toks, iškėlęs galvą, pamatytų, kas ten yra, lygiai kaip žuvys, išnėrusios iš jūros, mato mūsų pasaulį. Ir jei tokio žmogaus prigimtis būtų linkusi giliau mąstyti, jis pažintų, kad pirmą kartą mato tikrąjį dangų, tikrąją šviesą, tikrąją žemę. O mūsų žemė,— šitie akmens ir aplamai visos šitos vietos,— išplauta ir išvarpyta, tarsi druskų išgraužtos jūros uolos. Jūroje negimsta nieko, kas būtų verta paminėti, niekas, galima sakyti, nepasiekia tobulybės, o kur yra ir žemės, ten vien suskeldėję povandeninės uolos ir smėlis, begalinis dumblas ir purvas. Visa tai nieko neverta, palyginus su mūsu žemės grožybėmis. Bet anas pasaulis, matyt, dar labiau skiriasi nuo to, kas yra pas mus. Jei jau reikia, galiu ir gražią pasaką pasekti, kas yra padangių žemėje, ir šitos pasakos, Simijau, verta paklausyti.

— Mes, Sokratai, — pasakė Simijas, — žinoma, mielai paklausytume tos pasakos.

59. — Taigi, bičiuliai,— pradėjo Sokratas,— pirmiausia pasakoja, kad pati žemė, jei žiūrėtume į ją iš viršaus, atrodytų lyg kamuolys, pasiūtas iš dvylikos odos gabalų, išdažytas margais dažais, panašiais į tuos, kuriuos vartoja mūsų dailininkai. Ir tenai visa žemė esanti tokių spalvų, tik dar labiau blizgančių ir šviesesnių už mūsiškes. Vienas žemės šonas — nuostabiai gražaus purpuro, antras — auksinis, trečias — baltas, baltesnis už snie-

gą ir gipsą. Esama joje ir kitų spalvų, tokių pat, tiktai dar gausesnių ir gražesnių už tas, kurias čionai matome. Net ir žemės įdubimai, nors pripildyti vandens bei oro, savotiškai nudažyti ir žėri margomis spalvomis. Taigi žemė, būdama tolygi ir vientisa, kartu atrodo be galo įvairi.

Tokia žemė ir panašūs į ją augalai, medžiai, žiedai, bręstą vaisiai, ir kalnai, atitinką jos išvaizdą, ir akmenys — lygūs, skaidrūs, ir puikių spalvų. Čionykščiai akmenėliai, tiek mūsų branginami — sardis, jaspis, smaragdas ir kiti — yra anų akmenų nuotrupos. O ten kiekvienas akmuo toks arba dar gražesnis, nes jie ten gryni, neišėsti, nesugadinti kaip kad čionykščiai, kuriuos graužia puvėsiai bei druska iš eterio nuosėdų, sutekančių į mūsų daubas: jos biauroja ir neša ligas akmenims ir dirvai, gyvuliams ir augalams. Tikroji žemė papuošta visomis anomis gėrybėmis ir dar auksu, ir sidabru, ir kitais brangiais metalais: jų tenai visur primėtyta galybės, ir laimingi tie, kurių akys tai mato.

Daug gyvų padarų apgyvenę aną žemę, yra ir žmonių: vieni gyvena sausumos vidury, kiti — oro pakraščiais, panašiai kaip mes jūros pakrantėse, dar kiti — salose, skalaujamose oro, netoli žemyno. Žodžiu sakant, kaip mums naudingas vanduo bei jūra, taip anoje žemėje — oras; o kas mums yra oras, aniems gyventojams — eteris. Metų laikai pas juos suderinti tokiu santykiu, kad anie žmonės niekad neserga ir gyvena daug ilgiau už mus, o regėjimo, klausos tobulumu,

išmintimi ir visu kuo kitu tiek mus pralenkia, kiek oras savo grynumu vandenį arba orą — eteris. Ten yra ir dievų šventovių, ir alkų, ir dievai ten tikrai gyvena. Jie turi pranašavimų, burtų, gali matyti dievus ir kitaip su jais bendrauti. Saulę, mėnulį ir žvaigždes anie žmonės mato tokius, kokie iš tikrųjų yra. O visa tai lydi tobulas džiaugsmas.

60. Štai kokia, bendrai paėmus, žemės ir jos aplinkos prigimtis. Bet įdubose aplink visą žemę yra daug vietų, kurių vienos dar gilesnės ir atviresnės už mūsų gyvenamą įdubimą, kitos — mažesnės už jas, bet įėjimą turi siauresnį už mūsų įdubimo angą. Antra vertus, yra įdubimų ir ne tokių gilių, bet erdvesnių. Visi šitie įdubimai įvairiomis kryptimis sujungti įvairaus pločio požeminiais urvais, kur platesniais, kur siauresniais ir jais iš vieno įdubimo į kitą, tartum iš taurės į taurę, bėga gausūs vandenys. Po žeme teka nesenkančios, milžiniško pločio karšto ir šalto vandens upės. Ir ugnies po žeme apstu, ir vilnija didžiausios ugninės upės, ir čia tirštesnio, čia skystesnio purvo upės, panašios į Sicilijos dumblo srautus prieš išsiveržiant lavai, arba į pačią lavą. Šitos upės pripildo kiekvieną įdubimą, o jas pačias savo ruožtu pripildo nuolat nauji vandens arba ugnies srautai, judantys tai aukštyn, tai žemyn, tartum žemės gelmės siūbuotų. Šio siūbavimo prigimtis maždaug tokia. Viena iš žemės žiočių — pati didžiausia iš visų; ten eina praraja

kiaurai žemę. Apie ją kalba Homeras, sakydamas ją vedant „į armenis Tartaro, tamsiąją gelmę, kur yr toliausiai po žemės". Ir pats Homeras dar kitoje vietoje, ir daugelis kitų poetų šitą bedugnę yra pavadinę Tartaru; į ją subėga visos upės ir vėl iš jos išteka, ir kiekviena turi tos žemės savybes, per kurią teka. Visos šitos upės išteka iš Tartaro ir vėl į jį subėga dėl tos priežasties, kad visas anas skystis neturi nei dugno, nei atramos, ir siūbuoja — tai kyla, tai slūgsta, o kartu su juo ir jį apsupę oras bei vėjas: jie seka skystį, kur tik jis plūsta — į tolimą žemės kraštą ar į artimą. Lygiai kaip kvėpuojant oras teka tai viena, tai kita kryptimi, taip ir ten vėjas siūbuoja kartu su skysčiu ir įeidamas bei išeidamas į kokią nors vietą sukelia baisiausias, nesuvaldomas vėtras.

Vanduo, vėl nuslūgęs į tą vietą, kurią vadiname žemąja, teka kiaurai žemę tenykščių upių vagomis ir pripildo jas tartum drėkinimo griovius; o kai ima trauktis iš ten ir pasuka šen link, jis pripildo čionykštes upes, ir jos bėga požemio keliais, kiekviena ten, kur josios kelias veda, ir padaro jūras ir ežerus, upes ir šaltinius. Paskui, vėl sueidamos į žemę, vienos upės apibėga ilgesniu keliu didesnius plotus, kitos — mažesnius trumpesniu keliu, ir vėl susilieja į Tartarą, vienos — daug žemiau už tą vietą, kur josios buvo išbėgusios, kitos — ne tiek giliai, bet vis tiek įteka žemiau, kaip buvo išbėgusios. Kai kurios subėga į Tartarą priešais tą vietą, iš kur buvo ištekėjusios, kitos — tam pačiam šone. Yra ir tokių, kurios

apsuka visą ratą aplink žemę ar net kelis ratus, tartum gyvatės; šitos nusileidžia visų giliausiai, kiek tiktai galima, bet subėga vėl į tą patį Tartarą. Leistis žemyn iš bet kurios pusės galima tik iki žemės vidurio, bet ne toliau, kadangi į abi puses nuo vidurio vis tiek iš kur atitekėjusiai upei reikėtų kilti į viršų.

61. Šitų upių yra daugybė, jos didelės ir visos kitokios, bet įstabiausios iš jų keturios. Pati didžiausia iš visų ir tolimiausia nuo vidurio teka ratu, o jos vardas Okeanas. Tiesiai priešais, bet kitapus centro, teka Acherontas — per dykas vietas, daugiausia po žeme, ir įteka į Acherusiados ežerą, kur eina didžiumos mirusiųjų sielos ir, išbuvusios tenai joms paskirtą laiką — vienos ilgesnį, kitos trumpesnį,— vėl išsiunčiamos atgal gimti gyvų būtybių pavidalu.

Trečioji upė išteka vidury, tarp Okeano ir Acheronto; netoliese nuo savo ištakos įbėga į didelę, kaitriai liepsnojančią vietą, sudarydama ten kunkuliuojantį vandens ir dumblo ežerą, didesnį už mūsų jūras. Iš čia ji teka ratu toliau, drumsta ir dumblina, apsivynioja aplink žemę ir prieina prie pat Acherusiados ežero krašto, tačiau nesusimaišo su jo vandenimis. Dar daug ratų po žeme apibėgusi, ji krinta į apatinę Tartaro dalį. Šitos upės vardas Piriflegetontas, ir jos ugniniai purslai prasimuša įvairiose žemės vietose.

Kitoje pusėje Periflegetonto pora — ketvirtoji

upė — pirmiausia teka baisiomis, nejaukiomis vietomis, kurios, kaip sako, esančios tamsiai mėlynos spalvos; tas vietas vadina Stigijos kraštu, o ežeras, kurį sudaro upė, vadinasi Stiksas. Įsiliedami į šitą ežerą, jos vandenys įgyja baisią jėgą ir bėga šniokšdami po žeme ratu, priešingu Periflegetontui, paskui pasiekia Acherusiados ežerą iš priešingos pusės. Ir šitos upės vandenys nesimaišo su jokiais kitais vandenimis, ir ji, taip pat apsukusi žemę, įteka į Tartarą priešais Periflegetontą. Šios upės vardas, kaip sako poetai, Kokitas.

62. Štai kaip visa tai sutvarkyta.

Kai mirusieji ateina į tą vietą, kur kiekvieną nusiveda jo demonas, pirmiausia visi būna teisiami — ir tie, kas gražiai ir šventai gyveno, ir kas ne. O tie, kurių gyvenimas pasirodys buvęs vidutiniškas, nuvykę į Acherontą ir įlipę į jiems paruoštus laivus, pasiekia ežerą. Ten jie gyvena apsivalydami ir, atlikę bausmes už savo nuodėmes, gauna atleidimą, o už gerus darbus atlyginimą — kas ką nusipelnė.

Tuos, kurie dėl savo sunkių nusikaltimų pasirodys nebepataisomi (arba šventvagiai, ne kartą grobę šventyklose, arba žmogžudžiai, daugelį nužudę neteisingai ir neteisėtai, arba kiti panašūs piktadariai), jiems priderantis likimas sviedžia į Tartarą, iš kur jie niekados nebeišeina.

Tačiau tie, kurie pasirodys padarę didelių nusikaltimų, bet vis dėlto išperkamų, pavyzdžiui,

pykčio pagauti pakėlę ranką prieš tėvą ar motiną, ir dėl to darę atgailą per visą gyvenimą, ar kuriuo kitu būdu pasidarę žmogžudžiais, grūdami į Tartarą, bet, patekę tenai ir išbuvę metus laiko, vilnių išmetami — žmogžudžiai į Kokitą, o tėvažudžiai ir motinžudžiai — į Periflegetontą. Kai srovės nešami atsiduria Acherusiados ežere, ima rėkti ir šauktis, vieni — tų, kuriuos nužudė, kiti — tų, kuriuos įžeidė; prisišaukę maldauja ir prašo leisti jiems įeiti į ežerą ir juos ten priimti; pasisekus permaldauti, įeina į ežerą, ir jų vargai pasibaigia; o jei ne,— nuvelkami atgal į Tartarą ir iš ten vėl į tas pačias upes. Ir jie kentės tol, kol permaldaus tuos, kuriuos nužudė, nes tokia bausmė jiems paskirta teisėjų.

Galiausiai tie, kurie pasirodys ypatingai šventai gyvenę: juos išvaduoja ir išgelbsti iš žemės gelmių kalėjimo, ir jie eina į tyras aukštybes viršum žemės, kur ir apsigyvena. Tie iš jų, kas filosofijos padedami visiškai apsivalė, gyvena toliau be jokių kūnų ir pasiekia dar gražesnes buveines, apie kurias papasakoti nelengva, o ir laiko maža beturime.

Taigi dėl viso to, apie ką dabar kalbėjomės, Simijau, reikia iš visų jėgų stengtis gyventi dorai ir išmintingai, nes puiki dovana ir viltis didelė!

63. Kad visa yra lygiai taip, kaip aš ką tik papasakojau, protingam vyrui teigti, žinoma, nedera. Bet kad mūsų sieloms — jei tikime jas esant nemirtingas — paruoštas maždaug toks likimas ir

tokios buveinės, tai, man rodos, teigti reikia, dargi drąsiai. Toks ryžtas garbingas ir gražus — juo mes tarsi kerime patys save. Štai kodėl taip plačiai ir smulkiai pasakojau tą padavimą. Kiekvienas žmogus, kuris per visą gyvenimą atsisakydavo įvairių kūno malonumų bei papuošalų, laikydamas juos kažkuo svetimu ir teikiančiu greičiau žalos, negu naudos, turėtų drąsiai laukti likimo, kuris ištiks jo sielą. Toks uoliai mokėsi ir puošė sielą ne svetimu, bet tinkamu jai papuošalu — išmintimi, teisingumu, drąsa, laisve, tiesa; toks laukia kelionės į Hadą, likimui pašaukus. Ir jūs, Simijau, Kebetai, ir visi kiti kada nors nuvyksite tenai, kiekvienas savo laiku. O mane likimas, kaip pasakytų tragikas, jau dabar tenai šaukia, ir beveik atėjo laikas mazgotis: man rodos, geriau išgerti nuodus pirma nusimazgojus, kad moterims nebūtų rūpesčio prausti lavoną.

64. Sokratui tai pasakius, prabilo Kritonas:

— Taip, Sokratai; bet ką pavedi štai tiems ar man padaryti dėl savo vaikų ar dėl kitko, kad galėtume tau geriausiai patarnauti?

— Nieko naujo nepasakysiu, Kritonai, tą pat, ką ir visada,— atsakė Sokratas: — rūpinkitės savimi. Taip elgdamiesi, patarnausite ir man, ir mano šeimai, ir patys sau, nors dabar to man ir nepažadėtumėt. Jei patys apsileisite ir nenorėsite gyventi taip, kaip ir dabar, ir pirmiau sakiau, tai nieko nepasieksite, nors ir kažin kaip tvirtai man dabar pasižadėtumėt.

— Pasistengsime visa daryti, kaip tu liepi,— pasakė Kritonas. — Bet kaip tave palaidosim?[50]

— Kaip tik norite,— atsakė Sokratas,— jei tik mane sučiupsite ir jei nepaspruksiu nuo jūsų.

Tyliai nusijuokęs ir atsisukęs į mus, Sokratas kalbėjo toliau.

— Negaliu, vyrai, įtikinti Kritono, kad aš esu tik tas Sokratas, kuris dabar kalba su jumis ir kol kas tebėra kiekvieno savo žodžio šeimininkas: Kritonas mano, kad aš — tik tas Sokratas, kurį jis netrukus pamatys lavono pavidalu, todėl klausia, kaip mane laidoti. O tai, apie ką aš jau seniai ilgą laiką jums kalbėjau — kad, išgėręs nuodų, nebepasiliksiu daugiau su jumis, bet pasitraukęs nueisiu į laimingą palaimintųjų pasaulį,— visa tai atrodo Kritonui bergždžiai mano kalbėta, tik jums ir sau nuraminti. Taigi,— kalbėjo toliau,— laiduokite už mane Kritonui priešingai, kaip jis laidavo už mane teisėjams. Juk jis laidavo mane čia pasiliksiant, o jūs laiduokite, kad aš, numiręs, čia nepasiliksiu, bet pasitrauksiu ir nueisiu. Tada ir Kritonui bus lengviau: matydamas mano kūną sudegintą ar į žemę užkastą, nesisielos dėl mano likimo, lyg aš ką bloga patyręs; ir mano laidotuvėse nesakys, kad štai šarvoja Sokratą, ar išneša jį, ar į žemę užkasa[51]. Būk tikras, gerasis Kritonai,— kalbėjo Sokratas,— sakyti ne taip, kaip yra, ne tik savaime blogas dalykas, bet per tai ir sielos kenčia nuostolį. Būk drąsus ir sakyk, kad laidoji mano kūną ir laidoji taip, kaip tau patinka ir kaip, tavo galva, geriausiai sutinka su apeigomis.

65. Tai pasakęs, Sokratas atsistojo ir nuėjo į gretimą kambarį praustis. Kritonas ėjo paskui jį, liepęs mums palaukti. Laukėme šnekučiuodami ir smulkiai nagrinėdami tai, ką buvome girdėję, tačiau tolydžio grįždavome prie mus ištikusios nelaimės: mes tarsi tėvo netenkame ir visam gyvenimui liekame našlaičiai.

Sokratui nusiprausus atvedė jo vaikus — jis turėjo dvejetą mažų sūnelių ir vieną paaugusį. Atėjo ir moterų, jo giminaičių. Kritono akivaizdoje pasikalbėjęs su jomis ir davęs šiokių tokių nurodymų, Sokratas liepė moterims ir vaikams išeiti, o pats grįžo pas mus. Buvo jau arti saulėlydžio: Sokratas ilgai užtruko anam kambary. Kai grįžo nusiprausęs, atsisėdo, bet jau beveik nesikalbėjo su mumis. Įėjo Vienuolikos tarnas ir, atsistojęs priešais Sokratą, tarė:

— Sokratai, tu ne toks, kaip kiti, ir tavimi man nėra ko skųstis: kiti, nuteisti mirti, pyksta ir keikia mane, kad aš, valdžios įsakomas, liepiu jiems gerti nuodų. Tave per tą laiką gerai pažinau ir matau tave esant drąsiausią, ramiausią ir geriausią iš visų tų, kurie čia buvo kada pakliuvę. Ir dabar esu įsitikinęs, kad nepyksi ant manęs, bet ant anų,— juk žinai tikruosius kaltininkus. O dabar,— supranti, su kokia žinia atėjau,— sudie! Pasistenk kuo lengviausiai pakelti tai, kas neišvengiama.

Apsiašarojęs tarnas nusisuko ir buvo beišeinąs. Sokratas, pažiūrėjęs į jį, tarė:

— Ir tau sudie. Mes viską padarysime kaip reikia.

Kreipdamasis į mus, Sokratas tęsė:

— Koks malonus žmogus! Nuolat vaikščiojo pas mane, kartais pasikalbėdavo ir buvo labai geras. Ir dabar kaip nuoširdžiai apverkia mane. Tačiau, Kritonai, paklausykime jo. Tegul neša nuodus, jei jau sutrinti, o jei ne — tegul sutrina.

— Bet, Sokratai,— atsakė Kritonas,— saulė, rodos, dar viršum kalnų, dar nenusileido. O aš žinau, kad kiti gerdavo nuodus daug vėliau, negu jiems būdavo įsakyta, pavakarieniavę, apsčiai išgėrę, kiti net pasidžiaugę meile su savo mylimosiomis. Nėra ko skubėti, laikas dar leidžia.

O Sokratas jam tarė:

— Visai suprantama, Kritonai, kad taip elgiasi tie, apie kuriuos kalbi: juk jie tariasi šitaip ką nors laimėsią. Tačiau ne mažiau suprantama, kad aš taip nedarysiu. Iš tikrųjų, manau, nieko nelaimėsiu, jei nuodus išgersiu truputėlį vėliau, tik pats sau atrodysiu juokingas, besikabinėdamas už gyvenimo ir gaudydamas, ko jau nebėra. Ne, nesiginčyk, eik ir daryk, kaip sakau.

66. Tai išgirdęs, Kritonas linktelėjo čia pat stovinčiam tarnui. Šis išėjo ir gana ilgai užtrukęs grįžo su žmogumi, kuris turėjo paduoti nuodus; nešė juos taurėje, sutrintus į miltelius. Pamatęs tą žmogų, Sokratas tarė:

— Gerai, mielasai. Tu tai išmanai — ką man dabar daryti?

— Nieko,— atsakė anas,— imk išgerk ir vaikščiok, kol pajusi kojas pasunkėjus, o tada gulk: nuodai veiks patys.

Tai sakydamas, padavė Sokratui taurę. Paėmė ją, Echekratai, visiškai ramiai, nė kiek nesudrebėjo, nepasikeitė nei veido išraiška, nei spalva, bet savo papratimu kiek iš padilbų pažvelgė į tarnautoją ir paklausė:

— Kaip tu manai, ar šito gėrimo galima nupilti kurio nors dievo garbei, ar ne?

— Tik tiek, Sokratai, sutriname, kiek reikia išgerti.

— Suprantu,— pasakė Sokratas.— Bet pasimelsti dievams galima ir reikia, kad laimingai pasisektų iš šio pasaulio persikelti į aną. Štai ir aš meldžiuos, kad taip būtų.

Su tuo žodžiu pridėjo taurę prie lūpų ir labai ramiai ir lengvai išgėrė.

Daug kas iš mūsų iki šiol dar galėjo susivaldyti neverkę. Bet kai pamatėme, kaip jis geria nuodus ir kad jau išgėrė, nepajėgėme susilaikyti. Man, prieš mano paties norą, ėmė čiurkšlėmis riedėti ašaros, ir aš, prisidengęs apsiaustu, apraudojau save — taip, ne jį apverkiau, bet save ir savo nelaimę — kokio vyro ir bičiulio nustojau! O Kritonas, tas dar pirmiau išėjo, neįstengdamas sulaikyti ašarų. Apolodaras ir pirma visą laiką vaitojo, o dabar ėmė balsu rėkti ir raudoti, ir jau visi, išskyrus patį Sokratą, pradėjo verkti.

— Ką čia darote, keisti žmonės? — pasakė Sokratas. — Kaip tik dėl to ir moterims liepiau

išeiti, kad nedarytų tokios sumaišties. Esu girdėjęs, kad mirti reikia malonių kalbų klausantis. Nusiraminkit ir susivaldykit.

Tai išgirdę, susigėdome ir nustojome verkę. O Sokratas ėmė vaikščioti po kambarį. Kai jam, kaip buvo sakęs tarnas, ėmė stingti kojos, atsigulė aukštielninkas — taip buvo patarta. Po kiek laiko tas, kuris buvo atnešęs nuodų, ėmė čiupinėti Sokrato kojas ir blauzdas; paskui, stipriai paspaudęs jam koją, paklausė, ar jaučiąs. Sokratas atsakė, kad ne. Po to tarnas ėmė čiupinėti šlaunis ir, čiuopdamas aukštyn, ženklais rodė, kad Sokratas eina šaltyn ir stingsta. Vėl pačiupinėjęs pasakė, kad, kai tik nuodai pasieksią širdį, jis ir numirsiąs.

Jau beveik visas jo liemuo atšalo. Staiga Sokratas nusiklojo (jis gulėjo apklotas) ir ištarė paskutinius savo žodžius:

— Kritonai,— pasakė,— esame skolingi Asklepijui gaidį, būtinai pasirūpinkit atiduoti[52].

— Padarysime,— atsakė Kritonas.— Ar nepasakysi dar ko?

Į šitą klausimą jau nieko nebeatsakė! Netrukus krūptelėjo, ir tarnas atidengė jo veidą: akys jau buvo sustingusios. Kritonas užčiaupė jam lūpas ir užmerkė akis.

67. Toks, Echekratai, buvo galas mūsų bičiulio, žmogaus, kaip mes galime tvirtinti, iš visų, kuriuos pažinome per visą savo gyvenimą, geriausio, išmintingiausio ir teisingiausio.

KOMENTARAI

PLATONAS

P l a t o n a s (427—347 m. pr. m. e.) gimė Atėnuose. Platono jaunystės laikais vergvaldiški Atėnai pasiekė aukščiausią klestėjimo laipsnį; čia tada veikė pagarsėję literatūros, meno ir mokslo vyrai. Jaunutį Platoną žavėjo Fidijo ir Polikleto kūriniai, jis gėrėjosi Sofoklio ir Euripido tragedijomis, Aristofano komedijomis, rimti Tukidido ir Ksenofonto raštai lavino jo protą. Tačiau didžiausios reikšmės jo gyvenimui ir brendimui turėjo pažintis su Sokratu, kuris per paskutinį savo gyvenimo dešimtmetį buvo Platonui mokytojas ir artimiausias draugas.

Sokratui mirus, Platonas pasitraukė iš Atėnų, gal būt, dėl nepalankių politinių sąlygų. Kurį laiką gyveno Megaroje pas bičiulį Euklidą, kur uoliai studijavo filosofiją. Tačiau gyvo Sokrato žodžio negalėjo jam atstoti jokios filosofinės sistemos, dėstomos mokyto Euklido. Jis susiruošė į kelionę. Tačiau apie jo keliones šaltinių duomenys supainioti. Rašoma, kad Platonas iškeliavęs į Italiją, tikėdamasis išgirsti gyvą žodį iš tenykščių filosofų. Čia Platoną paveikęs pitagoriečių mokymas. Italijoje Platonas praplėtęs savo žinias matematikos ir fizikos srityse. Kai kurie šaltiniai duoda pusiau legen-

dinių pasakojimų, kad, sužavėtas beribėmis matematikos galimybėmis, Platonas keliaująs į Kirenę pas garsųjį matematiką Teodorą, iš ten į Egiptą, kuris buvo laikomas daugelio mokslų šaltiniu. Bet ir abstraktūs mokslai nebepatenkinę Platono: jį stebino ir domino gamtos „stebuklai", kurių tirti išvyko į Siciliją. Ten susipažino su turtinga šalies gamta, mokėsi geologijos, tyrinėjo ugnikalnių išsiveržimus. Sicilijoje Platonas bandė skelbti jau ryškėjančias savo filosofines pažiūras, bet Sirakūzų tironas Dionizas įžiūrėjo pavojų savo valstybės tvarkai, įsakė suimti Platoną, net buvo pasiryžęs nubausti jį mirtimi. Platono draugams užtarus, Dionizas atidavė filosofą, kaip belaisvį, Spartos pasiuntiniui, kuris įsakė nugabenti jį į Eginą, žinomą anuomet vergų prekybos centrą. Čia Platonas buvo parduotas vergų rinkoje. Atsirado vienas geras kirenietis, išpirko filosofą ir suteikė jam galimybę grįžti į tėvynę (388 m.).

Grįžęs į Atėnus, Platonas įkūrė prie Akademo gimnazijos filosofijos mokyklą, garsiąją „Akademiją", kurioje dėstė savo teorijas dialogų ir paskaitų pavidalu. Dialoguose Platonas taip pat apibūdino Sokrato mokymą.

Platonas — idealistinės filosofijos Europoje pradininkas, pirmas nuosekliai ir plačiai išdėstęs visą sistemą, savo pažiūras į pasaulį, žmogų, valstybę. Platonas skiria du pasaulius: realių daiktų pasaulį ir idėjų pasaulį. Realusis pasaulis jam yra tik idėjų pasaulio atspindys. Jo pagrindiniais teiginiais rėmėsi visa vėlesnioji idealistinė filosofija. Taikydamas savo mokymą visuomeninio gyvenimo reiškiniams, Platonas kūrė idealios valstybės doktriną, pasireikšdamas kaip vergvaldinės-aristokratinės valstybės šalininkas.

Platono raštai — daugiausia dialogai — dar antikos laikais buvo padalinti į 9 rinkinius — tetralogijas (po 4 kūrinius kiekvienoje). Tokiu būdu viso susidarė 36 vei-

kalai, tačiau dalis jų tikrai nepriklauso Platonui, o kai kurių kitų autentiškumas ginčytinas. Tyrinėtojai neabejoja tik dėl 23 dialogų autentiškumo.

Platono kūryba skirstoma į tris periodus: ankstyvąjį, brandųjį ir vėlyvąjį. Pirmajame periode sukurti veikalai („Kritonas", „Protagoras" ir kt.) parašyti dažniausiai „sokratiška" klausimų ir atsakymų forma, juose daugiausia nagrinėjami moraliniai-etiniai klausimai. Antrojo laikotarpio dialogai („Fedonas", „Puota", „Fedras" ir kt.) tiek turiniu, tiek forma yra patys brandžiausi ir reikšmingiausi. Juose autorius gvildena būties problemas, išdėsto „mokymą apie idėjas". Pašnekesiai čia daug kur išplečiami, perpinami ilgesniais pasakojimais ir „mitais". Vėlyvuoju kūrybos laikotarpiu parašytuose veikaluose („Įstatymai" ir kt.) Platonas bando savo „idėjų teoriją" plačiau taikyti gamtos filosofijai ir visuomenės reiškiniams. Tačiau šio meto kūriniuose daug turinio prieštaringumų, susilpnėja ir nublanksta formos meniniai elementai.

Platonas išliko iki mūsų dienų ne vien kaip įžymus mąstytojas, bet ir kaip talentingas antikinės prozos kūrėjas, menininkas. Geriausiuose jo dialoguose matome ne vien filosofinius ginčus, bet ir dramatines scenas, karštus gyvų charakterių konfliktus, emocionalius susikirtimus. Ypač ryškus, spalvingas drąsaus, tiesaus, išmintingo Sokrato paveikslas, einąs per daugumą dialogų. Talentingiausi Platono dialogai perpinti fantazija, pilni kandžios ironijos, vietomis taiklios parodijos.

Šioje Platono kūrinių rinktinėje spausdinama „Puota", „Sokrato apologija", „Kritonas" ir „Fedonas". Tai vieni geriausių Platono veikalų. Per juos visus pereina išmintingasis Sokratas, žmogus ir mąstytojas, savo gyvenimo ir mokytojo kelią užbaigiąs „Fedone" ramia ir šviesia mirtimi.

Šiuos visus kūrinius vertėjas buvo išvertęs į lietuvių kalbą ir išleidęs dar iki Antrojo pasaulinio karo. Praėjus kelioms dešimtims metų tie vertimai senstelėjo, todėl rengiant šį leidinį, Platono dialogų vertimai buvo peržiūrėti iš naujo.

PUOTA

Senovės Graikijoje buvo paprotys mokytų vyrų puotose disputuoti įvairiomis rimtomis temomis. Šiame Platono dialoge išdėstomos pažiūros į meilę, grožį, gėrį.

Puotos dalyviai (be Sokrato ir Alkibiado):

Agatonas — poetas-tragikas, miręs apie 400 m. pr. m. e. Agatonas drauge su Euripidu gyveno Makedonijos karaliaus rūmuose. Taigi, kai buvo rašoma „Puota", jis jau buvo miręs. Agatonas sukūrė septynias tragedijas, tačiau jų tik pavadinimus težinome.

Fedras (jo vardu pavadintas ir vienas Platono dialogas) gyvai domėjosi filosofijos klausimais.

Pausanijas išdėstė pagyvenusio tų laikų atėniečio nuomonę meilės klausimais. Jo kalba, kaip Agatono, buvo sofistiško gudrumo pavyzdys.

Eriksimachas, Fedro bičiulis, kilęs iš garsios Atėnų gydytojų šeimos ir pats gerokai prasilavinęs kaip gydytojas. Platonas vaizduoja jį kiek komiškai, ypač scenoje su Aristofanu.

Aristofanas — įžymus antikos komedijų rašytojas (450—388 m. pr. m. e.). Aristofanas irgi jau buvo miręs, kada buvo kuriama· „Puota". Iš gausios Aristofano kūrybos išliko tik 11 komedijų, jų tarpe „Debesys", kur pajuokiamas Sokratas.

Diotima — Platono sukurtas moters tipas.

Aristodemas — Sokrato šalininkas ir pasekėjas.

Sokratas vaikščiodavo basas retkarčiais, o Aristodemas — visada.

Be to, yra dar du įžanginio pasikalbėjimo dalyviai: Apolodoras ir Glaukonas. Apolodoras, pasak jo paties, skulptorius liejikas, buvo karštas Sokrato gerbėjas, Sokrato mirties liudininkas. Kas toks Glaukonas, tiksliai nežinome. Tokiu vardu buvo Platono brolis ir, galimas daiktas, kad čia — jis.

[1] Faleras — vienas iš Atikos demų į pietus nuo Atėnų, senasis Atėnų uostas.

[2] Galimas daiktas, kad čia minimas Glaukonas buvo Platono brolis.

[3] Tatai įvyko 416 m. pr. m. e., o 411 m. Agatonas iškeliavo į Makedoniją, iškviestas karaliaus Archelajo.— Tragedijų rungtynėse dovanas gaudavo ne tik nugalėjęs autorius, bet ir choro vedėjas. Agatonas čia pakvietė choro dalyvius.

[4] Platonas mini Aristodemą tik „Puotoje".

[5] Žodžių žaidimas. Patarlė buvo: Gerieji eina pas geruosius puotauti neprašyti. Perkėlęs žodžio agathon (gerųjų) kirtį į antrą skiemenį, Sokratas pasakė jį kvietusiojo vardą Agathon.

[6] „Iliada" X, 224: „Dviese tenai eidami, vis greičiau pastebės ką naudingo."

[7] Kalbama apie Agatono pergalę Dioniso teatre (Atėnuose), kur buvo susirinkę žiūrovai iš visos Graikijos. Dioniso teatre galėjo tilpti apie 15 000 žmonių.

[8] Dionisas minimas čia arba todėl, kad jis, kaip tragikų dievas, gali būti ginčo tarpininkas, arba kaip vyno (atseit, kiekvienos puotos) globėjas.

[9] Paprotys nulieti vyną arba vandenį buvo labai paplitęs Graikijoje. Čia kalbama apie vyno nuliejimą prieš geriant.

[10] Fedras buvo kilęs iš Mirinunto demo, pietryčių Atikos daly.

[11] Melanipė, Kentauro Chirono anūkė, buvo Euripido pavaizduota dviejose (dingusiose) tragedijose.

[12] Himnas buvo lydimas kitaros akompaniamento. Peanas buvo lydimas fleitos akompaniamento.

[19] Prodikas iš Julidos (Keo saloje), Sokrato amžininkas, jaunas atvyko į Atėnus ir čia pasiliko mokyti iškalbos. Bendravo su Sokratu, Ksenofontu, Euripidu ir kt. Iš jo kalbų liko tik fragmentas apie Heraklį (Ksenofonto raštuose).

[14] Šitas Fedro teigimas nėra tikslus: poetas Alkajas kaip Eroto gimdytojus nurodo Dzefirą ir Iridę, o Simonidas — Arėją ir Afroditę.

[15] Filosofas Parmenidas — eleatų mokyklos atstovas. Parmenidą jau seną Atėnuose matęs jaunas Sokratas. Parašė filosofinę poemą „Apie gamtą" (kaip atsakymą Heraklitui). Išliko šio veikalo nuotrupos. Čia cituojama eilutė paimta iš minėto veikalo.

[16] Akusilajas iš Argo parašė dievų genealogiją, kurios išliko tik nuotrupos.

[17] Apolonui tarpininkaujant, likimo deivės Moiros sutiko pasigailėti Ferų (Tesalijoje) karaliaus Admeto, jei kas kitas sutiks vietoj jo numirti. Admeto tėvams atsisakius pasiaukoti dėl sūnaus, tatai padarė jo žmona Alkestidė. Hado karalienė Persefonė grąžino ją Admetui.

[18] Dainius Orfėjas nusileidęs į Hadą išvaduoti savo žmonos Euridikės. Tačiau Orfėjas vėl neteko Euridikės, nes neištesėjo duotojo pažado ir, grįždamas iš Hado, atsigręžė. Platonas kiek nutolsta nuo įprastinės versijos — jis rašo, kad dievai dėl Orfėjo lepumo ir bailumo vietoj Euridikės jam parodę jos šešėlį. Orfėjas lepus, pagal Platoną, todėl, kad grojęs lepinančiu styginiu inst-

rumentu kitara, tuo tarpu fleitos garsai žadinę drąsą bei narsumą.

[19] Galimas daiktas, kad čia turima galvoje neišlikusi Eschilo tragedija „Mirmidonai".

[20] „Iliada", XI, 787:

„Mano sūnau, kilimu už tave garsingesnis Achilas,
Tu gi vyresnis už jį, nors jėga jo didesnė už tavo."

[21] Dangiškosios (Uranijos) Afroditės šventovė buvo į vakarus nuo Atėnų aikštės, o Žemiškosios (Pandemos) — Akropolio pietvakarių atšlaitėje. Pirmoji Afroditė buvo atsiradusi iš jūros putų, kurios susidariusios Dangui (Uranui) pasinėrus į jūrą. Antrosios gimdytojai buvę Dzeusas ir Diona.

[22] Turima galvoj įvairūs nusižengimai prieš įstatymus, kurie numatė griežtą bausmę už laisvųjų moterų garbės įžeidimą.

[23] Antalkidas 387 m. pr. m. e. pasirašė Spartos taikos sutartį su persais, pagal kurią Mažosios Azijos (Jonijos) graikų miestai atiteko persams („barbarų tauta").

[24] Sugretinimą reikėtų suprasti taip, kad suaugusieji bendraudavo su berniukais ir jaunuoliais dažniausiai palestrose ir gimnazijose.

[25] Per Panatėnajų šventes (514 m. pr. m. e.) Aristogeitonas su Harmodijum nudėjo Hiparchą, iš savo tėvo Pisistrato paveldėjusį valdžią Atėnuose. Per kilusį sumišimą Harmodijus žuvo, o sulaikytas Aristogeitonas buvo nuteistas mirti. Po sukilimo (510 m. pr. m. e.), kilusio dėl Hipijaus žiaurumo, atėniečiai ėmė ypatingai garbinti Harmodijų ir Aristogeitoną kaip kovotojus prieš priespaudą.

[26] Palyg. Homero „Iliada", II, 71:

„Tarė ir dingo. Mane gi apleido tuoj miegas saldusis."

[27] Iš vieno medicinos traktato („Apie epidemijas"), priskiriamo Hipokratui, sužinome, kaip stropiai anų laikų gydytojai tirdavo ligas. Eriksimachas čia aiškiai skiria medicinos teoriją nuo praktikos. Gydytojus praktikus jis nelabai vertina, laikydamas juos amatininkais.

[28] Hipokratui priskiriamam traktate „Apie kvėpavimą" pasakyta: „Medicina yra pridėjimas ir atėmimas; atėmimas to, kas perviršˇ, pridėjimas to, ko trūksta. Kas moka tatai geriausiu būdu padaryti, yra geriausias gydytojas." Šitą teiginį Eriksimachas savo reikalui taip keičia: žmogaus organizmas iš prigimties linkęs prisipildyti ir išsituštinti; tas palinkimas gali būti arba sveikas, arba liguistas, priklausomai nuo to, kokia žmogaus meilė — gera ar bloga. Gydytojo uždavinys: nustatyti palinkimų esmę ir, jei palinkimai liguisti, juos gydyti, t. y. arba pridėti trūkstamus sveikus pradus, arba atimti liguistus.

[29] Seniausiais laikais dievu-gydytoju buvo laikomas Apolonas, ir tik paskui medicinos kūrėju ir gydytojų globėju pradėta laikyti dievas Asklepijas, Apolono ir Kronidės sūnus. Kad žmonės neardytų esamos tvarkos ir nesiliautų bijoję mirties ir dievų, Dzeusas žaibu nutrenkęs Asklepiją. Be gyvačių, laikomų Asklepijo šventovėse, jo ypatingoje globoje buvo gaidys.— Sakydamas „poetai", Eriksimachas turi galvoje Agatoną ir Aristofaną.

[30] Galimas daiktas, kad čia žemės darbą reikia suprasti kaip gydomųjų žolių kultūrą.

[31] Muzikos teorijoje graikai skirdavo šias dalis: harmoniją (mokslą apie tonus), ritmiką (mokslą apie taktus) ir metriką (mokslą apie metriškus matus).

[32] Kalbėdamas apie muziką, Eriksimachas mini jau nebe Dangiškąją Afroditę, bet Dangiškąją Mūzą, ir ne Žemiškąją Afroditę, bet Mūzą Polihimniją.

[33] Meteorologiją Eriksimachas laiko astronomijos dalimi.

[34] Androginais buvo pravardžiuojami išlepinti vyrai.

[35] Cikadų patelės deda kiaušinėlius į smėlį, o ten juos veikia saulės šiluma.

[36] Markė — žaidžiamasis kauliukas arba lentelė. Šeimininkas, skirdamasis su svečiu, laužsaid tokį kauliuką (arba lentelę, žiedą ir pan.) pusiau: vieną puselę įteikdavo svečiui, antrą — pasilikdavo. Tatai buvo ženklas, kad, dar kartą susitikus bičiuliams arba jų įpėdiniams, galima atnaujinti bičiulystę.

[37] Filerastas — mylįs tą, kuris jį myli.

[38] Turima galvoje tos puselės, kurios atsirado iš androgino ir pirmykštės dvilypės moters.

[39] Kalbama apie Mantinėjos miesto (Arkadijoje) bendruomenės padalijimą į keturias dalis 385—384 m. pr. m. e. Čia aiškus anachronizmas: Aristofanas savo kalboje mini įvykį, atsitikusį tik po 30 metų. Agatonas iškėlė puotą 416 m. pr. m. e., apie ją pasakojama 401 m. pr. m. e., o Platonas bus ją aprašęs 383—382 m. pr. m. e. Panašių anachronizmų nemaža randame graikų komedijose.

[40] „Odisėjoje" (XVII, 218) šita patarlė skamba šitaip:

„panašų dievai panašiam vis suranda"

[41] Čia būtinybė, likimas kaip dievybės įasmeninimas.

[42] Atė, Dzeuso duktė, nelaimių deivė, aptemdanti protą ir užnuodijanti širdį, stumianti žmones į nusižengimus, už kuriuos paskui jiems reikia vargą kentėti. Ji švelniai, nejučiomis įsiskverbia į žmonių širdį, nuslopina jų valią ir verčia nusidėti.

[43] „Iliada", XIX, 92.

[44] Metafora paimta iš Gorgijo mokinio Alkidamanto.

[45] Cituojamas pasakymas iš dingusios Sofoklio tragedijos „Tiestas Mikėnuose".

[46] Palyg. „O d i s ė j a", VIII, 266:
„Dainius tuo tarpu, užgavęs stygas, savo dainą pradėjo,
Meilę Arėjo vaizduodamas ir Afroditės gražiosios,
Nuotykį baisiai juokingą, kaip rūmuose jiedu Hefaisto
Sutarė meilei slaptai susieiti."

[47] Cituojamas pasakymas iš žuvusios Euripido tragedijos „Steneboja".

[48] „Ne nebaiminga baime bijojau"— Sokratas pašiepia nenatūralią Agatono iškalbą jo kalbos pabaigoje.

[49] „Odisėjoje", XI, 633 pasakyta:
„Pagavo išblyškėlė baimė
Patį mane: pamaniau, gal prakeiktos baidyklės gorgonos
Išlend iš Hado gelmių, įsakytos taip Persefonėjos."
Sokratas žaidžia žodžiais: Gorgona — Gorgijas. Gorgona — baisi pragaro šmėkla. Vėliau jų buvo priskaityta trys.

Gorgijas iš Leontinų (Sicilijoje) — sofistas, gabus kalbėtojas, graikų dailiosios prozos kūrėjas. 427 m. pr. m. e. Gorgijas buvo pasiųstas į Atėnus pagalbos prieš karingus kaimynus. Atėniečių sueigoje Gorgijas pasakė įspūdingą kalbą (nors Diodoras į jo iškalbą žiūrėjo kritiškai), ir atėniečiai pasižadėjo remti tolimus siciliečius.

[50] Euripido posakis: „lūpos prisiekė, protas priesaikos nevaržomas."

[51] Diotima ir viskas, kas apie ją pasakojama, Platono išgalvota. Vėlyvesnių rašytojų kalbos apie Diotimą remiasi vien Platonu.

[52] Budintį Sokratą pamokydavo jo „demonas", miegantį — sapnai.

[53] Šito mito reikšmė neoplatonikų įvairiai buvo aiškinama. Poras — turto, pertekliaus įasmeninimas, jos priešingybė — Penija (bėdos, skurdas). Perkelta prasme „poros" reiškia priemonę ką pasiekti, kaip nors išeiti iš

keblios padėties. Taigi Poras — aktyvumo pradas, Penija — pasyvumo.

[54] Kalonė — grožio (kalos) įasmeninimas. Kaip Moira lemia naujagimio likimą, taip ji lemia fizinio ir dvasinio grožio gimimą, kaip Eiletija palengvina gimdymo skausmus, taip ji pagreitina grožio užgimimą (atsiradimą).

[55] Kodras, Melanto sūnus, Atikos karalius. Dorėnams įsiveržus į Atiką (1068 m. pr. m. e.), Kodras išgelbėjęs tėvynę. Karaliaus valdžia buvo panaikinta, bet artimiausieji Kodro įpėdiniai kurį laiką dar turėjo karaliaus vardą.

[56] „Švenčiausių paslapčių" terminas paimtas iš Eleusino misterijų, kur jis reiškė aukščiausiąjį pašventinimo laipsnį. Buvo keli tokio pašventinimo laipsniai. Aukščiausiąjį laipsnį pasiekęs regėtojas — regįs tikrąjį Grožį, tikrąją Tiesą.

[57] Kilimas aukštyn turi keturis laipsnius: 1) gražių kūnų mylėjimas, 2) moralinio grožio stebėjimas, 3) grožio regėjimas, 4) absoliutaus grožio pažinimas.

[58] Šaldytuvas — indas su ledu, kuriame atvėsdavo vynas. Aštuoni kotilai — kiek daugiau, kaip du litrai.

[59] „Iliada", XI, 514:

„Vyras, kurs gydyti moka, atstoja nemokančių pulką."

[60] Darydamas šitą palyginimą, Alkibiadas turi galvoje Atėnės ir Marsijo grupę — skulptūrą (Mirono kūrinį), kuris stovėjo Atėnų akropoly.

[61] Plutarchui priskiriamame traktate „Apie muziką" sakoma, kad Olimpas, išmokęs iš Marsijo groti fleita, paskleidė visoje Eladoje muzikinius eilėgarsius (tonacijas), kuriuos graikai vartodavo per dievų garbei rengiamas iškilmes.

[62] Koribantai — Rėjos Kibelės (Frigijos deivės) garbintojai. Savo deivę garbindavo aistringais šokiais ir triukšminga muzika.

[63] Galimas daiktas, kad neblaivus Alkibiadas bus čia supainiojęs dvi patarles: 1) apie vyną ir teisybę (plg. in vino veritas) ir 2) vynas ir vaikai teisingi (sako teisybę).

[64] „Iliada", VI, 235:

„Vario šarvus Diomedui jis pakeitė savo auksiniais."

[65] Atėnams pasidavusi ir atėniečių kolonizuota Potidėja atsisakė paskui paklusti metropolijai. Atėniečių kariuomenė tada apgulė miestą, ir šis po kelių metų pasidavė.

[66] „Odisėja", IV, 242:

„Jis savo dvasioj sumanė ir tai jis išpildė laimingai."

[67] Apie šitą kovą, įvykusią prieš Potidėjos apgulimą, pasakoja Plutarchas, pasiremdamas Platono „Puota", o Tukididas nieko apie ją nesako. Vėlyvesnių rašytojų raštuose randame tik šito pasakojimo variantus.

[68] Kovoje ties Deliju (Bojotijoje, prie pat sienos su Atika) 424 m. pr. m. e. rudenį tebiečiai nugalėjo atėniečius. Trečią kartą Sokratas dalyvavo karo žygy ties Amfipoliu (422 m. pr. m. e.).

[69] Primindamas, kad Sokratas tarnavo hoplituose, Alkibiadas nori pasakyti, kad Sokratas traukėsi iš kovos lauko, nešdamas sunkius šarvus: Sokrato būklė buvo blogesnė, negu Alkibiado.

[70] Brasidas, žymus spartiečių vadas, gabus politikas ir drąsus karžygys, žuvo ties Amfipoliu 422 m. pr. m. e.

[71] Antenoras tiek pat buvo pasižymėjęs savo iškalba trojėnų tarpe, kiek Nestoras — graikų.

[72] Charmidas — Platono dėdė iš motinos pusės. Eutidemas minimas Ksenofonto „Atsiminimuose apie Sokratą".

[73] „Iliada", XVII, 32:

„Kvailys pasimoko po laiko"

[74] Likėjas — Likijos Apolono garbei įsteigta gimnazija Atėnų rytuose (Sokratas dažnai ją lankydavo).

SOKRATO APOLOGIJA

Tai vienas pirmųjų Platono kūrinių. Jo turinį sudaro Sokrato kalba, kuria jis gynėsi teisme nuo neteisingų kaltinimų, iškeltų jo priešininkų, daugiausia Meleto, Anito ir Likono. 399 prieš m. e. metais trys Atėnų piliečiai, nepripažintas poetas Meletas, pralobęs odininkas Anitas ir nevykęs oratorius Likonas apskundė teismui Sokratą, kad šis nepripažįstąs oficialiųjų dievų ir tvirkinąs jaunuolius. Jie reikalavo bausti kaltinamąjį mirties bausme.

[1] Nors oficialus kaltintojas buvo Meletas, tačiau Anitas vaidino pagrindinį vaidmenį teisme ir turėjo įtakos teisėjams.

[2] Aristofanas komedijoje „Debesys" išjuokia Sokratą, rodydamas jį besisupantį pakabintame krepšy. Senio Strepsiado paklaustas, ką jis čia daro, Sokratas atsako, kad vaikšto oru ir svarsto apie saulę.

[3] Prodikas iš Keo salos (apie 470 m. pr. m. e.) ilgą laiką gyveno Atėnuose, dėstydamas retorikos mokslą. Jo pamokomis ir patarimais naudojosi Euripidas, Sokratas, Ksenofontas ir kt. Hipijas iš Elidės, gim. apie 460 m. astronomijos, matematikos, istorijos, kalbos ir literatūros žinovas, nusimanė ir apie amatus. Pasižymėjo gobšumu.

[4] Turima galvoj 404 m. pr. m. e., kada „trys dešimtys" paėmė valdžią į savo rankas, o demokratų atstovai,

prie kurių priklausė ir Chairefontas, turėjo pasitraukti iš tėvynės.

[5] Anaksagoras, filosofas, gim. apie 500 m. pr. m. e. Klazomenuose (Jonijoje). 456 m. atvyko į Atėnus, užmezgė draugingus ryšius su Perikliu. Dėl savo mokslo įtartas bedievybe, pasitraukė iš Atėnų į Lampsaką (Misijoje). Ten ir mirė 428 m.

[6] Graikų dramaturgai savo veikaluose dažnai svarstydavo filosofų bei sofistų pažiūras, tai atėnietis teatre galėdavo susipažinti su kai kuriais filosofijos elementais. Tai turi galvoje Sokratas, sakydamas, kad piliečiai gali panašių žinių už visą drachmą nusipirkti. Anais laikais už vieną drachmą galima buvo tris kartus nueiti į teatrą.

[7] Achilas — deivės Tetidės sūnus. Sokratas tiksliai cituoja Homero „Iliados" XVIII-os giesmės 96 eilutę.

[8] Potidėja — korintiečių kolonija Chalkidikėje. Susidarius Atikos sąjungai, Potidėjos gyventojai prisidėjo prie Atėnų, bet paskui, korintiečių kurstomi, atsimetė, ir Atėnai užtai paskelbė jiems karą. Šitame kare dalyvavo ir Sokratas.

Amfipolis — atėniečių kolonija Makedonijoje. Ties šituo miestu 422 m. atėniečiai buvo nugalėti Spartos karaliaus Brasido.

Delijus — miestas Bojotijoje. 424 m. pr. m. e. bojotiečiai nugalėjo atėniečius. Šioje kovoje Sokratas pasižymėjo drąsa; apie tai liudija Lachetas, vienas iš atėniečių kariuomenės vadų (Platono dialogas „Lachetas", 181).

[9] Atėnų taryboje buvo 500 narių, kasmet renkamų iš pirmųjų 3-jų klasių piliečių, ne jaunesnių kaip 30 m. amžiaus, po 50 žmonių nuo kiekvienos filės. Einamaisiais valstybės reikalais rūpinosi iš eilės 50 narių (vienos kurios filės), kurie, eidami savo pareigas, vadinosi „pritanais", o pats tas aparatas (50 narių) vadinosi pritanija.

Sokratas priklausė Antiochidės filei, į kurią įėjo Alopekų demas, iš kur buvo kilęs filosofas.

[10] Nepalaidoti lavono su apeigomis buvo laikoma nusikaltimu.

[11] Pagal įstatymus reikėjo teisti kiekvieną vadą atskirai, o ne iš karto (vienu balsavimu) visą dešimtį.

[12] Kai spartietis Lisandras 405 m. ties Aigos Potamos nugalėjo atėniečius, demokratų valdžia Atėnuose buvo pakeista oligarchija (trys dešimtys tironų).

[13] Rotondos pavidalo namai (tholos), kuriuose rinkosi pritanai.

[14] Salaminietis Leontas, vienas atėniečių vadų, buvo nuteistas mirti.

[15] Kritonas, kilęs iš Antiochidės filės, buvo geriausias Sokrato draugas. Jo vardu pavadintas vienas Platono dialogas.

[16] Lisanijo sūnus Eschinas buvo labai atsidavęs Sokratui ir po Sokrato mirties gyveno kurį laiką Sirakūzuose pas tironą Dionisą.

Apie Antifontą, Nikostratą, Teodotą ir Paralą žinių nėra.

[17] Teagas, Demodoko sūnus, dėl silpnos sveikatos nėjo jokių valstybinių pareigų, buvo atsidėjęs filosofijai.

[18] Platonas — šito dialogo autorius.

[19] Apolodoras — uoliausias Sokrato pasekėjas.

[20] Po šitų Sokrato žodžių įvyko balsavimas. Balsai pasiskirstė taip: 280 prieš Sokratą ir 220 už. Taigi šešių dešimčių balsų dauguma Sokratas buvo pasmerktas.

[21] Sokratas ironizuoja: kaltintojas, kuris nesurinkdavo penktadalio balsų, turėdavo mokėti tūkstantį drachmų pabaudos. Kadangi iš 500 teisėjų prieš Sokratą balsavo tik 280, tai kiekvienam iš trijų kaltintojų teko maždaug 93 balsai.

[22] Arklių lenktynėse dalyvavo vien turtingi piliečiai, nes tik jie galėjo išlaikyti lenktyninius žirgus.

[23] Senas pritanėjus — garbės namai. Čia pietaudavo svetimųjų valstybių pasiuntiniai, garbingi svečiai, nugalėtojai per viešuosius žaidimus ir kitaip valstybei nusipelnę piliečiai. Išlaikymas pritanėjuje valstybės lėšomis buvo didelė garbė.

[24] Po šitų Sokrato žodžių įvyko antras ir paskutinis balsavimas. Yra žinių, kad per šitą antrą balsavimą balsai pasiskirstė taip: 360 prieš ir jau tik 140 už.

[25] Minas — mitinis Krito salos karalius, garsus išmintimi.

Radamantas — Mino brolis.

Ajakas — Eginos karalius, didvyrio Achilo senolis.

Triptolemas — Eleusino karalius, mokęs atėniečius žemdirbystės.

[26] Orfėjas ir Musėjas — mitiniai dainiai.

[27] Hesiodas — epinis poetas iš Askros Bojotijoje, gyveno apie 800 m. pr. m. e. Pagarsėjo savo poema „Darbai ir dienos".

[28] Palamedas — Eubojos karalius, graikų vadas Trojos kare. Neteisingai įtartas išdavimu, buvo graikų užmuštas akmenimis.

[29] Ajantas — Telamono sūnus, pasižymėjo savo narsumu per Trojos karą. Įsižeidęs dėl neteisingo Achilo ginklų atidavimo Odisėjui, o ne jam, išėjo iš proto ir nusižudė.

[30] Sokrato bylos nagrinėjimas įvyko pačioje vadinamųjų „Delijų" švenčių pradžioje. Jos buvo švenčiamos kas pavasarį, pažymint laimingą Tesėjo sugrįžimą iš Kretos salos. Per šias šventes būdavo siunčiama iškilminga pasiuntinybė į Delo salą su aukomis dievui Apolonui. Kol pasiuntinybė negrįžusi, negalima pasmerktiesiems įvykdyti mirties bausmės. Sokratas buvo nuteis-

tas, pasiuntinybei vos išvykus į Delą, tai jam teko visą mėnesį laukti kalėjime nuosprendžio įvykdymo. Ten dažnai lankėsi draugai ir mokiniai, iš kurių daugelis patardavo Sokratui bėgti, bet jis neklausė.

KRITONAS

Platonas čia dėsto savo pažiūrą, kad pilietis privalo laikytis savo valstybės įstatymų, nesvarbu, kokie žmonės juos vykdo — teisingi ar neteisingi. Tokiu būdu jis diskutuoja su sofistais.

[1] Sūnijas — iškyšulys Atikos pietuose ir to paties vardo miestas.

[2] Ftija — pietryčių Tesalijos sritis (ten buvusi anga į požemio karaliją).

[3] Simijas — Sokrato draugas ir klausytojas, rašęs veikalus apie etiką.

[4] Kebetas — Sokrato mokinys.

[5] Platonas savo veikale „Valstybė" sako, kad kūnui lavinti reikalinga gimnastika, o sielai — muzika.

FEDONAS

Šiame dialoge Platonas atkuria Sokrato priešmirtinius pokalbius su savo mokiniais apie sielą, būtį, papasakoja apie Sokrato mirtį.

Kiek tos paskutinės Sokrato gyvenimo dienos istoriškai teisingai pavaizduotos, sunku spręsti, kitų šaltinių nėra, tačiau Platono amžininkai neiškėlė jokio faktų iškraipymo, autoriui priekaištų dėl to nedarė.

[1] Echekrato ir Fedono pasikalbėjimo vieta — Fliunto miestas Sikionijoje (Peloponeso pietryčiuose). Echekra-

tas, kilęs iš Fliunto, susitinka su Sokrato mokiniu Fedonu (iš Elidės), buvusiu prie Sokrato mirties, ir, nurodydamas, kad „dabar niekas iš fliuntiečių nevyksta į Atėnus, kas galėtų grįžęs papasakoti apie Sokrato mirtį", prašo padaryti tai Fedoną.

[2] Nuo sprendimo paskelbimo iki jo įvykdymo praslinko 30 dienų.

[3] Laivas buvo puošiamas lauro vainikais (lauras — Apolonui pašvęstas medis).

[4] Kretos salos karalius Minas, keršydamas už sūnaus Androgėjo nužudymą, apgulė Atėnų miestą ir iš ten pasitraukė tik tada, kai atėniečiai pasižadėjo kas devyneri metai siųsti į Kretos salą septynis jaunikaičius ir septynias merginas paaukoti baisiam salos dievaičiui Minotaurui. Atėnų karalaitis Tesėjas, Mino dukterų Ariadnos ir Fedros padedamas, nužudė Minotaurą ir tuo būdu išgelbėjo atėniečius nuo kruvinos duoklės. Atėniečiai buvo padarę įžadą, kad, Tesėjo sumanytam žygiui pavykus, jie kasmet siųs šventą pasiuntinybę į Delo salą Apolonui pagerbti.

[5] Čia kalbama apie vadinamą „Vienuolikos" kolegiją (žiūr. paaiškinimą 10).

[6] Be Apolodoro, Kritono ir jo sūnaus Kritobulo, tada su Sokratu buvo dar Hiponiko sūnus Hermogenas, Antifonto sūnus Egigenas (minimas ir Apologijoje, 22 sk.), atėnietis Eschinas, kinikų mokyklos steigėjas Antistenas, pajanietis Ktesipas ir Meneksenas.

[7] Tebiečiai Simijas ir Kebetas buvo pitagoriečio Filolajo mokiniai. Fedonidas buvo irgi iš Tebų. Apie Terpsioną žinių nėra, o Eukleidas paliko pėdsakų filosofijos istorijoje: jis laikomas megariečių mokyklos įkūrėju. Eukleidas pasikalbėti su Sokratu ateidavęs vakarais iš Megaros persirengęs moterim, nes Megaros piliečiams

tada buvo uždrausta lankytis Atėnuose, už draudimo pažeidimą grėsė mirties bausmė.

[8] Aristipas iš Kirenės, kireniečių mokyklos galva, pirmas iš Sokrato mokinių pradėjo imti mokestį iš norinčių pas jį mokytis. Apie Kleombrotą iš Ambrakijos buvo pasakojama, kad jis, perskaitęs „Fedoną" ir norėdamas greičiau atpalaiduoti savo sielą nuo kūno, šoko į jūrą.

[9] Kadangi Eginos sala buvo visai arti Atėnų, tai faktas, kad Aristipo ir Kleombroto nebuvo prie Sokrato sunkioje jo gyvenimo valandoje, meta ant jų įtarimo šešėlį, o Platono pasakyme „jie buvę tada Eginoje" galima įžiūrėti ironiją.

[10] „Vienuolika"— jų žinioje buvo kalėjimai, kaliniai ir mirties bausmės vykdymas.

[11] Gal be pagrindo Sokrato žmonos Ksantipės vardas virto piktos ir nesugyvenamos moteriškės simboliu. Ji buvusi gera šeimininkė ir rūpestinga motina. Menkai Sokratas rūpinosi namais, ir tik dėl to ji galėjo būti nepatenkinta.

[12] Turtingesnieji atėniečiai išeidavo iš namų bent kelių vergų lydimi.

[13] Euenas iš Paro salos — sofistas ir elegijų rašytojas. Keletas jo eilėraščių nuotrupų išliko iki mūsų laikų. Sokratas nelabai vertino jo kūrinius.

[14] „Prooimion"— himnas. Iš pradžių šituo vardu vadindavosi epinio ar lyrinio eilėraščio įvadas, kuriame būdavo garbinami dievai. Šioje poezijos srity ypač pasižymėjo Terpandras ir Arionas. Paskiau „prooimijų" sąvoka tapo nebeatskiriama nuo himno sąvokos.

[15] Filolajas, garsus Pitagoro sekėjas, kilęs iš Krotono (Tarento?), pirmas iš pitagoriečių dėstęs savo mokslą raštu.

[16] „Savo tarme"— bojotiškai.

[17] Turima galvoje pitagoriečių mokslas.

[18] Filosofai Parmenidas bei Empedoklas ir komikas Epicharmas teigia, kad išoriniais pojūčių organais tikrojo pasaulio pažinimo pasiekti negalima.

[19] Prasmė: daug yra iškilmingų švenčių dalyvių, bet maža tikrai maldingų žmonių (tirsas — dievo Bakcho ramentas).

[20] Sokratas labai mėgo kalbėti ir mokyti, tai teikdavo progos komedijų rašytojams iš jo pasijuokti. Olimpiodoro liudijimu, Eupolidas bus taip pasakęs apie Sokratą: „O kaip anas plepys, elgeta? Visa kuo rūpinas, o kur pavalgyti — tai nesirūpina."

[21] Endimionas, nepaprasto grožio jaunikaitis, gavęs iš savo tėvo Dzeuso amžiną jaunystę ir nemirtingumą, tačiau šioms dovanoms palaikyti turėjęs sutikti amžinai miegoti.

[22] Anaksimeno mokiniu laikomas Anaksagoras, gimęs Klazomenuose (Lidijoje) 500 m. pr. m. e., buvo atsiskyrėlis, mokslui atsidavęs žmogus. Daug keliavęs, apsigyveno Atėnuose, susibičiuliavo su Perikliu. Euripidas ir Tukididas buvo jo mokiniai. Apkaltintas bedievybe, buvo pasmerktas mirti. Periklis jį apgynė, ir mirties bausmė buvo pakeista ištrėmimu. Amžių baigė Lampsake (Maž. Azijoje); mirė 428 m. pr. m. e.

[23] Kaip Penelopė iš pradžių ausdavo, o paskui išardydavo savo darbą, taip ir nepastovių pažiūrų žmogus, pasigavęs filosofijos, iš pradžių panaikina geidulingo gyvenimo pasekmes, o paskui, negalėdamas atsispirti aistroms, atgamina tai, ką buvo sunaikinęs filosofijos padedamas.

[24] Linėjus tvirtina, kad vienos giminės gulbės, nujausdamos mirtį, ima labai gražiai ir liūdnai giedoti.

[25] Senovės graikų ir romėnų įsitikinimu mirštančio žmogaus siela galėjusi regėti ateitį. Sokratas čia vadina

Apoloną savo viešpačiu, o save — tokiu pat tarnu, kaip ir gulbės.

[26] Senovės graikai (ir Rytų tautos) gedėdami nusikirpdavo plaukus. Romėnai (ir Vakarų tautos), atvirkščiai, gedėdami augindavosi plaukus.

[27] Herodotas pasakoja, kad argiečiai, dukart lakedemoniečių nugalėti ir netekę Tirėjos miesto, nusikirpo plaukus ir pasižadėjo nebeauginti tol, kol bus atgautas priešų pagrobtas miestas.

[28] Herakliui kaujantis su Lernos hidra, Hera pasiuntė dar milžinišką vėžį. Negalėdamas dviejų baidyklių vienu metu nugalėti, Heraklis pasikvietė į pagalbą Iolają, kuris dažnai dalyvaudavo didvyrio žygiuose.

[29] Ifiklo sūnus Iolajas — Heraklio draugas ir ginklanešys. Per Heraklio kautynes su Lernos hidra Iolajas degančiomis pliauskėmis išdegindavo tas hidros liemens vietas, kur Heraklis buvo nukirtęs galvas. Tada nukirstos vietoje nebeišaugo kitos galvos.

[30] Sutemus Sokratas turėjo išgerti nuodus.

[31] Mizologas — kas neapkenčia protavimų ir apskritai pažinimo; prieš šitą terminą statomas kitas, būtent, filologas — kas mėgsta protavimus ir pažinimą.

[32] „Tartum Euripe"— priežodis (Euripas — sąsiauris tarp Atikos ir Eubojos salos, jo neramios vilnys septynis kartus per parą keisdavusios savo kryptį).

[33] „Odisėja", XX, 17—18.

[34] Tebų harmonija... Kadangi Sokrato draugai Simijas ir Kebetas buvo kilę iš Tebų, tai Sokratas juokais pavadino Simijo harmonijos teoriją Tebų harmonija. Be to, čia turime ir tam tikrą žodžių žaidimą: Tebų karaliaus Kadmo žmonos vardas buvo Harmonija (Arėjo ir Afroditės duktė). Toliau juokaudamas, Sokratas pavadina Kebetą Kadmu, duodamas suprasti, galimas daiktas, kad tarp Kebeto ir Kadmo esama tam tikro panašumo: kaip

Kadmas pastatė Tebų tvirtovę, taip Kebelas sugalvojo tvirtą prieštarą sielos nemarumui.

[35] Tokios nuomonės prisilaikė Anaksagoras ir jo mokinys Archelajas.

[36] Empedoklo nuomonė.

[37] Taip manė Anaksimenas.

[38] Heraklito nuomonė.

[39] Krotoniečio Alkmeono nuomonė.

[40] Tokios maždaug nuomonės buvo Empedoklas, Demokritas ir kiti.

[41] Aristotelio liudijimu, Anaksimenas, Anaksagoras ir Demokritas manė žemę stovint vietoje, nes ji esanti plokščia.

[42] „Antroji jūros kelionė"— iš priežodžio: nepasisekimas per pirmąją kelionę neatbaido leistis į antrąją.

[43] Ginčininkai — sofistai. Sofistų nemėgdamas, Platonas visur kalba apie juos su tam tikra ironija.

[44] Šita dialogo dalis jau senovėje buvo vadinama tokiu pat vardu, kaip ir XI Odisėjos giesmė, kur kalbama apie Hadą.

[45] Demonas — kiekvieno mirusiojo globėjas, kuris rūpinasi žmogumi ir jam gyvenant. Jau Hesiodas aiškiai nustato demonų vietą: jie užima vidurį tarp dievų ir žmonių.

[46] „Telefas" — Eschilo tragedija. Telefas, Heraklio ir Arkadijos karalaitės Augės sūnus, išaugęs pateko pas Misijos karalių Teutrantą, kuris buvo vedęs jo motiną Augę. Teutrantas pamilo Telefą ir padarė jį savo įpėdiniu. Šitą siužetą panaudojo vienai savo tragedijai ir Euripidas. Nei Eschilo, nei Euripido „Telefas" neišliko.

[47] Žemės pavidalo ir padėties klausimus nagrinėjo įvairūs filosofai (Anaksimandras, Anaksagoras, Pitagoras ir kt.); sunku pasakyti, kokią čia filosofų mokyklą

turi galvoj Platonas (galimas daiktas, kad kalba apie pitagoriečius).

[48] „Nereikia Glauko iškalbos" — patarlės prasmė: nesunkus darbas.

[49] Europos ribas graikai laikė nuo Fasido upės (dabar — Rionas Kaukaze) rytuose iki Heraklio stulpų (Gibraltaro sąsiaurio) vakaruose.

[50] Šitą dialogo vietą tiksliai atpasakoja Ciceronas savo veikale „Tusculanae disputationes" (I, 103).

[51] Trys laidotuvių momentai: šarvojimas, eksportacija, užkasimas.

[52] Kritonui primindamas Asklepijui paaukoti gaidį, Sokratas tartum laiko savo mirtį pagijimu nuo ligos — žemės gyvenimo

TURINYS

Платон

ДИАЛОГИ

На литовском языке

Redaktorė *A. Kašinskaitė*
Viršelis dail. *A. Augaičio*
Techn. redaktorius *G. Vinciūnas*
Korektorė *L. Greblikienė*

Pasirašyta spaudai 1968.X.21. Leidinio Nr. 5709. Tiražas 8 000 egz. Popierius 70×90$^{1}/_{32}$ — 4,313 pop. l. = 10,09 sp. l.; 10,4 leid. l. Spaudė Valst. K. Poželos spaustuvė Kaune, Gedimino 10. Užsak. Nr. 1150.

Kaina 41 kp

7—3—4
141-68 V

A
Pl-31